

23 NİSAN 1919 Dan 24 NİSAN 1924 E KADAR
ANAYASA HAREKETLERİ (1)

Yazan: Ord. Prof. Vasfi Raşit Seviğ

— I —

Anayasamız Atatürk'ün devlet kurucu dehasının hukukî ifadesidir.

Hiç bir milletin anayasası o milletin siyasi tarihinden ayrılamaz. Anayasamızın vücade gelişini açıklayan siyasi tarihimiz Atatürk denilen o büyük devlet kurucusunun hükûmet metodunu aydınlatır. Öyle sanıyorum ki Atatürk siyasi inşalardaki muvaffakiyetini bu şaheser metodu-na borçludur.

Herkesin bildiği ve aşağıda ayrıca arzedilecek olan hadiseler memleketi İstanbul ile Ankara arasında ayırmıştı. İstanbul saltanatı merkezi idi. Ankara ise, muntıkavî bir mahiyet arzeden Erzurum kongresinin memleketşümül bir tarza istihalesi olan Sivas kongresinin, memleket idaresini eline tevdi eylemiş bulunduğu "heyeti temsiliye" adı ile anılan "Rumeli ve Anadolu müdafaayi hukuk cemiyeti" nin mümessillerinin makarrı olmuştu. Birincisi şahsî ve ferdî hakimiyeti diğeri millî hâkimiyeti temsil eden bu iki kuvvetten ve merkezden biri zaman ile hükûmete müstakilen sahip olacak ve devletin makarrı kılınacaktı.

İstanbulun İngiliz kuvvetleri tarafından işgali ve bir İngiliz müfrezesinin meb'uslar meclisine girip bir kaç mebusu tutup götürmeleri meclisin İstanbuldan dağılmasına ve Ankarada heyeti temsiliye reisinin yanında yeni bir şekil ve mahiyette toplanmasına sebep olacaktı (23 Nisan 1920) Bu hadise içtimaî ve siyasi meseleleri kuvvetle hal etmeği düşünen kısa görüşlü devlet adamlarını tenvir edebilecek midir? Bütün neticelerini derhal vermeyen siyasi tedbirlerin çoğu, alındıkları zaman bir muvaffakiyet gibi gözükmüş ve fakat zaman ile çok korkunç hezimetlerin sebeplerini teşkil eylemiş oldukları sabit olmuştur.

1 — Saltanat mevcut kaldıkça icra kudretinin başı ve hamili olması hukuken zaruri idi. İcra kudreti üzerinde murakabeden mahrum bir yasama kudreti ise illeti vücudunu gaip eylemiş bir tegekkül olarak kalmağa mahkûm idi. Saltanatın, bahusus hilâfetle birleşmiş bir saltanatın kaldırılmasını efkârı umumiye henüz kabul edebilecek vaziyette değildi.

(1) B. M. M. nin gizli celse zabıtlarından bu yazı için istifade edilememiş olduğunu itizar ederek arz ederim.

İçerde saltanat ve hilafet gibi, Türkiyemiz için yenilmesi büyük güçlükler teşkil eden kuvvetlerle çarpışmağa; dışarda dünyanın en muazzam zaferini kazanmış devletleri yenmek ve onlara Türkiyenin hakkını kabul ettirmek gibi pek güç davaları başarmağa; hülâsa memleketi ve hakkını içeriye ve dışarıya karşı müdafaa etmeğe mecbur kalmış Atatürk gibi aynı zamanda iç ve dış güçlükler ile karşılaşmış bir başka büyük adam daha acaba var mıdır? Meselâ Talleyrand ve Bismark bu güçlüklerden yalnız biriyle uğraşmağa mecbur kalmışlardı.

Hadiseler yasama kudreti ile yürütme kudretinin meclisde toplanmasını ve kuvvetlerin birleşmesini icabettiriyordu. Memleketin ve milletin haklarının çiğnenmesine varan bütün buhranlarda yasama erki icra kudretini de üstüne alır ve onu kendi ödevlerinden biri kılar. Böylece "Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazîlyet olur". Ankarada toplanmış olan ve bir icra kuvveti teşkiline karar vermiş bulunan B. M. M. (5 No. lu karar) üçüncü olarak çıkarttığı 2 Mayıs 1920 tarihli kanun ile de icra kuvvetini tanzim ediyor ve İcra Vekilleri adını verdiği bakanları ve bakanlıkları ihdas eyleyordu. (1).

Meclis kendi vekilleri olan bakanları kendi seçiyordu: "Mad. 2 - İcra vekilleri B. M. M. nin ekseriyeti mutlakası ile aralarından intihap olunur." Meclis İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfları da hal eylemeği kendi üstüne alıyordu: "Mad. 4 İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfı B. M. M. halleder." Kanun Başbakanlığı kabul etmemiş ve Meclis Reisini İcra Vekillerine de tabî Başkan olarak kabul etmiştir.

Böylece hadiseler Ankara teşkilâtına "Bakanlıkların muhtariyeti" adını taşıyan ve müsterek mes'uliyetin zıddı olan bir sistemi ilham eyleyordu. Yasama ve yürütme erklerini üstüne almış ve bu iki kuvveti nefsinde birleştirmiş olan B. M. M. kendisine seçtiği reisi seçeceği vekillerin de reisi kılıyordu.

85 sayılı Anayasa ile ihdas edilen Başvekilliğin seçilme tarzı olarak Meclis Reisinin seçilme tarzı kabul olundu; yani, İcra Vekillerini onun reisi olacak zata seçtirmeyip, bunun tamamiyle tersi olmak üzere İcra Vekilleri heyeti reisini İcra Vekillerine seçtiriyordu (85 sayılı teşkilâtı esasîye K. Mad. 9). Doktora tezlerini beslemesi ve Anayasa alimlerini, kabinelerin istikrarı ile ilgili olması dolayısıyla fazlaca meşgul etmesi

(1) "Görülüyor ki, Meclisin açılış tarihi olan 23 Nisandanberi bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu müddet zarfında, tabiatıyla memleket ve millet işleri ve bilhassa menfi cereyan ve faaliyete karşı tedbir almak hususu bir an bile durdurulamazdı ve durdurulmamıştır. Bu itibarla İcra Vekilleri intihabına dair olan Kanun çıktığı zaman Meclisçe vekâlete seçilen zatlardan bazıları daha evvel filen vazifeye ve Atatürk'e muavenete başlamışlardı (Atatürk. B. N. cild 2 sah. 6).

muhtemel olan bu prensip zaman ile gelişmeyecek ve bu sebepten zaman ile değişecekti; Kanunun uğradığı değişimler de bu sistemin geçici bir sistem olduğunu gösteriyordu. 30 No. lu Kanun ile İcra Vekillerini seçmekte tam bir serbestiye malik olan meclis Tokat Milletvekili Nazım beyi İçişleri Vekâletine seçmekle gösterdiği hata yüzünden 47 sayılı kanun ile yetkisinin tahdit edilmesini görecekti; artık Vekiller Büyük Millet Meclisi Reisinin Meclis Azası arasından göstereceği adaylar arasından seçilecekti.

244 sayılı kanun ile Başbakanın seçilmesi bakanların elinden alınarak Meclisin eline verildi. Aynı Kanunun 47 sayılı Kanunu da ilga ederek vekillerin intihabında 3 No. lu Kanunun kabul eylemiş olduğu esasa döndü. Atatürk Vekillerin Meclis tarafından seçilmesindeki mahzurun Fethi beyin Başvekilliğinde son derecesine varmış olduğunu bildirir (N. cild 2 sah. 265). Fethi beyin Başvekilliğinde son derecesini bulan mezkûr mahzur memleketimizi Cumhuriyetin ilânına, Cumhur Başkanlığının ihdasına ve Kabine sistemine sevk eyledi.

14 Nisan 1923 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin vazife ve mes'uliyeti hakkında verdiği 384 sayılı karar ile müşterek mes'uliyet aslı zaten tesis edilmiş ve Vekillerin muhtariyeti prensibi ortadan kalkmış bulunuyordu.

Ankarada bir icra kudretinin vücuda getirilmiş olması İstanbulda mevcut olan hükümetin iş başında kalmasına fiilen mani olamıyordu. Filen yapılamayan bu ifna keyfiyeti hukuken vücade getirildi. Meclis evvelâ 24 Mayıs 1336 verdiği kararda İstanbul hükümeti hakkında "gayri meşru" tabirini kullandı ve yapmış olduğu terfileri iptal eyledi: "İstanbuldaki gayri meşru kabinenin yaptığı gayri kanunî terfi vesairenin sanki yapılmamış olduğuna karar verildi." (Karar No: 17). Meclisin 7 inci olarak çıkarttığı 7 Haziran 1920 tarihli kanun gayri meşru olduğunu beyan etmiş bulunduğu İstanbul Hükümetinin elinden diğer hükümetlerle anlaşma ve sözleşme yapabilmek selâhiyetini kaldırdı; ve böylece 17 sayılı kararı ile saptığı yolda azimle yürümekte devam eyledi. Kaçmak suretiyle millî mücadeleye katılan bir kaç ümera, zabitan ve askeri memurların İstanbul Hükümetince zaptedilen hayvan, mal ve eşyalarının Ankara Hükümetince tazmine tabi tutulmayacağını da 28 Temmuz 1336 tarihinde karar altına alıyordu (No. 110). İstanbul hükümetinin fiilen bir hükümet olarak kalmasının tesirini izale için de 6 Mayıs 1336 (1920) tarihli kararname ile adı geçen Hükümet ile resmî muhabereyi yasak etti: "Mad. 1 İstanbul ile her nevi resmî muhabere memnurdur. İstanbuldan gelecek resmî kâğıtlar ve İstanbul basını derhal

geri çevrilecektir. Gelen kâğıtları ve basınları kabul eden veya geri çevirmeyen memurlar hiyaneti vataniye mucibince itham edilecektir.”

Teşri ve icra kudretlerine malik olan Ankara 7 Haziran tarihinde çıkarttığı 4 sayılı kanun ile Sivasda bir Yargıtay teşkil etmek suretiyle devlete lâzım olan bütün organları vücuda getirmiş oluyordu.

Ankarada bütün organlariyle birlikte kurulan yeni Devlet Meşrutiyetini düşman elinde esir yaşayan saltanatı esaretten kurtarmak gayesine dayandırıyor ve Hiyaneti Vataniye kanunu ile (kanun No. 2, 29 Nisan 1336) müeyyede altına alıyordu. “Yüksek hilâfet ve saltanat makamını ve padişahın korunmuş memleketlerini ecnebilerin elinden kurtarmak ve taarruzları def etmek maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyani tazammun eden sözle, fiille veya yazı ile muhalefete veya ifsadatta (halka yolunu saptırmakta) bulunan kişiler vatan haini sayılırlar (mad. 1); filen vatan hainliğinde bulunanlar asılmak suretiyle idam olunur (Mad. 2)”

İcra kuvvetinin başı olan saltanatın düşman elinde esir bulunduğunu iddia etmek onun fiilen yok olduğunu ilân etmekte. Zamanla bu fiili maddumiyeti hukukî idam takip edecekti. Hiyaneti vataniye K. nu İstiklâl Mahkemeleri Kanunları takip edecekti. Artık sıra Ankara’da kurulan Devletin hüviyetini aşikâr kılacak ve mevcut vuzuhsuzlukları kaldıracak bir Anayasanın yapılmasına gelmişti. Bu iş de 85 sayılı ve 20 Ocak 1337 tarihli “Teşkilâtı esasiye kanunu” ile vücuda getirildi. Ankara’nın Anayasası Mondoros’da parçalanmış bir Devletin Anayasası olan “Kanunu Esasiden” ismen dahi ayrılıyordu. “Kanunu esasinin 85 sayılı kanun ile ilga edilmemiş olan maddelerinin yürürlükte olacağı” Teşkilâtı Esasiyeye konması teklifini bizzat Atatürk red ettiriyordu.

Yeni bir isim yeni bir muhtevayı ifade eyleyordu. O muhteva “millî hakimiyet” idi. Atatürk’ün dehasının tasavvur eylediği ve gerçekleştirdiği hükümet doktrininin ifadesi olan ve 23 maddeden mürekkep bulunan 85 sayılı teşkilâtı esasiye kanunu belki dünyanın en kısa teşkilâtı esasiye kanunu idi. Gerçi 8 maddeden mürekkep olan ve bir çok defa değiştirilmiş bulunan 18 sayılı “Nisabı müzakere kanununun da 85 sayılı Anayasanın 23 maddesine eklenmesi lâzımgelir. 85 sayılı Anayasanın: (Birinci maddesi) hakimiyetin kayıtsız ve şartsız olarak milletin olduğunu ve idare usulünün halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenit bulunduğunu ilân eyleyordu. (İkinci maddesi) de teşri’ ve icra selâhiyetlerini milletin tek ve hakikî mümessili bulunan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz ettiriyordu. Artık memlekette saltanata yer kalmamıştı, böylece teşkilâtı esasiye kanununun neşir tarihi olan 7 Şubat 1921 tarihinde saltanat ilga edilmiş ve Cum-

huriyet de filen kurulmuş bulunuyordu. Eksik olan cihet "Cumhuriyet" isminin zikredilmemiş olmasıdır. Atatürk'ün positif fikri onu mutlak olmaktan koruyor ve kurduğu hükümetin adını açıkça zikretmekten, istihâl eylediği büyük zafere kadar kendisini alıkoymuyordu. Zaten 85 sayılı kanunun prensip itibariyle yürürlükte olduğu kabul edilmiş olan Osmanlı Anayasasını, hal ve vaziyete göre tadil etmekten başka bir gaye gütmeyi söylemiyordu. Fakat Meclisin de bir "Meclisi müessisan" olduğu Atatürk'ün ağziyle ifade olunuyordu.

29 Ekim 1923 de 85 sayılı kanunun birinci maddesine eklenen "Türkiye Devletinin Hükümet şekli, Cumhuriyettir" ibaresi artık yeni Türk Devletinin şeklini ve saltanatın ilgasına iltibassız bir surette bildiriyordu. Artık iç ve dış güçlükler yenilmiş: İSTIKLÂL ve Cumhuriyet elde edilmişti.

Dünyanın her memleketinde harbden korkulur. Harbin gaip edilmesi vatandaşa vatanını gaip ettirir; harbin kazanılması vatandaşa hürriyetini gayip ettirir ve onu galip kumandanın istibdadı altına sokar. Tarihte ilk defa olarak eşsiz Atatürk en büyük bir zaferi en büyük bir hürriyetin aleti kıldı ve en büyükinilâbların hizmetine koydu. Atatürk'ün vatan severliği maziden fıskırıyordu; onun tarih inkilâbını anlamayanlar onun büyüklüğünün kaynaklarının sırrına varamayanlardır. O Türklüğü ikbal ve idbarında tetkik etmiş ve her idbarını bir ikbalin takip eylemiş olduğunu görmüş, böylece onun mukadderatına inanmıştı. Zamanda ve mekânda yayılmış, ve dağılmış fakat bir ve bölünmez kalmış olan Türklüğü ruhunda istikbali ile birlikte temerküz ettirmişti. Mukadderatına iman eylediği ve onu hükümdar denilen bir şahsın âciz ve pürheves ellerinde zebun kalmaktan kurtardığı Türklüğü, milletin tamamının eline teslim eyledi ve milletin ebediyetinin ifadesi olan gençliğe emanet kıldı. Türklüğe insanlığın saygısını sağlamak için memleketin kanun ile, yüksek insanî prensipler ile idare edilmesini istiyordu. Bu endişeler onu, kurduğu Cumhuriyetin muhtevasını tayine mecbur bırakıyordu. Harici güçlükleri yenmiş ve Lozan ahidnamesinin imzalanmasını temin etmiş olan Atatürk böylece karşılaşmış olduğu güçlüklerin yarısından kurtulmuş oluyordu. Artık içeride Türklüğün istikbalini sağlayacak ıslahatı başarmağa ve iç güçlükleri yenmeğe vakfı emel ve hasrı vücut edecekti.

— II —

Mondorosta izmihlale uğramış bir devletin yerine yeni bir devlet kurmak maksat ve gayretiyle İstanbuldan Anadoluya geçmiş olan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsuna ayak bastığı zaman yıkılmış bir

İmparatorluğun memuru ve ordu komutanı bulunuyordu; faaliyetinin meşruiyetini yıkılmış saltanattan alıyordu.

Hem memleketi kurtaracak, hem de devam ettireceği faaliyetine meşruiyet verecek bir millî teşkilâta ihtiyacı vardı. Mustafa Kemal Paşa bu maksatla Amasyadan millî teşkilât vücuda getirilmesi lüzumunu bütün kumandanlara ve mülkiye memurlarının başlarına yayan tebliğlerde bulunmuştur. Politik tahrikler evvelâ faal ve mütecaviz bir basın ile sonra da politik cemiyetler kurmakla yapılabilir. Bunun için Atatürk (14.9.1919) da Sivasta "Hakimiyet-i Milliye" gazetesini; bundan başka yine Sivas kongresinden sonra "Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk cemiyeti" ni kurdu. ve nihayet siyasi tahrikler mitinglerle vücude getireceğinden Atatürkün vermiş olduğu talimat üzerinde her yerde mitingler yapılmağa başlandı; bu faaliyetlerin neticesi olarak Atatürkün Anadoluya girmesinden itibaren bir ay içinde Teşkilâtı Milliye fikri yayılmağa başladı (Nutuk I. s. 16, 17, 21). Artık Atatürk umumî vaziyeti İstanbulun bir kumandanı olarak sevk ve idare edemezdi. Üstüne aldığı millî vazifenin, resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından yapılmasına imkân yoktu. Bir taraftan alenen ortaya çıkması ve milletin hukuku namına yüksek sesle yapılacak icraatın, korkunç hadiselerin ölçüsünde ve binaenaleyh çok esaslı ve şiddetli olması lâzım geldiğinden o icraatın "bir an evvel şahsî olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin vahdet ve tesanüdünü temin ve temsil edecek bir heyet namına olması elzemdi. Burada Atatürkün kullanmış bulunduğu "millet" ve onun "vahdet ve tesanüdünü hem temin ve hem temsil edecek bir heyet" tabirleri üzerinde şimdiden dikkat nazarını çektikten sonra yapılacak icraatı Atatürkün şahsî faaliyeti olmaktan çıkartacak ve onu millî bir icraat haline koyacak prensibin ancak millî hakimiyet prensibi olabileceği ni kaydetmek isterim Atatürk "tekmil vilâyetlerin (illerin)" her livasından (1) milletin itimadına mazhar üç mürahasın mümkün olan sür'atle yetişmek üzere hemen yola çıkarılmasını istemiştir. Bu mürahaslar Anadolu'nun her yönden en emin yeri olan Sivasta toplanarak millî bir kongre teşkil edeceklerdi. Atatürk Sivas kongresinde seçilecek mürahasların şark vilâyetleri adına Erzurumda toplanacak olan kongrenin toplanma tarihi olarak tesbit edilmiş olan 10 Temmuz'a kadar Sivasa gelmiş olmalarını istiyor ve böylece Erzurum kongresinin üyelerinin de

(1) İllerin çok geniş oldukları eski idarede il ile ilçe arasında bir derece idi. Eski livaların çoğu bugünün illerini teşkil etmişlerdir. Livalar kaldırılmış olmaktan ziyade iller liva genişliğine indirilmiştir.

Sivas umumî toplantısında dahil olmak üzere Sivasa hareket edebileceklerini ümit ediyordu (Nutuk I. S. 22).

Atatürk İstanbuldan azledilmiş olan Erzurum Valisi Münir, Bitlis valiliğinden ayrılmış bulunan Mazhar Müfit beylerle XV inci Korgeneral Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf bey, İzmit eski mutasarrıfı Süreyya bey, kendi kurmay başkanı Kâzım bey ile kurmay Hüsrev bey ve Doktor Refik beyle Erzurumda konuşarak vaziyetin kendisinden istediği tarzda hareket etmeğe muvafakat eden ve memleket evlâdından olan birinin sef olarak ortaya atılması lüzumunu ileri attı. Bu zatlar Atatürkün iş başında kalıp devam etmesi fikrinde bulundular (N. I. S. 32). Atatürk resmî sıfatından 8/9 Temmuzda istifa etti (N. I. S. 34).

Atatürk Şark vilâyetleri millî hakların müdafaası cemiyeti tarafından cemiyetin başına geçirildi (N. I, S. 46). Ancak 23 Temmuzda toplanabilen Erzurum kongresi de kendisini teşkil eylediği heyeti temsiliye-ye dahil kıldı ve başkanı yaptı (N. I. 48). Hiç bir livanın murahhası olmayan Atatürk Sivas kongresine Şarkî Anadolu namma iştirâk etmiş ve başkanlığına seçilmişti. Sivas kongresi de bir temsil heyeti seçti ve başına Mustafa Kemal paşayı geçirdi.

Bütün bu hadiseler bir ölü ile bir dirimin karşı karşıya gelmelerinden doğmuştu: Osmanlı İmparatorluğu ölmüştü Türk milleti yaşıyordu. Fani olan tarihler yer yüzünün geçici dekorlarıdır. Osmanlı tarihinden arta kalan ebedî coğrafya yeni emeller ve yeni iradelerle dolu yeni bir devlete temel olarak duruyordu. Bütün tarihler, insanlar gibi doğuma tabidir. Her müessese başka bir müessesenin içinden doğar, ve her müessese tıpkı insanlar gibi bu doğumu gösteren göbek izleri taşır. Yeni Türk devleti de Osmanlı devletinden doğacaktı...

Osmanlı Devletinin anayasası Kur'an ve zamanında en yüksek hükümleri ihtiva etmiş Şeriat idi. Padişah, kendisini halife kılan bu hükümlere riayet eylemeğe ve kudretini bu hükümlerle kayıtlandırmağa ve sınırlandırmağa mecbur idi. Kendisini müslümanların başı yapan kanun kendinden üstündü. Bu hakikat "hak yücedir ve ondan daha yüce bir şey yoktur" düsturiyle ifade edilirdi: Osmanlı Devletinin kurucusu olan Sultan Osmanın, Oğlu Orhan Gaziye verdiği nasihat ve yaptığı vasiyeti Hoca Saadettin efendi "tarihlerin tacı" adlı eserinde manzum olarak şöyle anlatır: "Bu alemi adaletle sen ve ma'mur kıl; alimlere riayet eyle ki şeriat işi düzenini bulsun. Her nerede bir ilim adamı iştirirsen ona rağbet göster ona ikbal ve yumuşaklık göster; şeriat ehlini uzaklaştırma; şeriat padişahların mayasıdır yani aslı, esasıdır". Saadettin efendinin menzumesinden alınan şu bir kaç mısra Osmanlı Devletinin muvaffakiyet sırrını gösterir. Bundan beşyüz yirmi dokuz sene sonra ilân edilen Gül-

hane Hattı humayununda ise şöyle denmekte idi: "yüz elli sene vardır ki birbirini takip eden gâileler ve çeşitli sebepler dolayısıyla şeriatla ve kanunlara uyulmamasıyla evvelki kudret ve mamuriyet bilâkis zayıflığa ve fakirliğe değişmiştir ve halbuki şeriat kanunları (hukuk magnasına olarak anlayınız) altında idare olunmayan memleketler devam edemez." Padişahın şeriatla takyid edilmiş hakları, yavaş yavaş bu hudutları kaldırdı ve mutlak bir mahiyet halini aldı. Bu mutlak kudret memlekette can, mal ve ırz emniyetini kaldırmıştı; vergilerde iltizam usulü halkı mültetimin pence-i cebr ve kahrına teslim ediyordu. Askere çağırış, askerlik muameleleri ve askerlik müddeti tamamıyla keyfi idi. Bütün kuvvetleri hükümdarın elinde bırakan Gülhane hattı hümayunu saltanatı sadece kanun ile takyide uğraştı. Padişahın kuvveti fertlerin canları, malları ve ırzları üzerindeki haklarına riayetle takyid ediliyordu. Devleti büsbütün ortadan silecek ölçüde bir felâket olan Nizip vakasının doğduğu buhranın memlekete kabul ettirdiği bu hattı hümayun gine saltanatın kudretini fiilen tahdit edemedi.

Bütün nüfuz ve kudreti merkezde toplamış olan saltanatın taşrada nüfuzu o kadar büyük değildi; taşralarda ayan ve derebeyler gibi mütegalibeler türemiş ve valilerin merkeze itaatları da zaif kalmış idi; vilâyetlerde Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ve Yanya valisi Tepedelenli ve emsali valiler gibi çok nüfuzlu ve serkeş valiler vardı. Sultan Mahmudun ayan ve derebeylerini, nüfuzlu ve serkeş valileri imha ettirmesi ve böylece valilerin idarei merkeziyeye itaatlarının sağlanması ve selâhiyetlerinin takyide uğraması saltanatı kuvvetlendirmişti. Kuvvetlenmiş olan ve şeriatın kendisini takyid dahi edememiş olduğu saltanat kendisini Gülhane Hattı Hümayununun takyitleri ile de mukayyed görmedi; Kırım muharebesinin neticesi olan Paris muahedesinin imzalanmasının şartı kılınmış olan ve İstanbulda ilân edilmiş bulunan ve islâm ile islâm olmayan kimseler arasındaki farkı kaldırarak ıslahat fermanı da akim bırakılmıştı (1).

Bu ıslahat fermanının neşrinden 20 sene sonra, Fransızların Almanlara mağlup olması yüzünden Paris muahedesinin Rusya tarafından parçalanması ve Rusyanın teşvikiyle Sırp ve Bulgar ayaklanmaları; Selânikte islâm ahali tarafından Fransız ve Alman Konsoloslarının öldürülmesi ile meydana gelen acıklı vakaların ve Avrupanın hükümeti ıslahat yapmağa mecbur edici müdahalelerinin tazyiği altında 1293 de (1876) Av-

(1) Paris andlaşması zamanında Avrupa Konseyi kapalı bir konseydi; oraya girebilmek konsey üyelerinin muvafakatlarına bağlı idi. Avrupa konseyi bizi içine memlekette Avrupa medeniyetinin icaplarına uygun ıslahat yapmamız şartıyla almıştı.

rupa'nın istediği islahat talebini reddedebilmek için "kanunu esasi" (ana kanun; esas kanun) ilânına mecbur kalındı. Bu "kanunu esasi" ilk defa olarak milleti hükümdarın önüne dikiyordu. Kanunu esasiyi ilân eden hattihümayun "Hükümetin meşru ve makbul olan hukukunun muhafazasıyla gayri meşru hareketler yani tek adamın veya az kimselerin müstebitce tahakkumundan çıkacak hatalar ve sui istimalerin men ve mahvine ve heyetimizi terk ipten muhtelif kavimlerin bir medeni heyeti içtimaiyeye lâyık olan hak ve menfaat -ki cümlelerin hürriyet, adalet ve müsavat nimetlerinden istisnasız surette istifade etmeleridir- işbu faidelelerin temin ve takririne (yerleştirilmesine) bağlı olup bu asılların muhtaç olduğu şey ise kanunların ve umumî işlerin meşru bir kaide olan meşveret (danışma) ve meşrutiyete bağlı olduğundan bir meclisi umuminin (mebuslar meclisi ile ayan meclisinin ikisi birden) teşkili lüzumu tahta çıkışımızı bildiren Hatta beyan kılınmıştı. Olbabta tanzimi iktiza eden kanunu esasi (yapılmış) ve içindeki maddeler İslam'ın büyük hilâfet makamının Osmanlı saltanatının hukukuna ve Osmanlıların hürriyet ve müsavatına ve Bakanların ve memurların mes'uliyet ve selâhiyetine ve meclisi umuminin bilmek hakkına ve mahkemelerin tam istiklâllerine ve malî muvazenenin sıhhatına ve vilâyetler idaresince merkezin haklarını muhafaza ile beraber yetki genişliği usulünün alınmasına müteallik olup bunlar ise şeriat hükümlerine ve mülkün ve milletin bugünkü kabiliyet ve ihtiyaçlarına mutabık bulunmakla işbu kanunu esasiyi kabul ve ilân ediyorum."

Meşveret usulü ilk defa memlekete 1293 kanunu esasi ile girmiyordu. İdare eylediği milletten tamamiyle tecerrüd eden bir hükümet vazifesini yapamaz. Binaenaleyh hükümet ile halk arasında hükümete halkın arzularını bildirecek ve halkı hükümetin niyet ve icraatından haberdar edecek temas organı lâzımdır. Meselâ İkinci Süleyman zamanında hudutlardan içeriye doğru ilerleyen Avusturyalıların Sofyaya doğru sarkmağa çalışmalarının; Venediklilerin Atınayı ele geçirmiş ve Bosnaya yayılmağa başlamış olmalarının verdiği telâş ile Edirne'de padişah huzuru ile bir olağanüstü divan kurulmuştu. Padişah bu divandan memleketi tehdit eden derdin çaresinin hatır ve gönüle bakılmaksızın bulunmasını istiyordu. Bu divanın kararı memleket için hayır olmuş Köprülü Fazıl Mustafa Paşanın sadarete gelmesini ve memleketin kurtulmasını mucip olmuştu. Netekim, kanunu esasiyi bertaraf eden Vahdettin de İstanbul'da olağanüstü bir divan-i saltanat kurdurmuştu. Yalnız bu divanlar tabii devlet organlarından sayılmazdı. Kanunu esasının meclisi umumi adı ile kurduğu iki meclis devletin tabii ve en yüksek bir organı olacaktı.

23. 12. 1876 da açılan mebuslar meclisinin yaptığı ağır tenkitler ken-

disinin ömrünü pek kısa kılmış ve dağıtılmıştır (28. 6. 1877). Yerine gelen yeni meclis te fazla ömürlü olamadı, 13 Şubat 1878 de yok edildi.

1876 kanunu esasisini padişaha ilân ettiren Mithat Paşa çok daha evvel kanunu esasinin padişaha verdiği yetki ile memleketin dışına sürdürülmüştü: “Mad. 113. Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın mevsuk (kerçek, inanılır) tahkikatı üzerine sabit olanları memleketten çıkartmak ve uzaklaştırmak münhasıran padişahın kudretindedir.”

1908 de Revalde İngiltere Kralı ile Rusya Çarı arasında vaki buluşmada Makedonya hakkında alınmış kararlar Rumeliyi isyana ve filen kaldırılmış olan 1293 (1876) Kanunu esasisinin iadesine vardı.

— III —

Sivas Kongresinden meşruiyeti almış ve Kongrede “Vatanın heyeti umumiyesini temsil yetkisi kendisine verilmiş olan heyeti temsiliye” nin (Nutuk I. S. 64) Başkanı Atatürk kendisine bu meşruiyeti veren toplantının geçici bir toplantı olmasına razı olamazdı. Milletın iradesini dalgalanmaktan (N. I. S. 181, 183) ve faaliyetinin şahsi telâkki edilmek suretiyle haksız bir ittihama uğramasından (Nut. I. S. 110; II. S.5) korunması lâzımdı. Bahusus Sivas kongresinin dağılmasının (11. 9. 1919) ertesi gün (12. 9. 1919) Anadolunun İstanbul hükümetile münasebetini kesmiş ve İstanbul ile her türlü posta ve telgraf muhabere ve muraselesini kestirmiş olan Atatürk Anadoluda müstemiren, yani devamlı halde toplu bulunacak bir meclisin vücudune “en mühim bir mesele olarak” (Nut. I. S. 102) lüzum duyuyordu. Atatürk memleketi mercisiz bırakmamak hususundaki haklı düşüncesinin ifadesi olan 13/14. 9. 1919 gecesi emir tarzında tebliğ ettiği kararın uğradığı kısmen hafif, kısmen de oldukça şiddetli itirazlara, mukavemetlere ve hatta mukabil teşebbüslere ve tehditlere maruz kalmış olması da bunu ispat eyleyordu (Nut. I. S. 103 - 104) İtirazlar Atatürkün “bir hükümeti meşruanın teşekkülüne kadar muhabere merciinin Sivasta Umumî kongre temsiliyesi olacağına” dair emrında mevcut 6 No. lu fıkra etrafında kopuyor ve bundan “bir idarei muvakkate ilânı anlaşıldığı” zikrediliyordu. Ne yazıktır ki İstanbul hükümetinin, heyeti temsiliyeyi gayri meşru olarak görmesine bu muterizlerde bilmeyerek iştirak etmiş oluyorlardı. Millî iradenin tasvibiyle meşruiyet almış olan Heyeti temsiliye reisinin ilânını zarurî gördüğü geçici idareyi Sivas kongresinden daha esash bir meclis ilân edebilirdi; ve ancak o müstemir olacak meclis muvakkat deye başlamış idareyi meşru bir hükümet teşekkülü haline koyabilirdi. Ancak Anadolu da müstemiren toplanacak

(N. I. S. 172) ve usulü dairesinde seçilmiş millet vekillerinden teşekkül etmiş olacak bir meclis, milletin isteğinin daimi ifadesi olabilirdi; ve milletin Erzurum ve Sivas kongrelerinde belirmiş isteğine göre işleyecek bir hükümeti kurabilirdi. Binaenaleyh Atatürk Heyeti Temsiliyenin Anadolu'daki idare makamlarının mercii olduğuna dair emrini yaymadan evvel 13. 9. 1919 da mebus seçimi işine başlamak üzere "Müdafaai hukuk ve muhafazai mevcudiyet için milli meclisin intihap ve in'ikadını temin ve tesri etmeğliğin bu günün en mühim vazifesi", olduğunu tamim eyledi. Anadolu'da toplanacak müstemir bir meclis İstanbul hükümetinin, vatani bir emri vaki karşısında bulundurabilmesini de önleyecekti (N. I. S. 103 tel ve Ali Rıza Paşa ile muhabere).

Seçimler yapıldıktan sonra meclis nerede toplanacaktı?

Bir meclis hem hükümete karşı hem de ihtilâllere ve ayaklanmalara karşı mutlak surette emin olarak çalışmalıdır. İsgal altında bulunan bir yerde toplanacak olan meclis ne isgal kuvvetlerinin, galibiyetin verdiği cüretlerine karşı (Nut. I. S. 197) ne de isgal kuvvetlerinin nüfuz ve tesiri altında bulunan hükümete karşı emin olarak çalışabilirdi. Atatürk'ün bu basit düşüncüyü, kabul ettirememiş olması hayrete şayandır. Mebusların İstanbul'da toplanmasında bir mahzur ve tehlike olmadığını ileri sürenler bu mütalâalarını "itilâf devletlerinin herhangi bir hareketlerinin cihanı medeniyete karşı suitesir yapacağıının imkân dahilinde görüldüğüne" istinat ettiriyorlardı (Nut. I. S. 190). Bu düşüncenin nasıl doğmuş olduğu Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın bir açıklamasından anlaşılır. Cemal Paşa meclisin İstanbul dışında toplanmasında padişahın rıza göstermeyeceği tamamen anlaşıldığını bildirdikten sonra, isgal kuvvetlerinin mebuslar meclisine taarruzlarının, belki Devletimiz için hayırlı neticeler dahi verebileceğini Amerikalıların ihsas ve hatta izhar ettiklerini ve bu taarruzu ihtimal dairesinde görmediklerini bildirmişti. (Nut. I. S. 207).

Cemal paşa bu mektubunda verdiği teminata rağmen biraz sonra "bizzat kendisinin istifa etmesile dahi meclisin açılmasının bir hayali muhal olabileceğini" yazmak suretiyle İstanbul Hükümetinin ecnebi tazyiki altında salim düşünemebilmekten mahrum olduğunu gösteriyordu (No. 1. 250). Bu zatlar gariptir ki "Padişahın meclisi feshetmek hakkı olduğunu, ve hatta bunun azlıkların iştirakini temin için kesin olarak ümit edildiği kabul edildiği" halde "Rumeli ve Anadolu müdafaai hukuk cemiyeti mensuplarının tehlikeli vaziyet almamaları ile bertaraf edilebileceğini" de söylüyorlardı (N. S. 190 - 195). Bu tavsiye hakikatte tehlikenin Rumeli ve Anadolu'nun haklarını müdafaa etmemekle bertaraf edileceği, ve

meclisin ne de olsa feshedileceği neticesine varmasına rağmen yine de meclisin İstanbulda toplanmasında ısrar ediliyordu.

Tezat ve tenakuzlar bununla da kalmayordu; aynı zamanda heyeti temsiliyenin İstanbulda mümessili ve murahhası olan Harbiye nazırı Cemal Paşa Atatürk'e yazdığı mektubunda "Muhallifler ve ecebiler meclisin açılmasına karşı koymağa karar vermişlerdir;" dedikten sonra "Heyeti Temsiliye de bu mümanaata meclisin toplanacağı yer münazaasıyla devam ederse işimiz Allaha kalıyor" diyor (N. I. s. 207). Bu ısrarlarının en mühim sebepleri I. Türklerin İstanbuldan vazgeçtikleri düşüncesini vermemek; II Törenle açılması lâzım olan meclisin Padişahın açamayacağı; III, Ayan meclisinin aynı yerde toplanamayacağı mülâhazaları idi (N. 197).

Atatürk, 181 sayılı vesaikadan zahir olduğu üzere bu itirazları gayet güzel cevaplandırmaktadır. Meclisin İstanbuldan gayri bir yerde toplanmasının İstanbuldan vazgeçme manasını ifade etmeyip "Hilâfet makamının ve saltanat tahtının tehlike altında saydığını ve oradaki vaki işgali asla kabul eylemediğini ve tanımadığını bütün cihan efkârı umumiyesine, İslâm alemine filen göstermiş ve protesto eylemiş olacak" ın ifadesi bulunacağını bildiriyor.

Padişahın Meclisi açamayacağı mülâhazasına cevap olarak ta Atatürk mezkûr vesikada şöyle cevap vermektedir: "Padişahın hilâfet merkezleri İstanbul olmak itibarıyla sırf milleti temsil eden heyetin taşrada toplanmış bulunması ayrılma manasını tazammun edemez. Padişah Meclisi açmak için arzu ederse bir vekil de tayin edebilir."

182 sayılı vesikada da "azlıkların nisbî temsillerinin kabulü zarureti karşısında meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte meclisin de toplanmakta mazeret beyan etmesi tabii görülmek lâzımdır. Nisbî temsili bizim esaslarımızın dördüncü maddesi kabul edemediğinden bizim prensiplerimizi müdafaa edecek mebusların evleviyetle dağıtılacağı meydandadır." diyen Atatürk'ün meclisin feshinin muhakkak olduğunu da göstermektedir. Fakat bütün bunlara rağmen mantık mağlup oluyor ve meclisin İstanbulda toplanması kesinleşiyordu. İnsanın kabul ettiremediği mantığı hâdiselerin hakim kılacağına emin olan Atatürk Meclisin İstanbulda toplanmasında ayak diremenin tehlikeli olacağını anlıyor ve binaenaleyh millî meclisin İstanbulda toplandıktan sonra mebusların tam bir emniyet ve serbesti ile yasama vazifelerini yapmakta olduklarının teyyüt edeceği güne kadar, Heyeti Temsiliyenin şimdiye kadar olduğu gibi İstanbul dışında kalarak millî vazifesine devamını temine çalışıyor (N. 196).

Atatürk, Ankaraya ilk geldiklerinde memleket büyüklerine verdikleri nutukda (vesika 200) "meclisin bütün mahzurlarına rağmen İstanbul'da toplanması lâzımgeldi. Mamafih Heyeti temsiliyece mahzurlara karşı icabeden tedbirler alınmıştır" dedikten sonra "şimdilik heyeti temsiliye, mebusların kemali emniyetle vazife ifa eyledikleri tahakkuk edeceği güne kadar eskisi gibi vazifesine devam edecektir." diyor. Atatürk, Meclisin İstanbul'da toplanması dolayısıyla mebusların bazılarının tevkifleri ihtimaline karşı, 22. 1. 1920 de ecnebi zabitlerin, rehin olarak tevkiflerini emretmişti (N. I. 267). Meclis İstanbul'da 19. 1. 1920 de açılmıştı.

11. 3. 1920 de İstanbul'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin vaki ifşaatları sayesinde meclis için korkulan tehlikelerin tahakkuk eylediği ve İstanbul'da bulunan millî kuvvetler mümessillerinin tevkif edilmeleri için Londra'dan telgraf geldiği öğrenildi (vesika 253). Böylece Türk ocağı binasının iki gün evvel vaki işgalinin (9. 3. 1919) Türk mukadderatı semasında kopacak yeni bir borayı belirten bir işaret olduğu meydana çıktı.

Bu vaziyet karşısında Atatürk, İngilizlerin tevkif edecekleri zatlar arasında bulunan ve memleketi temsil vasıflarını haiz olanlarla icabında hükümet teşkil ve idare liyakatindekilerin derhal Ankaraya gelmelerini, diğerlerine, meclisi cesurane bir tarzda ve sonuna kadar müdafaa vazifesine devam ettirmelerini bildiriyor (vesika 255). Fakat Atatürk'ün bu daveti, layık olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle nazari dikkate alınmadı (N. 293). 16 Mart 1920 de de İngilizler Şehzadebaşındaki karakolu askerler uykuda iken basarak 6 kişiyi şehit ve 15 kadarını da yaraladıktan sonra Harbiye Nezaretini (şimdiki üniversite), Tophaneyi ve sırasıyla Harbiye Telgrafhanesini, Beyoğlu ve İstanbul Telgrafhanelerini işgal ediyorlar (vesika 255) ve böylece Osmanlı Devletinin yedi yüz senelik hayat ve hakimiyetine son veriyorlardı. (N. I. 300 beyanname); Atatürk'ün ihtarlarına rağmen İstanbul'da toplanmakta ısrar eden mebuslar da teşrii vazifelerini görmek imkânsızlığı karşısında dağıldılar.

II İNCİ KISIM

23 NISAN1920 DEN 85 SAYILI KANUN OLAN İLK ANAYASANIN KABULÜNE KADAR (20. I. 1337/1921)

16 Mart facialarıyla medenî kabiliyetinin, hayat ve istiklâl hakkının ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edilen Türk Milleti (N. I. 300) namına hareket eden Heyeti Temsiliye başkanı olağanüstü yetkileri (selâhiyeti fevkalâdeyi) haiz bir "Meclis" in Ankarada toplanmasını sağlayacak faaliyete geçti. Gerçektir ki 16 Martta İstanbul'da geçen olaylar He-

yeti Temsiliyeye a) yeni bir meclis için seçim yaptırmak; b) istilâ kuvvetlerini atmak vazifelerini yükliyordu. Bu itibarla Ankarada toplanacak olan Meclisin İstanbuldaki "mebuslar meclisi" nden evvelâ taşıyacağı isimle ayrılmış olacaktı. Meclisin, Hiyaneti Vataniye Kanununun müzakeresi esnasında alacağı "Büyük Millet Meclisi" adı, onun memlekete yeni bir esas teşkilât vermek yetkisini haiz bir meclis olduğunu ilân edecekti. Atatürk, halkın alışık olmadığı bir tabir olan "meclisi müessisan" tabiri yerine "selâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclis" tabirini kullanmıştı (N. I. 301). Atatürk bu meclisin nasıl seçileceğini 19. 3. 1920 tarihli yani İstanbulun işgalinden üç gün sonra yaptığı bir tamim ile tesbit eylemişti.

a) Ankarada millet işlerini çevirmek ve denetlemek üzere toplanacak olan bu meclise, ancak mebus olabilmek için lâzım olan kanunî şartları haiz olanlar seçilebilecekti. Seçime livalar esas olarak alınacak ve her livadan beş aza seçilecekti.

b) Seçmenlik yalnız kazalardan (ilçelerden) gelecek ikinci seçmenlere maksur bırakılmıyacak ve vilâyet idare meclisleri heyetleriyle belediye meclisleri ve müdafaai hukuk cemiyeti idare heyetleri de seçmen kılınacaktı.. Seçmenler heyeti bu saydıklarımızdan tereküp eyleyecek ve meclis halinde toplanıp rey verecekti bu meclise Atatürk "İnkilâp meclisi" adını vermektedir.

c) Seçim aynı günde ve aynı celsede yapılacaktı.

d) Seçime, mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecekti.

e) Rey verme gizli tasnif alenî olacaktı. Tasnifi, intihap meclisinin kendi üyelerinden seçeceği iki zat alenî olarak yapacaktı.

f) İntihap, nihayet 15 gün zarfında bitirilecek ve seçilenler Ankara'ya tahrik edilecekti.

e) Meclise üye seçileceklerin yol masrafları, intihap meclisleri tarafından takdir ve mahallî hükümet tarafından tediye olunacaktı.

Nihayet, tekmil seçim dairelerinin mebusları bütün milletin, memleketin mümessili olarak isbatı vücut eylemeğe başladılar; meclisin sür'atle açılabilmesi için bunlardan gelebilmiş olanlarla iktifa edilerek (N. I. 305) 23 Nisan Cuma günü B. M. Meclisi açıldı (N. cilt I. s. 308) ve o günden itibaren de mülki ve askerî makamların ve umum milletin mercii kılındı (N. cild I. s. 309).

23 Nisan tarihi, bu önemli tarih evvelâ 112 sayılı ve meclisin açılışının yıl dönümü (23 Nisan 1337) tarihli kanun ile sonra da 2739 sayılı ve 27. 5. 1935 tarihli Ulusal Bayram hakkında çıkartılmış olan Kanun ile Ulusal Egemenlik bayramı olarak kabul edilmiştir.

İstanbul'daki Meclisin dağılmasından sonra bazı mebuslar İstanbul'

dan kaçarak Ankara'ya dönmek üzere yola çıktılar. (N. I. 300 - 302). Atatürk 19. 3. 1919 tarihli intihaba ait talimatında bunlardan Ankaraya gelebileceklerin dahi "selâhiyeti fevkalâdeyi haiz olarak" toplanacak meclise iştirâk edeceklerini bildirmişti. Fakat İstanbul'da dağıtılmış olan Meclisin üyelerinin yeni meclise katılabilmeleri asla yeni meclise eski meclisin şekil ve mahiyetini vermiyecekti. Yeni meclis eski meclisten büsbütün başka mahiyet ve selâhyette olacak ve daimî bir meclis teşkil edecekti (N. I. 304).

Binaenaleyh 23 Nisan 1336 (1920) tarihinde Ankara'da toplanan birinci B. M. M. aldığı ilk karar ile (1 sayılı heyeti umumiye kararı) Atatürk'ün tamimindeki noktai nazarı teyid eyledi ve "sinei millete ilticaya mecbur kalmış İstanbul meclisi mebuslarını da (N. I. S. 303) içine aldı: "B. M. M. nin bu kere seçilen üyelerle İstanbul Meclisi mebusanından katılan üyelerden müteşekkil bulunmasına karar verildi." (1)

B. M. Meclisi 27 Ekimde aldığı 61 sayılı karar ile İstanbul meclisi üyelerinin B. M. Meclisine katılabilmelerine son verdi ve bundan böyle İstanbul meclisinden gelecek mebusların B. M. M. Azasından sayılmıyacaklarına karar verdi. Atatürk'ün tamimi üzerine yapılan seçim neticesinde mebusluğu kabul etmeyip te istifa edenler vaki olmuştur. Bunların yerine yenisini seçmek üzere yeni bir intihap yapılması veya beş mebusun birinin istifası ile açılan mebusluğa altıncı derecede ekseriyet almış olanın gönderilmesi meselesi Kırşehir mebusu Sadık beyin mebusluğunun kabul edilmemesi ve yerine altıncı derecede haizi ekseriyet olan Bekir ağanın mebus olarak Ankara'ya gönderilmiş olmasından çıkmıştır. (24 Nisan 1336 Cumartesi).

Kırşehir mebusu Müfid "bu hususta izahat vermek seçim talimatını yapan zatlara aittir. Binaenaleyh o zatlardan biri olan ve burada bulunan Mustafa Kemal paşa izahat versinler" diyerek Atatürk'ü izaha davet eylemiştir.

Atatürk kürsüye gelerek şu izahatı yapmıştır: "— Milletçe ilk yapılan seçimler neticesinde seçilmiş bazı zatlar istifa etti, yahut mazeret beyan ederek Ankara'ya gelemecek şartlar altında olduğunu beyan etti. Bunun üzerine çeşitli yerlerden vukubulan soruşturmalarda iki şey soruluyordu: yeniden seçmek yahut ardınca rey kazanmış olan zâtları buraya göndermek. Biz vaziyetin sürat iltizam ettiğini tasavvur ederek bazı yerlerde seçim yapılmasını ve bazı yerlerde şartlar müsait olmadı-

(1) Her ne kadar üçüncü tertip düsturun I inci cildinde I. N: altında derç edilmiş olan metnini zikrettiğimiz kararda Meclis B. M. M. i adı ile anılmış ise de, Meclis bu karar alınırken henüz ismini koymamıştı.

ğundan ve zaman geçirmek te memleket ve millet menfaatleri ile mütenasip olmadığından o gibi zâtların istifa edenlerin yerine gönderilmesini muvafık görmüş idik. Binaenaleyh, bahis konusu olan zat ta böyle olacaktır sanırım". Gerçi Kütahya mebusu Haydar E. M. M. azalığı için de mebuslar seçimi kanunu hükümlerine riayet edilmesi lâzım geldiğini halbu ki mezkûr kanunun birinci derecede ekseriyet kazanmış kimselerin istifaları üzerine yerlerine ikinci derecede ekseriyet kazanmış olanların gelmeyip yeniden seçim yapılmasını emreder demiştir.

Kırşehir Milletvekili Müfid, Haydar'ın itirazına şöyle cevap vermiştir :

"— Bu defaki seçim mebus seçimi kanununun üstünde bir seçimdir. Mebuslar seçimi K. usulüne göre yalnız ikinci seçmenler rey verirler. Halbuki buradaki usul hem "müdafaayı hukuku millîye" cemiyeti heyeti, hem idare meclisleri heyetleri, hem belediye heyetleri tarafından yapılıyor ki, mebuslar seçimi K. da bu kayıd ve sarahat yoktur. Biz güç bir durumda kaldığımız için milletin bütün fikirlerini temsil edecek üyelerin buraya gelmesini arzu ettik. Bu yapılan seçimde hepimiz elimizdeki olağanüstü mazbatalarla geldik. Binaenaleyh Mustafa Kemal paşa en müstacel bir zamanda mebusları burada görmek arzu ettiklerinden dolayı bu usulü koydular. Binaenaleyh, paşanın koyduğu usul mebuslar seçimi K. üstünde ve vazifemiz de onun üstünde olduğundan o konan usul dairesinde yapılan seçimin kabulünü teklif ederim." (Doğrudur sesleri alkışlar). Mazbata reye konmuş ve kabul edilmiştir.

Bununla beraber Maraş seçimi, Kırşehir seçimi ile kabul edilmiş prensipten meclisi geri döndürdü ve istifa edenlerin yerine yeniden seçim yapılmasına karar verdi:

2 Mayıs 1336 Pazar günkü celsede Maraş'tan seçilmiş olan 5 mebus-tan ikisi istifa etmiş olduğu halde yerlerine ikinci derecede haizi ekseriyet olanlara, yâni seçimde altıncı ve yedinci gelmiş olanlara mahallinden "siz milleti temsil edemiyorsunuz" diye mazbataları verilmemiştir.

Kâtip Haydar (Kütahya) "— İkinci derecede ekseriyet kazananların mebus olamamaları için ilk evvel itiraz eden ben idim. Fakat yüksek heyetiniz ikinci derece ekseriyet kazanan Kırşehir mebusunun mebusluğunu kabul etti. O zat içimizdedir. Binaenaleyh tenakuz yapmamak için iyi düşünmeniz lâzımdır".

Meclis, ikinci derecede ekseriyet kazanmış olanlara mahallince şayanı itimat olmadıkları bildirilmiş olması dolayısıyla yeniden seçim yapılmasına karar vermiştir.

MECLİSİN ALDIĞI İSİM :

23 Nisan 1920 de arzedilen tarzda teşekkül eden ve toplanan meclise

"fevkalâde meclis" denmiş olduğu gibi Atatürk'ün tamimi dairesinde seçilmiş mebuslardan bazıları da imzalarının üstüne "filan yer fevkalâde azası" tabirini yazmak suretile meclisin iki çeşit üyeden mürekkep bulunduğu tebarüz ettiriyorlardı. Bu iki çeşit üyeden biri İstanbul meclisinden gelip katalmış olanlardı. Meclis bugünkü ismini 29 Nisan 1336 (1920) tarihli ve 2 N. lı Hiyaneti vataniye kanunu ile koydu: 24 Nisanda Kirsehir Müfid "burada toplanan meclisin ünvanını tayinden" naklen bahseylemiştir. 25 Nisanda Sivas mebusu Emir ve arkadaşları tarafından riyaset divanını teşkil edecek idare âmirleriyle kâtiplerin sayılarına dair verdikleri tahririn başına ilk defa olarak "Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine" diye yazmışlardı. Bununla beraber 25 Nisanda İzmir cephesini müdafaa eden kahramanlara teşekkür edilmesini teklif eden tahrirlerde Büyük Millet Meclisi sadece "Meclis" veya "Meclisi fevkalâde" diye anılmaktadır. Yine aynı gün (Üçüncü içtima 4. üncü celse) meclisin memleket idaresini eline almasını (bir hükümet teşkilini) teklif eden Anayasa mebusu ve arkadaşlarının tahririnde meclis "meclisi fevkalâde" adı altında zikredilmektedir.

Yine aynı günde ve altıncı celsede Hamdullah Suphi Tanrıöver: "— Arkadaşlar. Bendenizi iki dakika dinlemenizi rica ederim." diyerek memlekete yayınlamasını teklif eylediği bir beyannameyi okumuştur. Meclis bu beyannameye, Sivas, İsparta ve Sinop mebuslarının idare amirleriyle kâtiplere ait tahrirlerinde olduğu gibi "Büyük Millet Meclisi" adı ile adlandırılmaktadır: "Büyük Millet Meclisinin memlekete beyannameyi".

"Anadolunun her köşesinden gelen vekillerimizin teşkil ettiği B.M.M.i olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeğe lüzum gördü...." Bu cümleden sonra meclis beyanname içinde iki yerde sadece "Millet Meclisi" diye zikrolunmaktadır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kaleme aldığı ve meclisin alkışlarla kabul eylediği beyannameye meclisten bahseden cümlelere rastlanmaktadır: "İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını velhasıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerimizi arkadan size vurdurmak isteyen algakları dinlemeyin ve onları millet meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin". Aynı oturumda H. S. Tanrıöver, isyan çıkan havalide isyanı bastırmış millî kahramanlara teşekkür edilmesini teklif ederken "Millet Meclisi" namına teşekkür edilmesini istiyor. Aynı altıncı celsede Koç bey hadisesi üzerine Meclis Başkanlığından Yabanabat kaymakamlığına gönderilen ve mecliste okunan cevabı telgrafta meclis "Millet Meclisi" adıyla zikrediliyor.

Fakat üçüncü içtimain aynı altıncı celsesinde Afyon mebusu Şükrü tarafından teklif edilen hiyaneti vataniye kanunu tasarısında meclis "Büyük Millet Meclisi" adı ile adlandırılmaktadır. Aynı takrirden meclis "Meclisi millî" suretinde de zikrolunmaktadır. Demek ki, 25 Nisandan itibaren B.M.M. diye adlandırılmağa başlanmıştır. 29 Nisanda, meclisin ilk anayasası demek olan icra heyeti teşkiline dair kanun lâyihasını Meclise takdim ederken Meclis İkinci Reisi C. Arif "İlk isimiz meclisin adını koymak oldu; bu meclisin ismi nedir? yine bunda da yüksek Meclisimizin verdiği birçok kararlara dayandık, ve hatta dünkü ve evvelki günü çıkan "Hiyaneti Vataniye" kanununda Yüksek Meclisin adı sayın Hey'etçe "Büyük Millet Meclisi" olmak üzere kabul edilmişti ve biz de "Büyük Millet Meclisi" olarak kabul ettik" demiştir. (1).

Ankarada meclisi toplamış olan Heyeti Temsiliye ne işgal kuvvetlerini ne de işgal kuvvetlerine dayanan İstanbul hükümetini henüz yenmiş değildi. Binaenaleyh Meclis milletin kabul etmiş olduğu bir zafere dayanmıyordu. Binaenaleyh 23 Nisanda başlamış olan inkilâp ile "Kanunu Esası" nin çarpışması mukadderdi. Meclis kendisini Osmanlı Anayasası olan "Kanunu Esasiye" ile bağlı görmeye işe başladı.

Kanunu esası mucibince Meclis riyasetinin, biri reis ve diğer ikisi reis vekil olmak üzere 3 zâttan mürekkep olması lâzım gelirken meclisin fevkalâde vaziyetinden ötürü riyasete "ikinci reis olmak üzere dördüncü bir zat daha ilâve olunmuş ve böylece kanunu esasiden ayrılmıştı. Böylece inkilâp çok mütevazi bir şekilde ilk darbesini vurmuş oluyordu. Kâtip sayısında da değişiklik yapılmak istendi, sayıların 6 dan 8 e ve idare âmirlerinin sayılarının 3 den 7 ' ye çıkarılması hakkında bir takrir verildi. Bunun üzerine Afyon mebusu Şükrü Bey aşağıda yazılı beyanda bulundu: "Diyoruz ki, hiç bir kanun ile bağlı değiliz Meclis doğrudan doğruya kanun koyucusu ve yürütme erki mahiyetindedir. Pek alâ, pek muvafık. Bu esas kabul edildikten sonra her halde kendimize bir kanunî hudut çizmekliğimiz ve meclisin intizamını temin için bir hudut içinde yürümekliğimiz lâzım geliyor. Sonra diğer taraftan diyoruz ki tayini esamî için her halde 15 imazlı bir takrir icabeder. Bu defa da kanunu esası kabul edildikten sonra kanunun teferruatından olan mebuslar meclisi iç tüzüğünü nazari itibara almıyoruz."

İki gün sonra (26 Nisan 1336) Çorum mebusu aşağıda yazılı takriri veriyordu: "Birçok tetkik ve tetebbuat mahsulü olarak tanzim ve şimdi-

(1) Hamdullah Suphi Tanrıöver, bana şahsen ve şifaen şunları söylemiştir: "Ben Meclise Kurultay adı verilmesini istedim. Atatürk bana cevap olarak : "İyi, Kurultay toplanacak fakat Millet, Meclis ne oldu diye soracaktır. Gelin buna Büyük Millet Meclisi diyelim" demiştir ve ismi Atatürk bulmuştur."

ye kadar mebuslar meclisinde uygulanmakta olan iç tüzüğün işbu millî mecliste dahi aynen kabul ve tatbikiyle müzakerelerin intizam altına alınmasını rica ederim”.

Reis Mustafa Kemal Paşa — tādilen kabul edenler ellerini kaldırsın. (Eller kalkar) o suretle kabul edildi.

Yine Afyon mebusu Şükrü bey 5 Haziran 336 tarihinde, memur mebuslar hakkında yapılan bir müzakere esnasında da Meclisin, kendisi için kabul etmiş olduğu sıfat itibariyle mevcut kanunlar ve bhusus Esas Kanun ile mukayyet olduğunu iddia ediyordu: “Bu Meclis 16 Mart tarihinde İstanbul’un caniyane bir surette istilâsı üzerine toplanmış ve kendisi için kabul etmiş olduğu sıfatla şudur: Yüksek hilâfet makamını kurtarmak ve memleketin istiklâl ve hakimiyetini temin etmek ve millî hututlarımızı kabul ettirmek. Bu sıfatını kabul ettikten sonra Meclis, müessis ve ihtilâl meclisi olduğunu kabul etmemiştir. Belki bu meclis, seçimi itibariyle: fevkalâde salâhiyeti haiz bir sıfatla buraya gelmiş olması itibariyle bir gün bir hâdise karşısında, fevkalâde bir hâdise karşısında ihtimal ki, sıfatını değiştirebilir; ihtimal ki biz bir meclisi müessisandır diyebiliriz; ihtimal ki, daha başka bir ihtilâl meclisidir. Fakat bugün kabul ettiğimiz sıfat itibariyle memlekette mevcut kanunlar ve esas kanun ile bağlıyız”.

Meclis ikinci başkanı ve Adalet Bakanı Celâlettin Arif bey bu noktai nazarı kabul etmiyor ve diyor idi ki: “Biz öyle bir meclis meydana getirdik ki, kanunu esasımızla zerre kadar alâkası yoktur; mevcut olan Kanunu Esasi doğrudan doğruya teşekkül eden bir meclise bir yasama erki vermiştir. Fakat bugün yürütme ve yasama erkini haiz bir meclis olarak meclisimizi bugün buraya toplamışız. Daha ilrei gitmişiz. Hiçbir tarafta görülemeyecek bir esas ta kabul etmişiz. İcra Başkanlığı ile yasama başkanlıklarını birleştirmişiz. Onunla da kanmamış ikinci başkanlığına, getirip bir de İcra vazifesini yükletmişiz.”

Bu metinlere dayanarak “Fevkalâde yani olağanüstü meclis” tabirinin mânasını tayin etmek lâzımgelir. Görülüyor ki fevkalâde meclis Kanunu Esasiden ayrılan bir meclis demektir; yani inkilâpçı bir meclis demektir. Kanunu Esasinin hükümleri yerine istisnai kararlar geçirecek meclis demektir. Alınacak istisnai kararların kıymetini onların müessiriyet derecesi tayin edecektir. Alınacak istisnai kararlar vatanı istilâdan kurtarabilecek derecede müessir olmağa mecbur idi. Vatanı istilâdan an-

(1) 85 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun müzakeresinde ise Kanunu Esasinin varlığını Celâlettin Arif bey müdafaa ediyor ve Şükrü bey ona “mebuslukla memurluğun bir kişide birleşmesi meselesinde “Kanunu Esasi; yoktur hâlâ mı Kanunu Esasiden bahsediyoruz” dediniz diye eski noktai nazarını yüzüne çarpıyordu.

cak istisnaf tedbirler kurtarabilir. Çabuk ve kolay bir tarzda fiiliyata çevirebilecek tedbirler almak lâzımdır. Vatani yok olmaktan kurtarmak için düşmanı sür'atle yok edecek tedbirler almak lâzımdır.

Binaenaleyh Kanunu Esasiden mecburen ayrılacak olan fevkalâde meclisin Ankara'da toplanması ile Atatürk'ün yukarıda zikrettiğim 13 - 14. 9. 1919 tarihli kararını "idarei muvakkate ilânı" şeklinde anlamış ve itiraz etmiş olanları korkularına uğrattı ve "muvakkat idare" açılmış oldu. Bu muvakkat rejime yani Kanunu Esasisiz rejime verilecek statüyü Anayasa mahiyetini haiz olacak kanunlar ile tesbit etmek lâzımgeliyordu. Bu itibarla İcra Vekillerinin seçilmeleri suretine dair 3 No. lu Kanun ile bu kanunun ikinci maddesini değiştiren 47 sayılı kanun ve 18 sayılı nisabî müzakere kanunu ve onun tefsiri T. B. M. M. nin ilk Anayasasıdır denebilir.

Evvelâ Meclisi tanzim eden ve esas itibariyle oturumda mevcut azanın ekseriyetini, mevcut olan ve olmayan aza ekseriyeti yerine kabul eden nisabî müzakere kanunundan bahsedelim:

Meclisin müddeti : Millet Meclisinin millî iradenin ifadesi olması için onun seçimle teşekkül etmesi lâzım ise de kâfi değildir. Mebusluk müddetinin de kısa olması iktiza eder. 85 sayılı Anayasanın müzakeresi esnasında Kayseri mebusu Vehbi bey mebusluk müddetinin üç sene olmasını çok görmüştür; çünkü mebuslar iki sene sonra milleti temsil edebilmek kudretini gayip eyliyorlar diyor.

Toplanan meclis mevcut bir Anayasaya göre teşekkül etmediğinden ve fevkalâde haller karşısında fevkalâde yetkiler ile memleketin idaresini ele alacağından müddetinin buhran müddetince devam etmesi kadar tabii bir şey olamazdı. 18 sayılı nisabî Müzakere Kanunu bu hususu tesbit ediyordu: "B. M. M. Vatan ve milletin istihlâs (kurtarmak) ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne (hasıl olmasına) kadar müstemiren (daima) in'ikad eder." (mad. 1). (1).

Toptan yenileşen bir meclis seçim kuvvetlerinin doğrudan doğruya tesiri altında bulunur. Bir kısmı bir zaman ve bir kısmı başka bir zamanda yenileşen meclisler zamanın temayül ve temennilerini ancak yeniden seçilecek azaları hakkında ifade edebilir ve asla demokrasi ülküsüne uygun düşmez. Ekseriya Ayan Meclisleri her üç senede üyelerinden yalnız üçte birini intihaba maruz bırakmak suretiyle kısmî surette yenileşirler.

(1) Meşrutiyet sisteminde yani kiralık usulünde meclis müstemirren toplanmaz; hükümdar çağırdıkça toplanır. Meclis hükümeti usulünde meclis müstemirren toplanır; yani toplanacağı zamanı ve müteddi meclis kendisi tayin eder. Bu iki tarzı birleştiren memleketler vardır.

Böylece Ayan Meclisi üyeleri üç senede bir kısmı olarak seçime gitmelerinden ve yenilenmesi de kısmi olmasından asla demokratik bir meclis olarak telâkki edilmemiştir. Bizde Ayan Meclisi seçimle teşekkül etmeyip padişahın tayini ile teşekkül etmiş bulunduğu ve ayanlık ölüncüye kadar devam eyler bulunduğu geleneklerimiz arasında asla kısmi olarak yenilenen bir meclis görülmemiştir. Bununla beraber Tunalı Hilmi bey 85 sayılı Anayasanın müzakeresi esnasında, azanın yarısının her sene yenileştirilmesini teklif etmiş ise de teklifi kabul edilmemiştir.

Toptan yenileşme açıktır. Açık olduğu nisbette de tehlikelidir. Çünkü seçim fırtınasının takvimde gözüken fırtınalar intizamında belirmesine imkân verir. B. M. M. memleketi, gayesinin husulüne kadar böyle bir fırtınaya atamazdı.

Bizde bir mebusluğun ölüm veya istifa ile açılması üzerine bir iki açık mebusluk için yapılan seçimlere de kısmi seçim adı verilmektedir. Bu manasiyle kısmi seçim toptan vâki seçimlerde gözüken sertliği ve sürprizleri önlemek gibi faideler sağhyabilir. Umumî efkârın yoklaması mahiyetini alabilir ve seçim kuvvetlerinin muhtemel hareketlerini belirtebilir.

a) 18 sayılı (5. 9. 1336 tarihli) nisbi müzakere kanununun 2 inci maddesi kısmi seçimleri tanzim ediyordu. Büyük Millet Meclisi Atatürk'ün tamimi ile koyduğu usul üzerine her livadan mütesaviyen seçilen beşer mebusla, işgal kuvvetleri tarafından dağıtılmış İstanbul Meclisinden kaçıp gelen mebuslardan teşekkül etmesi dolayısıyla her seçim dairesinin, yani livanın mebuslarının sayıları, seçim kanununun tayin eylediği mebus sayısından tabiatıyla üstün ve halkın nüfus sayımı ile ilgili değildi. Memleket nüfusuna göre mebusların sayıları 165 olmak lâzım gelirken 365 idi. Bir intihap dairesi mebuslarının sayısı o intihap dairesi nüfusuna nazaran haiz olması lâzım gelen sayıdan aşağıya düşmedikçe yeniden seçim yapılmasını men ediyordu: "Her livanın B. M. M. inde mevcut miktar azası seçim kanununun tayin eylediği miktardan aşağıya düşmedikçe vuku bulacak münhallere yeni aza intihap edilmez."

b) Bir taraftan müstemirren toplanan diğer taraftan azaları ara sıra iznli olarak intihap dairelerine; veya istiklâl mahkemeleri azalıkları ile öteye beriye gitmeğe mecbur kalan bir Meclisin toplanabilmesi için kaç azanın mevcut olmasını tayin için çıkartılan nisabi müzakere kanunu hakikatte yasama erkini ve esas kanun (Anayasa) mahiyetinde olan kanunların 360 ın üçte ikisini ifade eden 240 oyları çıkıp çıkmaması lâzım geleceği hususunu da zammen tanzim ediyordu. Meclisin, intihap daireleri-

nin 65 olan (1) sayısının her biri için kabul edilmiş olan beş aza itibariyle haiz olduğu 325 mebusun yarısının bir fazlası nisabî müzakere olarak kabul edilmişti. (No. 5).

Filhakika Atatürk'ün tamim eylediği intihap tarzına göre her seçim dairesinden, büyük olsun küçük olsun, nüfusu çok olsun az olsun 5 mebus seçilmiş idi. Buna göre mebus sayısı 325 olması lâzım idi. Bu miktar İstanbul Mebuslarından Meclise iltihak edenlerle (365) e çıkmıştı. Buna rağmen nisabî müzakereyi tayinde 64 intihap dairesi itibariyle 320 rakam nazara alındı ve Meclisin bir meseleyi müzakere edebilmesi için 161 mebusun Mecliste bulunması lâzım geldiği esası tesbit edildi.

Afyon'un 7 mebusu vardı; Amasya'nın 7; Ankara'nın 9; Antlaya'nın 6; Aydın'ın 6; Balıkesir'in (Karesi) 6; Bayazıt'ın 5; Batum'un 4; Bitlis'in 7; Bilecik'in (Ertuğrul) 5; Bolu'nun 7; Burdur'un 5; Bursa'nın 7; Çanakkale (Biga)'nın 3; Çorum'un 6; Denizli'nin 6; Dersum 6; Çankırı'nın 7; Cebelibereket 2; Diyarbakır'ın 7; Edirne'nin 5; Elâzığ'ın 7; Ergani'nin 5; Erzincan'ın 5; Erzurum'un 9; Eskişehir'in 6; Gaziantep'in 5; Gelibolu'nun 1; Genç 6; Gümüşhane'nin 5; Hakkâri'nin 3; İçel'in 6; İstanbul'un 41; Üsküdar'ın 6; İzmir'in 8; İsparta'nın 6; Kastamonu'nun 8; Kayseri'nin 7; Kırşehir'in 5; Kocaeli (İzmit) 6; Konya 9; Kozan'ın 5; Kütahya'nın 6; Malatya'nın 6; Manisa (Saruhan) 8; Maraş 6; Mardin 6; Mentеше 5; Mersin 5; Muş'un 6; Niğde'nin 6; Oltu 2; Rize 6; Samsun (Canik) 6; Seyhan'ın Adana) 6; Siirt'in 6; Sinobun 6; Sivas'ın 7; Siverek'in 5; Şehinkarahisar'ın 5; Tokad'ın 5; Trabzon'un 7; Urfa'nın 5; Van'ın 7; Yozgat'ın 7 mebusu vardı. Bu mebuslardan bir çoğu idarî ve askerî vazifelerde bulunuyordu ve 8 tanesi de (Numan usta İstanbul; Şeref ve Faik Kaltakkıran Edirne; Tahsin Aydın; Cemalpaşa İsparta; Rauf ve Vasıf Sivas; Celâl Nuri Gelibolu) Malta'da idiler. Müstemirren toplanacağını söyleyen Meclis'in bir çok azası uzun mezuniyetler alıp memleketlerine gidiyorlardı; Meclis pek az kimselerle toplanıyordu. Nisabî müzakere Kanunu bu intizamsızlığa son verecekti. 161 mebusu her gün mecliste toplamağa imkân yoktu. Bu hale çare bulabilmek için kanunun kabul edildiğinin (5. 9. 336) üçüncü günü (8. 9. 336) tefsir yolu ile 23 Nisan dan itibaren devam edecek 4 ay için nisabî müzakerecinin 161 ve ondan sonraki 8 ay için 86 olacağı kabul edildi ve buna nisabî ekseriyet dendi. Şöyle ki; Osmanlı Mebuslar Meclisi her sene Kasım iptidasında toplanır ve Mart iptidasında kapanır idi. Demek ki dört ay toplanırdı. Nisabî mü-

(1) Müzakere esnasında reis intihap dairesi sayısını 64 olarak zikrelemiştir. Bu itibarla mebus sayısı 320 ve yarısından bir fazlası olan 161 nisabî müzakere oluyordu.

zakere Kanununun tefsiri ile B. M. M. nin de dört ay büyük heyet halinde ve müstemmiren toplanması geri kalan 8 ayda küçük heyet halinde devam etmesi esası kabul olunmuştu. Fakat kanun bu hakikati açıkça söylemedi ve söylememesi de doğru idi. Nitekim, Anayasa encümeni yalnız dört ay Meclisde kalacak mebuslara muvakkat mebus ve diğerlerine daimî mebus adını vermek istemişse de hükümet bunu asla caiz görmemiştir: "Mebusların her an ve zaman da aynı hukuk ve salâhiyete malik bulunmaları lâzımdır." (nisabî müzakere kanun gerekçesinden) tefsir, Meclis umumî heyetini büyük ve küçüğe ayırmaktan ise seneyi ikiye ayırdı; dört aylık büyük heyet devresine tahsisat devresi dedi. 8 aylık müddete de tazminat devresi adını verdi. Mebuslara dört ay için 1.250 lira tahsisat verilmesini kabul eden 6 ncı madde yalnız bunun için bütçeye 456.250 lira bir yük yükliyordu. Dört aydan sonra Mebusların Meclise devam edeceklerine ayda yüzer lira verilecekti; 292.000 lira da bu tutuyordu. Evvelâ o zamanlar bütçeye bu kadar büyük bir yük yüklemeğe imkân yoktu. Unutmamalı ki bir altın üç kâğıt idi. Sonra azası dağılmış bir meclisde her gün ekseriyet bulabilmeğe imkân yoktu. Bunun için nisabî müzakere kanunu Atatürk intihap talimatnamesini red eyledi; yani her intihap dairesinin beş mebusdan ibaret olması esasından vaz geçti. Mebus sayısını (165) e indirecek olan ve her 50.000 nüfus başına bir mebus çıkartan eski seçim kanununun esasına döndü. Hattâ mebusların sayısını (165) e indirmek için evvelâ ara seçimleri kaldırdı; sonra mebuslukla memuriyetin bir kaside birleşmeyeceği esasını sıkı bir surette tatbika başladı ve böylece memuriyeti tercih eden bir çok mebusu mebusluktan istifaya mecbur etti. "Senede iki ay fasılasız ve mazeretsiz Meclise devam etmeyeceklerin istifa etmiş sayılacaklarını" (mad. 3) bildirdi. Dört ay meclise devam etmiş olan mebusların senenin geri kalan 8 ayını izinli olarak memleketlerinde geçirmelerine o zamanki bütçe zarureti ve kısı şiddetli olan Ankara'nın mesken vaziyeti lüzum gösteriyordu (1).

(1) Nisabî Müzakere Kanununun kabulünden sonra Riyaset Divanınca yapılan 80 kişilik ilk izin teklifi

"1 — B. M. M. ine seçilen zatlardan dört ayı ikmal edenlerle ikmalden bir hafta noksan olanlara da izin verilmesi,

2 — İstanbul mebuslarından Meclise katılanlardan dört ayı bitirenlerin izin listesi"

mezuniyet süresinin isteğe göre mi veya Riyaset Divanının takdirine göre mi tayin edildiğini soran bir mebusa Riyaset şu cevabı vermiştir:

— Müddetsiz için isteyenlere en çok altı ay veriliyor. Şimdi ekim ayındayız altı ay sonra senenin 11 inci ayında olacağız, bir ay da gidüp gelme müddeti ilâve edilirse altı aydan fazla izin verilemez.

— Yozgat'ın uzak bir yer olmadığı sorusuna da Riyaset,

Her gün mecliste 161 aza bulundurabilmek için Ankara'da 200 mebusun bulunması icap ediyordu. Binaenaleyh, tefsir ile her intihap dairesinin beş azasının mecmuunun yarısından bir fazlası olarak kabul edilen nisabî müzakere üzerinde ısrar edilemedi ve düşünülmesi istenilen 160 şu kadar mebus sayısının yarıdan bir fazlasının nisabî ekseriyet olacağını kabul etti. Binaenaleyh vekil veya İstiklâl Mahkemesi azası seçilecek kimsele- rin 86 rey almaları zarurî kılındı. Fakat kanunların kabulü için 86 reye lüzum yoktu.

c) Nisabî Müzakere Kanununun kabulü günü olan 5 Eylül 1920 (1336) tarihinden sonra mebus seçilenlerin seçim mazbataları Riyaset Divanı tarafından Meclis Umumî Heyetin tetkikine tevdi ve havale dahi edilmedi. İzmir işgal altında idi; Kuşadası İzmir'in, Yunan işgâli altına gir- meyen tek kazası olarak kalmıştı. İzmir, mebusu Resid'in vefatı üzerine onun yerine Maliye Memuru Fuat Kuşadasında yapılan seçim ile İzmir mebusu olarak seçildi. Mazbata tarihi 21 Eylül idi ve kaymakam seçi- min 19 Eylülde yapılmış olduğunu bildirmişti. İstida encümenine veri- len istida, yani yapılan şikâyet üzerine istida encümeni istiyadı Meclis Birinci Şubesine havale eyledi. Bu vaziyet karşısında Birinci Şube maz- batayı menfi bir mütalâa ile meclis umumî heyetinin tetkikine sevke mecbur kaldı. Meclis seçimin nisabî müzakere K. nunun Meclisce kesin-leşmesinden sonra yapılmış olması dolayısıyla reddine karar verdi.

Mebusluğun sona ermesi: Ölüm ve memuriyet kabul etmek halle- rinden başka senede iki ay mazeretsiz ve fasılasız olarak meclise devam etmiyenler umumî heyet kararıyla istifa etmiş sayılırlar (nisbî mütza- kere k. m. 3) :

Aydın mebusu Sadık beyin beş ay on iki gün izinsiz Meclisten gayip kalması ve sene içinde mazeretini de ispat etmemiş bulunduğu cihetle ni- sabî müzakere kanununa uyularak istifa etmiş sayılmasını Riyaset Divanı umumî heyetin nazarı tasvibine sundu ise de Sadık beyin muhacerete mecbur ve çoluk çocuğunu bir yere yerleştirmek zorunda kalmış bulun- ması ve Riyasetten 15 Kasım tarihinde çekilen telgraf üzerine gelmiş ol- ması dolayısıyla Meclis Sadık beyin Meclisde gözükmemesini meşru ve makbul bir mazerete dayandırmış ve mebuslukta muhafaza eylemiştir.

Ertuğrul (Bilecik) mebusu Ahmet bey ise, riyaset divanının tensi- bi veçhile, yedi aydanberi gayri mezun olduğundan dolayı Meclisce musta- fi addedilmiştir.

2) Mebusluktan iskat: "Meclis millet ve memleket menfaatları aley-

— Yakın yerde olanlara, nisabî müzakereye halel gelince telgraf çeker ve ça- buk çağırırız,, diye cevaplandırmıştır.

hine silâh kullanarak düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan mebusu Resit beyi mebusluktan ihraç ve iskat eylemiştir.

Mebusların şahsi durumları: B. M. M. milleti temsil edecekti. Meclisin bu temsil vazifesini dürüst bir tarzda ifa edebilmesi üyelerin hukukî bir hale sahip olabilmelerine bağlıdır. Mebusların vekâletlerinin zaruretlerini tam bir bağımsızlık içinde yerine getirebilmeleri ancak özel bir hukukî hale tâbi olmaları ile mümkün olur.

Bunun için kamu hukuku, görünüşte mebusları fakat hakikatte mebusluk görevini istihfaf eden kaideler kabul etmiştir.

A. 1 — Milletvekilliği ödeneği: Milletvekillerini koruma tedbiri teşkil eder. Milletvekilini evvelâ maddî hayatın ihtiyaçlarına karşı korur. Bundan başka milletvekilini haiz olduğu vekâletin rizikolarına karşı korur; mebusu haiz olduğu vekâleti yerine getirmemek haline düşmekten korur. Ve nihayet milletvekillerini dış faaliyetlerin cazibelerinden korur.

Görülüyor ki mebuslara ödenek verilmemesi yalnız zenginlerin mebus olmalarını mümkün kılar. Herkesin seçmen olduğu ve seçilebileceği bir sistemin yürüyebilmesi mebusların ödenek alabilmelerine bağlı bulunuyor. Alınacak ödeneğin miktarına gelince bunun yalnız masrafları (Ankara'da ikamet masraflarını) koruyacak derecede olması kâfi gelmez. Millet vekilinin ailesini de geçindirebilecek derecede olması iktiza eder. 85 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun son münferit maddesinin müzakeresi esnasında Ragıp Kütahya'nın mebusların asla meclisin feshine karar vermiyeceklerini iddia etmesi üzerine Vehbi Karesi: "Burada yüz lira ile durmak büyük fedakârlıktır." diye cevap vermişti.

Nisabî Müzakere Kanununun 6, 7 ve 8 inci maddeleri ödenek meselesini hal eyler. B. M. M. azasına dört ay için bin iki yüz elli lira tahsisat ve dört ayın bitmesinden içtima devresi nihayetine kadar Meclise devam edenlere ayda yüzer lira tazminat verilir." (Madde: 6) Bir mebusun 1.250 lira tahsisata müstahak olabilmesi için dört ay Mecliste fiilen ispat vücud etmesi lâzımdır.

"Burdur mebusu Şevket bey Meclisin ilk açılışında (23 Nisan 1336) Meclise girmiş ve tahsisata mahsuben 900 lira almış, fakat bir buçuk ay sonra hastalığına binaen izin almış. İzinin bitmesinden sonra hastalık artmış olduğundan Meclise gelememiş 20 gün izinsiz olarak yatakta yatmış (tabii mezundur sesleri) ve ölmüş. Halbuki bir mebusun tahsisata istihkak peyda edebilmesi, için dört ay mecliste fiilen ispatı vücud eylemesi şarttır." Meclis "muhik olan hastalık gibi bir mazeret dolayısıyla tahsisatın tamamen verilmesini kabul etmiştir.

Meclis 31. Temmuz. 1336 da aldığı 20 no. lu karar ile de:

Istanbul Mebusan Meclisi azasından olupta mevkufen Malta'ya

gönderilen zatların, Riyaset Divanı Kararına müsteniden umumi heyete yapılacak teklifin kabulüne bağlı olmak üzere B. M. M. ine katılan mebuslar gibi tahsisat almalarına da karar vermiştir..

“İstanbul mebuslar meclisinden B. M. M. ne katılan azaya katıldıkları tarihten başlayarak ayda yüzer lira tazminat verilmesi esasını kabul etmiştir.

Nisabi müzakere K. nun 3 üncü maddesi.

2: Yolluk: “B. M. M.’i azasına senede bir defaya mahsus olmak üzere dört bin kuruş üzerinden gidip gelme yol ödeneği verilir. Mad. 7.)

İşbu 7 inci madde 272 sayılı ve 16 Ekim 1338 tarihli kanun ile aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir. B. M. M. azasına senede bir defaya mahsus olmak üzere 10000 kuruş üzerinden gidip gelme harcırahı verilir. Aile harcırahı bir devrei intihabiyede azimet ve avdet olarak ancak bir defaya munhasırdır.” 2727 sayılı K. neşrinden evvel ailelerini getirmiş ve götürmüş olanların da aile harcırahı alacaklarına dair tefsir N: 7. 9. Kasım 1338

3 — Meclisin ilk açılışında bir çok Mebuslar İcra Vekillerinin ricasile ve isyan ve ihtilâllerin verdiği endişeler, dolayısıyla Valiliklere, Mutasarrıflıklara ve hatta Kaymakamlıklara getirilmişlerdi. Nisabi Müzakere Kanunu tatbik mevkiine konulmasından sonra memuriyet almış mebuslardan mebusluğu tercih ile B. M. M. ine dönen Azanın harcırahları bir mesele olmuştur. Memuriyetten istifa ile ayrıldıklarından dolayı Merkez İdaresi kendilerine harcırah veremiyordu. Yol Harcı Kanunu mucibince istifa eden memura yol ödeneği verilemezdi. Nisabi Müzakere Kanununa göre de her mebusa senede yalnız bir defaya mahsus olmak üzere gidiş ve geliş verilebileceği tasrih edilmiş olması yüzünden mebus sıfatile Meclis vesnesinden harcırah verilmesine de imkân yoktu ve Meclis te bunlara harcırah verilmesini kabul etmemiştir.

4 — Meclis 123 sayılı karar ile (7. 5. 1337) ölen mebuslar hakkında da bir karar aldı. “Mebuslardan ölen zatların hali vakti açıkça iyi olan zatların yalnız teçhiz ve tekfin masraflarının verilmesine ve azadan muavenete muhtaç sayılanların ailelerine öldüğü ay dahil olmak üzere dört aylık tahsisat miktarını geçmeyecek derecede tediye yapılmasına karar verdi.

B. — Mebusluğun memuriyetle ve bazı hususi faaliyetlerle kabili telif olmaması ikinci prensibi teşkil eder. a — Mebuslukla memuriyetin kabili telif olmaması ciheti Nisabi Müzakere Kanununun 4 üncü maddesinde ifadesini bulmuştur: “B. M. M. azalığı ile memuriyet bir zat uhdesinde toplanamaz. Ancak heyeti vekile azalığı ve B. M. M. nin inzımanı reyile El-

çilik, Ordu ve Kolordu Kumandanlığı memuriyetlerinin Meclis azahlığıyla birleştirilmesi caizdir.” (1)

Mebuslukla memurluğun bir kişide birleşmesinin neden caiz olamayacağı nisabî müzakere kanununun gerekçesinde şu tarzda ifade edilmektedir. “Mebuslukla memurluğun birleşmesi mebuslukta gaye olan fikir ve mütalâalarda istiklâl memurlukta hedef olan inzibat (disiplin) ve itaat esaslarının birbirile bağdaşamazlıklarındandır.”

Mebuslukla memurluğun birleşip birleşmeyeceği meselesi Meclisi çok işgal etmiş ve zaman zaman müzakere ve münakaşalara yol açmış bir meseledir. Bu müzakerelerde nazariye ile ahvalin zaruretleri çarpışıyordu.

Meclis bu meseleyi ilk defa olarak 5. 6. 336 Cumartesi günlü toplantısında okunan aşağıda yazılı tahrir münasebetile ele almıştır. “B. M. M. ine aza intihap edilen arkadaşlarımızın vazifeleri tabii mahallerinde bir takım vekiller marifetiyle idare ediliyor. Böyle uzun müddet bir vazifenin vekâletle ifasındaki mahzurlar ma'ûmdur.” (2)

Mebusların memur olmaları aleyhinde olan Afyon Mebusu Şükrü bey mebusların kaymakamlık ve vekillikte kalmakta devam eylemelerinden şikâyetle “Mebus olan bir Kaymakam bir mutasarrıf ne icra vekilini tanır ve ne de Valiyi tanır, çünkü o da mebustur, o da mebus” demişti.

Celâlettin Arif (Erzurum mebusu) iyi memurların İstanbul'da kalmış olmalarından mebuslukla memuriyetin telifi zarurî olduğu kanaatını izhar etmiştir.

Anayasa Encümeni namına Yunus Nadi mebuslukla memurluğun zaruret dolayısıyla birleştirilmesini müdafaa eylemiş ve Meclise kabul ettirmiştir. Fakat mebus ve Kolordu Kumandanı bulunan Kâzım Karabekir'in vaziyeti meseleyi tekrar alevlendirdi. Bu münakaşalar neticesinde B. M. M. 'i 5. 6. 1336 tarihinde aşağıda yazılı kararı aldı. “B. M. M. azasının her hangi bir memuriyeti uhdesinde cem etmemesi hususunun heyeti icraiye-nin teklif ve mütalâası üzerine B. M. M. since kararlaştırılmasına karar verildi. (Karar No: 18)”.

Not: (1) Hasan Fehmi (Gümtüghane) — Meclisin ilk açılışında arkadaşlardan Valliğe, Mutasarrıflığa hatta Kaymakamlığa bile İcra Heyetinin ricasile, isyanlar, ihtilâller dolayısıyla gönderilmiş arkadaşlarımız vardır.

Not (2) Niğde mebusları 15 Mayıs 1336 da aşağıda yazılı tahriri vermişler ki: “Meclise aza olarak gelmiş olan zatların önemli kısmı çeşitli meslekte Devlet memurluğu yapmakta ve fakat memuriyet vazifelerini yerlerine bıraktıkları vekilleri tarafından görülmekte olup halbuki işbu vekillerin üstüne aldıkları vazifelerin ruh ve mahiyetini kavramak kudretinden mahrumdurlar. Bundan da Devlet ve millet işleri zarar görmektedir. Bundan başka mevcut mebuslarda durmadan memuriyete tayin ediliyorlar. Meclis azahlığı ile memuriyetin bir kişide birleşmesine Kanun manidir. Meselenin kesin olarak hallini teklif ederim.”

Nisabî Müzakere Kanununun müzakeresi esnasında mesele tekrar tazelandı ve kanun metninde kabul edilen bir itilâfa varıldı; mebuslukla telifi kabul edilen memuriyetler çok tahdit edildi. Herhalde mebuslukla memurluğun birleşmiyeceği esası muhafaza ve ilân edildi. Afyon mebusu Şükrü meseleyi yalnız bir cephesinden arz etmiş ve mebus olan memurun vekili tanımayacağını ileri sürmüştü. Halbuki mebus olan bakan bile kendi gibi mebus olan başbakana başkesmek zorunda olduğu âşikârdır. Hükümet memur mebus veya memuriyete namzet mebus üzerinde bir çok tazyik vasıtasına maliktir. Demek ki mebuslukla memurluğun birleşmesinde hem Şükrü beyin müşahade eylemiş olduğu gibi idarî disiplin noktasından mahzur vardır; hem de mebusların hükümete karşı müstakil kabilmelerinde güçlük vardır.

Mebusluk ancak, hükümetten müstakil olan memuriyetle yani muhtar üniversite profesörlüğü ile telif edilebilir. Çünkü profesörleri hükümet tayin eyleyemez; profesörleri profesörler hyeti seçer ve profesörlüğe alır. Mebusluğun geçici dış vazifelerle telifi dahi kabul edilmiştir. Tabii Mebusluğun siyasi memuriyet olan Bakanlık ile birleşebileceği yalnız kabul edilmekle kalmamış hattâ Bakanların mebuslardan olması zarureti yüzünden mecburî dahi kılınmıştır.

Mebuslukla memurluğun birbirleriyle birleştirilmez olması da millet vekilliğini korumağa matuf bir tedbirdir. Millet vekilini haricî tesirlerden korumak lâzımdır. Millet vekilinin faaliyeti üzerinde yapılacak harici tesirler ya lütuf veya baskı kullanmak suretinde gözüktür. Atları binicilerine karşı uysal kılan şey bir elde tutulan şeker ile diğer elde tutulan kırbaçtır. Binaenaley, Millet Vekilinin Meclisteki çalışmalarının vasfını ve keyfiyetini korumak için de onların çalışmalarını yalnız Hükümetin tesirinden korumak kâfi gelmez; kaynağı hususi olan tesirlerde kaynağı hükümet olan tesirler kadar kötüdür. Binaenaleyh Millet Vekili hükümetten gelebilecek tesirlere karşı Kamu hizmetleri kabul edememek suretile korunur. İkinci nevi tesirlere karşı mebusluk, mebusluğun bazı hususi faaliyetlerle kabili telif olmamasile korunur.

Bu iç ve dış tesirleri ayrı ayrı arz edelim:

a) Memurlukla mebusluğun bir zat uhdesinde birleşmemesi, arzyle-diğim gibi mebusu hükümetin tesiri altında kalmaktan korumaktadır. Halbuki bazı memurların mebus olamamaları seçmeni mebus adayı olan memurun tazyikinden korumağı istihdaf eylediğinden bu iki hâlin biröirile karıştırılmamasına dikkat etmek lâzımdır.

Mebuslukla memurluğun bir kişide birleşmemesi kaide olarak memuriyetten ayrılamayan mebusun Millet Vekilliğini muhafaza eylemekte inad eylesine mani olmağı istihdaf eyler ise de B. M. M. Başkanlık Di-

vanının 25 Eylül 1336 tarihinde aldığı karar ile arz edilen kaidenin tamamı aksi bir usul kabul olunur. Şöyle ki: İki ay zarfında memuriyeti tercih eylediklerini yazmayacak olanların mebusluğu tercih eylemiş olacaklarını bildirmiştir. Bu karar mucibince bilfarz Kayseri Mutasarrıflığını yapmakta olan Siverek mebusu İhsan ve Yargıtay Birinci Başkanı Hasan Fehmi mebusluktan istifa eylemişlerdir. Runkale Kaymakamlığında kalmakta ısrar eden Ragıp ise memuriyeti mebusluğa tercih eylediğini yazmamış olduğundan yani mebusluktan istifası hakkında bizzat kendi is'arı bulunmadığından Meclis mumaileyhin mebusluğu tercih eylemiş olduğunu karar altına almıştır.

Mebuslukla memurluğun bir kişide birleşmemesinden maksat evvelâ mebusu kendi mebusluk işine bağlar; ondan sonra ve daha önemli olmak üzere denebilir ki mebusluk nüfuzunu kendi hususî menfaatlerine hizmet edici kılmaz; daha sonra da memuriyetin mecbur kılacağı uyrukluktan mebusu korur. Mebuslukta memurluğun bir kişide birleşmemesi mebusu bunlardan birini tercihe mecbur kılar. Hükümet mebusların sadakatlarını ve bağlılıklarını onlara memuriyet dağıtmak suretiyle elde edememelidir.

b — Mebuslukla birleşmesi caiz olmayan bazı hususî faaliyetler, mebuslukla birleşmesi caiz olamayan şeylerin ikinci yüzünü teşkil eder. İşin birinci yüzü Millet Vekilini Hükümetin nüfuz ve tesirinden korumağı istihdaf eder. Bu ikinci yüzü de Milletvekilini, hükümetten daha nüfuzlu olan malî kudretlerin nüfuz ve tesirinden korumağa uğraşır. Demek ki mebusluğun meslek ve memuriyette ilerlemelere basamak olarak kullanılması men etmekle kalmak kâfi gelmez. Mebusluğun, umumi menfaatle çatışma halinde bulunan bazı özel menfaatlerin müdafaası için kalın kılınmasını da icap ettiriyor; mebusluk genel menfaatle uyuşamayan özel menfaatlerin faydalanabileceği bir hal teşkil etmemelidir. Bizde mesele mebusların müteahhitlik ve avukatlık etmemeleri hakkında bahis konusu olmuştur.

Mebus milletvekili ünvanını ve sıfatını, milletten aldığı vekâletin tabii bir tarzda ifasından başka bir hususta kullanmamalıdır. Bununla beraber mebuslardan yaptıkları her hangi bir mesleği terk etmelerini istemek te ne mümkündür ne de makuldür. Mebusların bir meslekle meşgul olmaları yaşama çalışmalarında faydalı bile olur. Fakat bir hadden sonra, özel menfaatlerden kâfi derecede kendini ayıramamış bir mebusun kamu işlerinin sevk ve idaresine katılmasına müsaade eylemekte tehlikeli olmağa başlar.

a) "Millet Meclisi Üyesinden Avukatlıkla uğraşanlar varsa derhâl men'ine karar verildi." (Karar No: 232; 18 Şubat 1338)

Süleyman Sırrı (Yozgat) — “İl genel meclisi üyelerinin müteahhit ve mültezim olamamalarını ele alarak o Meclisin kat kat üstünde olan Büyük Millet Meclisi üyelerinin de mültezim ve müteahhit olmamaları lâzım geleceğini ileri atarak Meclisten 235 sayılı kararın çıkmasına âmil oldu ve millet meclisi üyelerinin müteahhitlik yapmaları men edildi.

A — Millet Vekilliği dokunulmazlığı — Millet vekilliği dokunulmazlığı iki zıt fikrin icaplarını birleştirmeye çalışır: Bir taraftan Millet Vekili vatandaştır ve bu itibarla da müşterek hukuka tâbi olmalıdır: Çünkü kanun önünde herkes eşittir. Diğer taraftan Milletvekili çok önemli bir Müesseseye, çok önemli bir kamu hizmetine mensuptur. Bu önemli hizmeti mensupları, ondan mahrum kalabilmek korkusuna düşmeden işlemelidir. Mebusları da bir mesuliyet (sorumluluk) korkusu vazifelerinde felce uğratmamalıdır. Bu sıfatla mebus vazifesini yapabilmek için müşterek hukuka tabi tutulmamalıdır; hizmetin serbestçe yapılması ve kesilmeksizin devam etmesi prensibi bunu icab ettirir. Bu düşünceler mebuslar lehine konmuş iki kaideyi hem izah eder hem meşru kılar.

Mebusun sorumlu bulunmaması kaidesi basittir. Hiçbir mebus beyan ettiği fikir ve mütalâasından ve verdiği oydan dolayı sorumlu değildir. Mebus vazifesinin ifası sırasında medeni ve cezai mes'uliyetlerden masundur. Yalnız Meclisin, kendi azaları üzerinde haiz olduğu disiplin kudretine tabidir.

Dokunulmazlık prensibi daha mürekkep bir prensiptir; çünkü vazife taallük etmeyen olaylarla ilgilidir. Bu itibarla “herkes kanunun önünde eşittir” prensibi ile çatışmakta ve mebus lehine imtiyazlı bir hal yaratmaktadır. Fakat vazife ile ilgili bulunmayan bu olaylar mebusu Meclisin çatışmalarına katılmağa devam etmekten men edecekse o zaman hizmetin zaruretleri cezai takibe uğrıyan mebusu özel bir rejime tâbi kılar. Bu sebepten Meclis Şebinkarahisar mebusu ve eski Jandarma bölük komutanı Memduh beyin, çok ağır ithamlar altında bulunmasına rağmen, divanı harpte başlamış olan mahkemesinin devre sonuna bırakılmasına karar vermiştir.

D — Meclisin çalışma tarzının tanzimi. — İşgal altında bulunmayan ve müstakil olan her milletin meclisi mürekkep bir müessesedir. Her meclis mutata olarak üç çeşitli fakat hepsi de zarurî olan üç gayeyi gerçekleştirmeyi istihfaf eder: 1 — Hükümetin politikasını denetlemek, 2 — Kanun yapmak, 3 — Devletin maliyesini idare eylemek. Meclisin bu üç normal ödevini yerine getirebilmesi, iç teşkilâtına ve çalışma metotlarına bağlıdır. Meclisin işe koyulabilmesi yani çalışma tarzını tanzim eyleyebilmesi evvelâ toplanacağı zamanın tanzimine bağlıdır; sonra iç teşkilâtına bağlıdır: Yani Riyaset divanının ve encümenlerin teşkiline bağlıdır.

a) Yukarıda arzedilen ödevlerin birincisi Büyük Millet Meclisinde çok daha karışık bir hal almış ve çok daha güçleşmişti: İşgal edilmiş ve istiklâlini kaybetmiş olan Türk Milleti Meclisi, İcra kudretini de üstüne almıştı; normal zamanlarda ve kuvvetlerin ayrılığı prensibi cari olduğu yerlerde bir Meclisin müstemirren mi, yoksa senede dört ay mı toplanması lâzım geleceği hususu münakaşa edilirken kuvvetlerin birliği esasını kabul etmiş ve Milletın mukadderatını bizzat ve bilfiil eline almış olan bir Meclisin müstemirren in'ikati bir zaruret idi. Büyük Millet Meclisi uzun bir tadile gönderilmek suretiyle sessizliğe atılamazdı.

Nisabî müzakere kanununun birinci maddesi Meclisin gayesinin elde edilmesine değin müstemirren in'ikat eyleyeceğini ilân eyler:

"B. M. M. Vatan ve Milletın kurtulmasından ve istilâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar müstemirren in'ikat eder. Meclisin müddetinin, vatanın kurtuluşuna kadar, yani sonu evvelden görülemeyen işlerin bitmesine kadar sürmesi pek tabii idi.

Osmanlı devletinin meclisi gibi senede dört ay toplanmağa alışmış 160 kişilik bir Meclis yerine Ankara millî hükümetinin 360 kişiden mürekkep bir meclisini 12 ay toplu tutmak ve çalıştırmak oldukça güç bir davadır. Binaenaleyh, müstemirren in'ikat eylemek prensibi eski usulün yerine geçirilmedi; fakat o usule eklendi. Yukarıda arz eylediğim gibi devreyi tahsisat ve tanzimat devrelerine ayırmak suretile müstemirlik temin edilebilir.

Tazminat devresi geçici tarzda toplanma usulüne eklenmiş ve onu başka isimle devam ettiren bir devre olmuş idi. (1)

E — Riyaset divanı. — yaşama ve yürütme erklerini nefsinde toplamış bir Meclisin reisi aynı zamanda İcra Vekilleri heyetinin de reisi bulunuyordu.

Not: (1) Tahsisat, nisabî müzakere kanununun 6 ıncı ve 8 inci maddeleri yerine konan 98 sayılı kanun ile 1 Mart 337 tarihinden itibaren ayda 200 lira olarak kabul edilmiştir:

"Büyük Millet Meclisi müstemirren münakit bulunduğu müddetçe azasına 1 Mart 337 tarihinden itibaren ayda 200 lira tahsisat verilir". (Madde 1).

Madde 2 — İzinli bulunan Büyük Millet Meclisi azasının seçim dairelerine gidip gelmek için iktiza eden günler ayrıca ilâve edilmek şartıyla senede 3 aya mahsus tahsisatın yarısı verilir. Üç aydan ziyade izinli olan azaya fazla günler için birşey verilmez. (17 Şubat 337.)

İşbu 98 sayılı kanunu ilga eden 315 sayılı ve 8 Mart 339 tarihli kanun ile tahsisat senede iki bin dört yüz lira olarak kararlaştırılmıştır. Mebuslara senede 3 ay izin verilmesini kabul eden mezkûr kanun da bu üç ay sürecek izinli zamanlar için tahsisattan birşey indirilmesini kabul etmez. İzinleri üç aydan fazla olan ve izinlerini tecavüz ettirenlerden kistelyevm yapılır.

Meclis Kuvvei icraiyei haiz olmasından, Kastamonu mebusu Kemal ve 14 arkadaşının - ki içlerinde Yunus Nadi ve Hamdullah Suphi beylerde vardı- verdikleri taktir üzerine ikinci reislik de ihdas edildi:

“Meclisimiz icra salâhiyetini de haiz olmasına binaen sadece yaşama erkini haiz meclislerden fazla olarak bir ikinci reis seçilmesi muvafık olmakla seçime başlamadan evvel keyfiyetin derhal reye konmasını teklif eyeriz”.

Birinci reislige, reye iştirak eden 120 mebustan 110 unun reyile Mustafa Kemal Paşa ve ikinci reislige 109 reyile Celâlettin Arif bey seçilmişti.

Birinci ve ikinci reislerden başka iki tane de reis vekili seçilmişti.

a) Biri birinci reis, b) biri ikinci reis ve c) ikisi reis vekil olmak üzere reislikte bulunan zâtlar ile d) altı kâtip ve e) 3 idare âmiri riyaset divanını, teşkil ediyorlardı.

F — Encümenler. — Teklif edilen kanun lâyhalarını tetkik etmek ve haklarında rapor hazırlamak, değışmeler teklif eylemek suretiyle meclisin müzakerelerini hazırlayan Encümenler vardır. Encümenler umumî heyet halinde tasavvur edilen meclisin üyelerinden bir kısmının teşkil eydikleri ve umumî heyete mülhak bir teşekküldür.

a) Kuvvi icraiye teşkiline karar verilmesi, meclisin muamelelerini tanzim, heyeti icraiyesini teşkil ve heyeti icraiye ile meclisin münasebetlerini tayin etmek için onbeş zattan mürekkep bir encümen teşkiline karar verildi (karar No. 6, 25 Nisan 1336).

b) Bursa mebusu Şeyh Servet efendi 27. VI 1336 tarihinde verdiği bir taktir ile bir “irşat encümeni teşkilini” teklif eyledi. Şeyh Servet irşat ile propogandayı aynı manaya alıyordu.

c) Meclis Hükümeti 10 idari kısma ayırıyordu; bu idarî kısımların her biri için bir encümen teşkil etti. 8 Temmuzda şube ve encümenlerin iç tüzüğe tevfiikan teşkili karar altına alındı (Karar No. 21).

d) Mebusların birbirini tanımadığı hususunun bahis konusu olması dolayısıyla encümenlere herkesin ihtisasına göre ve arzusuyla girmesi esasının kabul edilmesi teklif olundu ve bu teklif müzakeresiz kabul edildi.

G — Atatürk Meclisin İstanbul'da emin olamayacağı düşüncesiyle onun Anadolu'da toplanmasını istemişti. Meclis nihayet Anadolu'da toplanmıştı. Demek ki, meclisler yalnız hükûmetlere karşı bağımsız olmakla kalmamalıdır. Meclisler işgal kuvvetleri tarafından dağıtılmak veya Bepazarı, Düzce ve Yozgatta patlayan isyanlar gibi isyanlardan da korkmaksızın müzakere edebilmelidir?.

Trabzon mebusu Şükrü 29. IV. 1336 da “Halkımızın cehaleti ve düş-

manların pek melunca olan aldatmaları nazarı dikkate alınınca meclisin her an eli altında kuvvetli ve hiçbir vehile aldatılmaları imkân dahilinde bulunmayan bir müfrezenin vücudu mutlaka lâzımdır sanırım! Binaenaleyh, her mebus tarafından seçim dairelerinden 5 den 10 kadar imanlı kişiler getirilerek bu tarzda bir "Millî Muhafız Müfrezesi" teşkilini teklif" eylemiştir. Demek ki, o günden beri meclisin muhafazası kendisine bir müfreze verilmek suretiyle bizzat kendisine bırakılmıştır. (1)

H — Oy verme usulü: Oy verme tarzı bir meclis için fikrini ve iradesini meydana vurmak usulüdür. Reise bir kanunun "Kabul edilmiş" veya "edilmemiş" olduğunu beyana imkân veren şeydir. Oy samimî olmalıdır ve gerçekten Meclisin fikrini ifade eylemelidir.

Oy tekmil Meclisin bütünlüğünün iradesini ifade eder yoksa sadece reye katılanların veya oy verme esnasında Mecliste mevcut olan mebusların iradelerini ifade etmez. Bunun içindir ki: Her yerde verilmiş oyun müteber olabilmesi için Meclisin mürettep azanın yarısından bir fazlasıyla toplanmış olması lâzımdır. Nisabî müzakere kanunu B. M. M. inde bu prensibin zoru altında çıkmıştır. Nisabî müzakere kanunu Meclisin mürettep aza sayısını 320 olarak kabul etmesi dolayısıyla heyeti mecmuasının yarısından bir fazlası nisabî müzakeredir. (Mad. 5). Bu cihetler yukarıda izah edilmiştir.

Oylar ya anonim (rey verenlerin ismi belirtilmeksizin) veya gizli verilir; Yahut isim tayini ile verilir. İsim tayini suretile verilen oylarda her mebus verdiği oyun manevî mesuliyetini yüklenir.

a) Anonim (İsimsiz) rey verme usulü meclise arz edilen her mesele- nin tabi olduğu normal usuldür. Anonim rey verme usulü ellerin kaldırılması tarzı ile verilir; kabul edenler veya etmeyenlerin ellerini kaldırmaları istenir. Eğer ekseriyetin hasıl olup olmadığı şüpheli olursa o zaman rey ayağa kalkmak suretiyle verilir. Anonim rey usulünün fadeleri çok seri bir rey verme usulü olmasından başka kimlerin lehte veya aleyhte rey vermiş olduğu bilinmediğinden reyler tam bir serbesti içinde verilir; böylece mebuslar seçmenlerinin tenkidinden korkmazlar.

b) Aleni rey verme usulü ya oy kutularının mebuslar arasında dağıtılmasıyla veya mebusların teker teker kürsüye çağrılmaları ile verilir. Kabul eden her mebus üzerinde ismi yazılı olan beyaz bir kâğıdı kutuya atar; Kabul etmeyen her mebus da üzerinde ismi yazılı olan kırmızı bir kâğıdı kutuya atar. Beyaz rey kabul, kırmızı rey reddir. Müstenkifle-

(1) Ceza Kanunumuzun Milletvekillerinden biri aleyhine işlenen suçları öldürmek fiilini idam cezasıyla cezalandırması da bu esasa bağlanabilir.

rin oy pusulaları yeşil renktedir. Böylece hangi mebusun, hangi reyde bulunduğu malûm olur.

Celâlettin Arif, 85 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun aleni oyla verilmediğine ve meclisce üçte iki oyla kabul edilmemiş bulunduğuna itiraz eyledi. Ve nümâyış mahiyetinde olmak üzere de, Meclis İkinci Reisliğinden ve Adalet Bakanlığından istifa eyledi.

Fakat Ragıp (Kütahya'nın) başka bir meselede bahis mevzuu kılmış olduğu gibi, B. M. M. inin mürettep sayısı olan 365 üye hiçbir zaman toplanamayacağından onun üçte ikisi olan 220 oy da hiçbir meselede elde edilemezdi.

Encümeni mahsus reisi Vehbi bey (Balıkesir) Bir Kanuni Esasi olduğunu beyan eylediği nisabî Müzakere Kanununun tayini esami ile reye konmamış olduğunu söyledikten sonra "Nisabî Müzakere Kanunu mucibince Meclisin salâhiyeti bu heyette (küçük heyette, tazminat heyetinde) olmakla beraber bu heyetin üçte iki ekseriyeti lâzım olduğunu iddia ettim. Meclis, noktai nazarımı reddetti. Celâdettin Arif bey de burada idiler." dedi.

İCRA KUVVETİ

Büyük Millet Meclisi 25 Nisan 1336 tarihinde yani toplandığının 2 inci günü bir "Kuvvei icraiye teşkiline karar verdi." (Karar No. 5).

Bu kararın önemini anlamak için teşkiline karar verilen İcranın ne olduğunu belirtmek lâzımdır. İcra ne demektir? Bu suale ne Devlet hakkında eser yazmış Eflâtun, ne "Politika" sını insanlığa büyük bir bağışlama olarak bırakmış olan Aristotalis ne de orta ve son çağların mütefekkirleri henüz cevap verememişlerdir. Şark "Sultanlığa ait hükümler" inde de daha mesud bir neticeye varamamıştır. Fakat halk İcranın diğer bir adı olan hükümeti hükümdarda mündemiç görmüştür: Hükümdar kim ise Hükümet de, İcra da ondadır demıştır. Belirli bir sahibin: "sahibi Devlet" denilen kimsenin elinde bulunan hükümetin görevini artık tarife lüzum var mıdır? Herkes hatta Sultan Selimin atının dizginine yapışarak verdiği idam emirlerini geriye aldırın Zenbilli Ali efendi bile İcranın ancak ameli tarafları ile meşguldür. Fakat 23 Nisan 1336 tarihinde T. B. M. M. nin toplanması ile çöken taht bu uğraşılmamış mesele ile uğraşmaya mecbur kaldı. Hükümet merkezinden, İstanbul'dan, yani saltanatı, Bakanlıklarile, Danıştayile, Yargıtayile, Sayıştayile ve nihayet Genel Kurmayile, bütün hükümet cihazlarından ayrılmış Ankara'da hükümet ne hâl alacaktı?

Gözlerden silinmiş hükümdarın (Saltanatın) İstanbul'u işgal etmiş kuvvetler elinde esir olduğunu ve Ankara'da toplanmış B. M. M. nin gayesinin o büyük esiri kurtarmak bulunduğunu ilân etmek kâfi değildi. İs

tanbul'da eski Hükümet cihazları; Ankara'da da Millet toplanmıştı. Esir olmağa da mecbur idi: Meclis Millete Vatana hizmet etmeği emredecekdüzen ve münhal kalan Saltanatın hükümdarlığı ve hükümeti de tabiatile millete, o "hakiki sahibine" iltica edecekti. B. M. M. i milleti tek başına sevk ve idare etmeğe mecbur kalmasına göre tek hükümdar ve hükümet ti, millet te bu emre bağ kesecekti; O millete vergi vermeği emredecekti; millet de verecekti; Dış alemle dostluk veya düşmanlık münasebetini o düzenliyecek idi; Millet de onun güttüğü siyasetle kendini bağlı görecek ti; Ve nihayet evvelâ 2 No. lu Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinde ve sonra da 18 sayılı Nisabî Müzakere Kanunun birinci maddesinde Türk Devlet ve Milletinin gayesini egemence tayin ve ilân eden Meclis idi: "Memleketi düşman elinden kurtarmak ve saldırımları def etmek; B. M. M. nin ilân eylediği bu gaye sadece politik idi; buna sonraları İktisadî ve İçtimai gayeler de gelip eklenecekti. Devleti, B. M. M. nin egemence tayin eylediği bu gayeye doğru kim sevk edecekti? Demek ki hükümdara ait olan hükümdarın (egemenin) sahib bulunduğu hükümet esas itibarile iki fikirden mürekkeptir; Birincisi Devletin gayesini tayin etmek yahut başka bir tabir ile Devletin geniş manada politikasını tesbit etmek; ikincisi tayin ve tesbit edilen politikayı gerçekleştirmek. İki fikir iki kuvveti icap ettirir: 1 - Kararı vermek veya yaşama kuvveti 2-icra kuvveti. Devletin gayesini tayin ve tesbit eylemiş olan Meclis, o gayeyi gerçekleştirecek kuvvei icraiye'nin teşkiline 2 No. lu karar ile karar veriyordu. Karar veren Kuvvet ile kararı yürütecek olan kuvvet biri birinden ayrılamaz. Aynı ayrı mahiyette olan bu iki fikir bu iki görev ayrı olduğu kadar da aynıdır. Hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisine aid olacak ve Türkiye B. M. M. i hükümeti adını alacaktı; Hükümetin icrası da kuvvei icraiye'ye aid bulunacaktı; Atatürk hem karar heyetinin hem de kararı icra edecek, yürütecek heyetin başında bulunacak ve her iki görevi filen şahsında birleştirmiş olacaktı. Bu birleştirmenin maruz kalacağı güçlükler anayasa buhranının esasını ve cevherini teşkil edecekti. Memleketi ister B. M. M. i idare etsin, dilerse teşkil edeceği "Kuvvei icraiye" idare eylesin Atatürk, bunların reisi buldukça o idare etmiş olacaktı ve idare eylemesi de lâzımdı. Memleketin düşman istilası altında ezildiği müthiş anlarda lâzım olan adam kudretle ve maharetle kılıç kullanabilecek adamdı; yani Atatürktü.

Bir "Kuvvei icraiye" teşkiline karar veren B. M. M. i bu kuvvei icraiye'nin teşkil edilmesi tarzını Atatürk'ün 24 Nisan 1336 Cumartesi öğleden sonra B. M. M. inde vaki beyanları ortaya attı. Atatürk bütün hükümet sistemini şu üç olaya dayandırıyor:

1 — İstanbul'da Mebuslar Meclisi cebren düşürülmüştür. Şu halde yaşama kuvveti mevcut değildir.

2 — İstanbul'da İcra kudreti siyasi esaret altındadır.

3 — Adalet istiklâlini gayıp eylemiştir. Yargı erki istiklâlin birinci şartıdır. Adalet erki bağımsız olmayan bir milletin Devlet halinde mevcudiyeti kabul olunamaz. İstanbul'da hiç bir suç ile sanık bulunmayan yüzlerce şahısların tutuk kılınmasına devam edilmesi Adalet yargısının hükmen düştüğünü gösterir.

Atatürk'ün bu olaylardan çıkardığı netice: Milletın umumî kuvvetlerini esaslı teşkilât ile birleştirmektir. "Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? İşte mesele buradadır."

"Gayri meşru ve gayri mes'ul kuvvetlerin tahakkümile kuvvetlerini birleştirmeye imkân bulunsa dahi bunun temadisi kabil olmadığını bilirsiniz. Esasen Meclisi Alinizin mevcudiyeti ve evveleminde meşruiyet ve mes'uliyet esaslarının Milletçe riayet edilmesi lâzım görüldüğüne en büyük delildir. Binaenaleyh meclisi alinizde tekessüf eden yüksek millî iradeye dayanmak suretile meşruiyet ve Kanuniyetini ve yine Sayın heyetinizde tecelli eyleyen millî vicdanın muhakmesine bağlı bulunmak cihetile de mes'uliyetini takdir ve tesbit edecek bir kuvvetin işleri idaresi zaruridir. Bu kuvvetin tabii şekli ise bir hükümettir. Hükümet teşkilâtının esaslı şekli 1) mes'ul olmayan bir hükümet reisinde (Devlet reisinde) tesbit edilen muvazene noktasına dayanan; 2) Yaşama erki ile vazifeli bir denetleyici heyet; 3) Vazifede devamı denetleyici heyetinin inzimamı itimadına bağlı bir icra kuvvetinden ve bu Kuvvei İcraiye'nin millî vazifelere göre taksim ve tevsikinden ibarettir."

Atatürk'ün bu sözlerinden teşkiline karar verilen "Kuvvei icraiye'nin, mevkide kalması Meclisin itimadına bağlı kalacak olan Bakanlar Kurulu olacaktır. Bakanları kim tayin edecekti? Hilâfet ve Saltanat Makamı yani Kuvvei icraiye'nin ve yaşama Kuvvetinin dayanacağı muvazene noktası mevcut değildi.

Anadoluda geçici kaydıla dahi olsa bir Devlet Reisi tanımağı veya bir padişah Kaymakamı ihdas etmeğı de Atatürk hiçbir surette caiz görmüyordu. Şu halde Devlet reisinden mahrum bir hükümet vücade getirmek zarureti vardı.

"B. M. M. i ise denetleyici mahiyetinde bir Mebuslar Meclisi değildi. Binaenaleyh yaşama ve Kanun yapma ile vazifeli olarak mes'ul bir mevkiden milletin mukadderatını nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla meşgul olacaktır. Netekim fevkalâde haller içinde bütün milletler bu prensipleri terk ederek ve yaşama erkini tâ'dil edip icra heyetlerine fazla yetkiler verirler yahut bütün milletin umumi reyine müracaatla ka-

rar alırlar Atatürk B. M. M. ni milletin bütün işlerini doğrudan doğruya eline almış tanımak taraftarı olduğunu bildirdikten sonra şöyle devam ediyor: "Bu esaslı umde kabul edildikten sonra daima meclisi âlinizin heyeti umumiyesi işlerin teferruatına kadar fiilen tetkik ve müzakere imkânını bulamayacağından heyeti muhteremenizden ayrılacak ve vekil kılınacak üyelerin bu günkü hükümet teşkilâtına göre icap eden mesai taksimi esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyeti umumiye huzurunda mes'ul olması maksadı temine kâfidir." görülüyor ki Atatürk B. M. M. tarafından vekil adı altında teker teker seçeceği Bakanların müştereken de mes'ul olmalarını istiyor. Fakat bu müşterek mes'uliyet nasıl temin edilebilir?

Bu sorunun cevabı bütün ihtilâfların ruhuna ve bütün olayların hikmetine nüfuz edebilmemize imkân verir. "Bu halde meclisi âlinize riyaset edecek zatın meclisi âlinizi temsil etmesi itibarile kendisine iş tevdi edilen Sayın üyeden mürekkep heyete de riyaset etmesi ve meclisi âliniz namına imza koymağa ve kararları tastika yetkili olması ve icraya aid meselelerde diğer Sayın üyeler gibi Genel Kurul nezdinde tamamen mes'ul olması zaruridir. Atatürk İcra Vekilleri heyetini ona riyaset edecek olan Meclis Reisi tarafından seçilmesi lâzım geleceğini şu sözlerle his ettiriyor: "Bu şekilde İcra Heyeti Meclisiâlinizin tasvibiyle (dikkat buyurulsun Atatürk meclisin intihabı ile demiyor meclisin tasvibile diyor) vekil edilecek ve heyeti umumiyeye karşı mes'ul olacak sayın üyelerden ibaret olacak ve hattâ isimleri (Vekil) diye adlandırılacaktır. Reis olacak zat vakıa ağır bir mes'uliyet altında bulunacaktır. Çünkü heyeti icraiye ve vekiller ile Sayın heyetiniz arasında bütün mes'uliyet evveleminde kendisine raci ve bu mes'uliyet hem yüksek meclisinizdeki hem Vekiller heyetindeki reislik makamının ikisine birden caridir."

Atatürk'ün tavsiye eylediği "Kuvvei icraiye" kabine sisteminin hale uygun kılınmış bir halidir. "Anayasa Encümeni İcra Vekillerinin intihabları tarzına dair 244 sayılı (8. Temmuz 1338 tarihli) Kanunun gerekçesinde Kabine sistemi şu şekilde tarif olunuyordu: "İngiliz meşrutiyet tarihinin bir tekemmülü neticesi olup Fransa Büyük İnkilâbile Avrupa teşkilâtı esasıyesinin içine işliyerek bugün batı Devletlerinin mühim kısmınca kabul edilmiştir. Şu sistem hükmünce dahi İcra Heyeti Kiral ve Cümhur Başkanınca seçilmiş bir Başvekilin seçmiş olduğu zatlardan mürekkep olarak kurulduktan sonra Parlamento huzurunda itimada mazhar olduğu takdirde devletin İcra işlerini döndürmeğe başlar." Buna göre Meclis, Reisini seçmekle aynı zamanda Başbakanı da seçmiş olacaktı.

Fakat Atatürk'ün Kuvvei icraiye teşkiline dair 4 Nisanda yaptığı

teklif 5 Nisanda Amasya mebusu ve -içlerinde Tokat mebusu Nazım'ın da bulunduğu- arkadaşlarının yaptıkları çok yeni bir teklif ile karşılaştı.

Nazım ve arkadaşlarının teklif eyledikleri sistem İcra kuvvetinin, hükümetin ayrıldığı idarelere karşılık olarak kurulacak encümenlerin reislerinden teşekkül etmesi idi. Encümenlerin kendilerine reis olarak seçecekleri zatlar aynı zamanda o encümenin tekabül eylediği idarî kısmın da vekili (bakanı) olacaktı. Atatürk "Kuvvei icraiye" de müsterek mes'uliyet esasının car olmasını istiyor; Nazım ve arkadaşları her vekilin diğer vekilden tamamiyle bağımsız olmasını diliyordu. Binaenaleyh daha ilk günde bakanların müsterek mes'uliyeti esası ile her bakanın muhtariyeti esası çarpışmağa başlamıştı. Nazım ve arkadaşlarının "Yüksek Meclis Başkanlığına" diye başlayan tavrileri aşağıda yazılı şekildedir. "Fevkalâde Meclisin memleket işlerinin idaresini ele alması icap etmekle beraber geçici hükümet ve geçici hükümet şeklini andırır her hangi bir teşekkülden millî hâlimizin hususiyeti icabında büyük mahzurlar peyda olması inkâr edilemez. Şu iki hali telif edebilmek için şöyle bir idare tarzı düşünüyoruz. Meclisimiz fevkalâde bir meclis olmakla beraber mebuslar meclisi şeklindedir. Tabiatıyla mebuslar meclisinde olduğu gibi her idare kısmı için encümenler teşekkül edecektir. Bu encümenlerin mülkümüzdeki idare kısımlarının mürakabe ve idaresini tamamiyle ele alarak bütün mes'uliyeti der'uhde etmesi ve riyaset makamının da bu şubelerden alınacak kararlara dayanarak işleri idare etmek suretile millî meclis namına vilâyetlerle muhabere eylemesi ve yazılacak emirler her hangi şube kararına dayanıyor ise emrin sonunda o şubenin zikredilmesi suretile de maksadın tevsiki münasibdir. Böyle olursa millî meclis hem Genel Kurul ile idare ve mes'uliyete iştirak etmiş olur. Hem de içerde fesad erbabının sui tefsirlerinin ve telkinlerinin önüne geçilir, sanmaktayız. Takririmizin nazarı dikkate alınmasını ve bu esas ile reye konmasını istirham eyleriz."

Takirde imzası bulunan Afyon mebusu Şükrü "Meclis doğrudan doğruya vekilleri vasıtasile ve İcra heyeti teşkilile işleri idare etmeyip encümenler vasıtasile işleri idare etmesi ve mühim meselelerde encümen reisleriyle, riyaset divanı birleşerek karar almaları ve aldıkları karardan dolayı encümen reisleri ile riyaset divanının heyeti umumiyeye karşı mes'ul olmaları en kestirme en uygun hareket olur." diyordu.

Nazım ve Şükrü beylerle arkadaşlarının takriri mes'uliyetten bahsetmelerine rağmen İcra Kuvvetinde bir buhran çıkabilmesine pek az ihtimal veren bir sistemdir. Encümenlerin muhtariyeti vekil olan reislerinin de muhtariyetini intaç eyleyecekti. Hükümet reisinin arkadaşlarını seçmesi Bakanlar Kurulunda Başbakana özel muhafızlar ve mecliste nufuzlu olan şahısların yardımlarını temin etmek neticesinden başka bir sonuç

vermemektedir. Binaenaleyh vekili seçmekte Başvekil ihtisas ve kudret aramıyacaktır; sadece bağlılık veya nüfuz arayacaktır.

Meclis İkinci Reisliğine seçilmiş olan Celâlettin Arif Onbeş kişilik bir encümen teşkil edilerek mes'eleyi o encümene tetkik ettirmeği ve onun bir Kanun lâyihası hazırlamasına değin geçici bir kuvvei icraiye teşkil edilmesini teklif eyledi.

Afyon mebusu Şükrü vaziyeti üç noktada hülâsa etti:

1 — Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin teklifi veçhile İcra Vekilleri intihabı;

2 — Celâlettin Arif beyin teklifi veçhile geçici İcra Vekilleri intihabı.

3 — Amasya mebusu ve arkadaşlarının (ki içlerinde Tokat mebusu Nazım da vardı). Taktirî mucibince encümenler teşkil ile icraatın (hükümetin) encümenler marifetile icra edilmesi.

Bu üç teklife Refik Şevket (Saruhan mebusu) bir dördüncü şekil ekledi ve Riyaset divanının kurulması istenen geçici İcra Heyetinin vazifesini üstüne almasını teklif etti. Mustafa Kemal Paşa Riyaset Divanının kendine ait birikmiş bir çok işleri dolayısıyla Refik Şevketin teklifinin icra kabiliyeti olmadığını beyan ederek Celâlettin Arif'in teklifine katıldı:

"Vekiller heyeti, İcra heyeti, buna verilecek şekil hususunda bendeniz Celâlettin Arif beyin fikrindeyim. Daha derin bir surette tetkik olunmalı ve oraya intihap olunacak zatlar temasla kendileri anlaşabilirler. Bunun için zaman bırakılabilir. Fakat zaman beklemeğe müsait olmayan bir şey varsa derhal birikmiş olan işleri tetkik edecek muvakkat bir heyettir."

Celâlettin Arif beyin taktirî veçhile iki encümen seçilmiştir. Bu encümenlerden biri meclisin, muamelelerini tanzim, icra heyetini teşkil ve heyet ile meclisin münasebetini tayin edecektir. (1)

Diğeri altı kişiden mürekkep icra encümenidir.

İsmail Fazıl Paşa mebusların birbirini tanımamasından ve seçileceklerin de geçici bulunmalarından Riyaset Divanının namzet göstermesini istedi. Celâlettin Arif Riyaset Divanına namzet göstermek gibi güç bir işi üstüne alamıyacağını bildirdi. Fakat Tokat mebusu Nazım'ın bir gün vekil seçilmesi, İsmail Fazıl Paşanın teklifine Anayasada bir yer ayıracaktı.

Not: (1) Bu encümen 9 Mayıs 1336 da Kırşehir mebusu Müfid beyin taktirî veçhile kanunu esasî encümeni olarak kabul edilmiştir: "Yunus Nadi beyin teklifleri veçhile yeniden bir lâyiha encümeni intihap ve geçici lâyiha encümeninin kanunu esasî encümeni olarak kabulünü teklif ediyorum."

Müzakerede mevcut mebusların sayısı 107 ve salt çoğunluk 54 idik ilk defa yapılan seçimde:

Celâlettin Arif 71; Cami Baykur 66; Bekir Sami 58 oy aldı.

İsmet Bey (İnönü) 42 rey almıştı. Mustafa Kemal paşa. - İsmet beyin fiilen yaptığı vazife bütün askerî hareketleri takipten ibarettir. Bu noktai nazardan vazifesi genelkurmay başkanlığıdır. Ancak yüksek Meclisinizce bu husus malûm olmamış ve yüksek tasvibinize iktiran etmemiştir. Eğer yüksek hey'etiniz tensip buyurur da kendisini bu vazifeden mes'ul tanırsa o zaman bu zatlar arasında ayrılabilir ve beraber onlarla çalışabilir (Kabul... kabul sadaları). O halde İsmet beyin Genelkurmay başkanlığı vazifesini yapmak üzere bu İcra Hey'eti arasında çalışmasını tensip ederseniz reye koyunuz... (kabul, kabul sadaları)...

İcra Hey'etine getirilecek olan ve ilk seçimde çoğunluk kazanamamış bulunan zatlar arasında yapılan ikinci seçimde Fevzi Paşa (Mareşal) 58 rey almıştır. 47, rey alan Hamdullah Suphi ile 40 rey alan Hakkı Behiç bey ekseriyeti izafiye ile seçilmişlerdir.

III üncü Kısım

85 SAYILI ANAYASA KANUNU

İcra Vekilleri Mecliste halkçılık programı adını verdikleri bir beyannameyi okumuşlardı.

Hükümet bu beyannamesinde "T. B. M. M. nin Milletın millî hududlar (1) içinde hayat ve istiklâlini temin ahdiyle teşekkül eylemiş olduğu ve binaenaleyh hayat ve istiklâlini yegâne ve mukaddes emel bildiği, Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak onu irade ve hakimiyetinin sahibi kılmakla gayesine varacağı kanaati" ni ifade eylemişti.

B. M. M. i memleketi düşman istilâsından kurtarmak için toplanmış ve bu yüzden döğüşmeğe mecbur bırakılmış idi; bu ciheti telmih eden beyanname: "B. M. M. milletın hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve bu maksada aykırı hareket edenleri te'dip azmile kurulmuş bir orduya sahibdir. Emir ve kumanda selâhiyeti B. M. M. nin manevi şahsiyetindedir."

85 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu bu programın ciheti tatbikiyesi-

(1). Milli hududlar, İstanbul mebuslar meclisinde Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınmış kararların ifadesi olarak 28. Ocak. 1920 de yapılmış ve "Misaki Millî" diye adlandırılmış olan programda gösterilmiş bulunan hududlardır.

ne geçmek, idareyi halkın eline vermek teşebbüsünden ibarettir. Mazbata Muharriri Yunus Nadi'nin ifade etmiş olduğu üzere "Hükûmetin hakimiyeti zihniyeti yerine halkın hâkimiyeti zihniyetini koymak" teşebbüsünden ibarettir.

Halkçılık programı veya zihniyeti 85 sayılı Anayasanın birinci maddesinde ifadesini bulmuştur.

"Hakimiyet kayıdsız ve şartsız olarak Milletindir."

"İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır."

85 sayılı Anayasanın birinci maddesi mezkûr Anayasanın Hükûmet ve idare olmak üzere iki büyük kısma ayrılmış olduğunu gösterir. (1)

I

HÜKÜMET

Hükûmet kısmı yasama ile İcradan bahseyle. Yargı erkinden bahis yoktur. Bununla beraber mebusların avukatlıkla meşgul olmamalarına dair karar alınır iken "Büyük Millet Meclisi icraf ve teşriî sıfatları haiz bir meclisdir. Buna üçüncü bir sıfat olmak üzere adli vasfını da hakkiyle izafe edebiliriz. Hiyaneti vataniye meseleleri ile memurin muhakematını; istiklâl mahkemeleri vazifelerini; tecrim, cezaların tecili ve af selâhiyetlerini de üstüne alan meclis bu vasfa dahi tamamiyle mazhar olmuş ve hattâ Adalet meseleleri sair vazifeleri arasında en önemli bir yer almıştır" denmiş olmasına göre kendisine adli kaza kudreti veren hiyaneti vataniye kanunu ile, istiklâl mahkemeleri kanununu ve meclise idari kaza kudreti veren 131 sayılı ve 4 Temmuz 1337 tarihli Danıştayın Memurin Muhakematına müteallik vazifelerinin yapılması hakkındaki kanunu da 85 sayılı Anayasayı tamamlayıcı kanunlar olarak kabul edebiliriz.

Hükûmet - Anayasa 2 nci maddesinde "İcra kudreti ve yasama selâhiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Meclisinde tecehli ve temerküz eder" dedikten sonra 3 üncü maddesinde "Türkiye Dev-

(1) İdare kısmından bu yazıda bahsedilmeyecektir. Yalnız 85 sayılı anayasada il ve ilçelerdeki idari meclislere "şûra" denmiş olduğunu kaydetmek isterim. Fakat bu yerde kullanılmış olan şûra tabiri Rusya'da ifade eylemekte olduğu mağnayı asla ifade etmez.

Şûra tabiri Tunah merhum Hilmi beyin teklifi üzerine kabul edilmiştir ve kelimine Kur'andan alınmıştır. Meşveret müşavere, müsteşar istişare kelimeleri ile aynı köktendir Danıştayın eski adı da Devlet şûrasıdır.

leti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ünvanını taşır" der.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin gayesinin, 85 sayılı Anayasanın açıkça yürürlükte tuttuğu nisabı müzakere kanununun birinci maddesinde "hilâfet ve saltanatın" istihlâsi" olduğu zikredilmiş olmasına rağmen Anayasanın ikinci maddesi saltanatı ilga eylemiş bulunuyordu. Saltanat kuvvetlerin birleşmesi ile ilga edilmiş oluyordu. Netekim, bir sene ve bir kaç ay sonra - 8 Mayıs 1338 tarihinde bir kararname ile pasaportlardaki "namı namii hazreti padişahî" ibaresi yerine "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti" ibaresi konmuştur.

Cuma 23 Nisan 1336 tarihine kadar Osmanlı Hükümeti denilen Türk hükümetinin şekli Karma (muhtelit) bir şekil arz ediyordu. Çünkü Osmanlı hükümetinde hükümet otokratik (kendi kendisine hakim, yani hâkimiyeti kimseden almayıp bizzat kendinden alan bir unsur olan irsî saltanat (1) ve saltanat tarafından tavın edilip onun kuvvetini arttıran ayân ile demokratik (hakimiyeti halkdan alan) bir unsur bulunan mebuslar meclisinden mürekkepti. Mebusların secim tarzları Meclisi demokratik mahiyetini azaltıyordu. Anayasanın ikinci maddesi: "icra kudreti ve yasama selâhiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder" demekle hükümetten otokratik unsurları: saltanatı ve ayânı ilga ediyor ve Türkiye Hükümetini Karma şekilden basit sekile getiriyordu: Bu hal de mukadder idi: çünkü millî bir hareket hâlinde genişlemeyen İstanbul hükümeti yok olmağa mahkûm idi. Ankara'da toplanan Meclis ise kuvvetli bir hükümet yaratmağa, inkilâbını Millî kılmağa ve onu halka iman ile, hevecan ile kabul ettirmeğe mecbur idi. Ya Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün kuvvetleri bağrında toplayacak ve otoritesini azamî hadde vardiyecek idi yahud Türkiye yok olacaktı.

85 Sayılı Anayasa Türkiye Hükümetine Meclis Hükümeti şeklini veriyordu. Meclis bir çok üyeden mürekkep kolektif bir organdır. Üyelerden hiç birinin ferden yani tek başlarına kudret ve hakimiyetleri yoktur. Binaenaleyh Meclisin bir tek üyesi idare edici bir kimse değildir. İdare edici sıfatını hey'et hâlinde olan meclis haizdir.

(1) Hükümdarlar tahta "bilirsi velistihkak" çıkarlardı; yani tahtın kendilerine, babalarından kalma bir mal gibi miras ile kalmış olması ve binaenaleyh miras ile kendilerine kalan taht üzerinde hakları bulunması dolayısıyla çıkarlardı. Böylece mutlak kudreti haiz olan hükümdarlar hakimiyeti halkdan almazlardı, onun mümessili olarak hakim olmazlardı. Onlar "Hakim bızatihî" idler; Hakimiyeti kendi kendilerinden" ahrlardı.

İcra Vekilleri Hey'eti de kolektif bir organdır. Fakat Meclis değildir. Binaenaleyh hey'et ile meclis arasındaki farkı üye sayısı vücude getirir. Nisabı müzakere kanunu meclisin meclis olabilmesi için kaç aza ile müzakere eylemesi lâzım geleceğini tayin etmiştir. Atatürk Meclis Reisliğine seçilir iken meclisde 120 aza mevcut idi; vekiller seçilir iken meclisde 130 aza mevcut idi. Anayasanın üçüncü maddesi bu hakikatleri ifade eyler: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükümeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti ünvanını taşır." Türk müdafaa ve taarruz kudretlerinin mağlubiyetin girdaplarında kaynayıp gitmiş olmasına rağmen Türk zaferine inanan Meclisin Türkiye'yi müstakillen idare etmesi kadar tabii birşey olamazdı. İstanbul hükümeti galiplere - karşı konabileceğini hayal dahi edemiyordu. Düşmanlarına hem askerî ve hem siyasi olmak üzere teslim olmuş olan bu hükümet zafere ulaşabileceğine dahi inanamıyordu. Hey'eti temsiliyeyi ve onun şefini anarşik ve âciz bir kuvvet olarak telakki ediyordu.

A — Yasama

Meclisin teşekkülü ve müddeti:

Anayasanın 4 ncü maddesi Meclisin nasıl teşekkül edeceğini bildirir: "Büyük Millet Meclisi Vilâyetler halkınca seçilmiş üyelere mürekkeptir."

Seçim .- Mebuslar Meclisi için yapılacak seçim kanununa göre yapılabaktı. Birinci Büyük Millet Meclisi 1 Nisan 1339 tarihinde seçimin yenileştirilmesine karar verdikten sonra 3 Nisan 1339 da ve 320 sayılı kanun ile mezkûr seçim kanununun bazı maddelerini değiştirdi.

320 sayılı kanun da iki dereceli seçim muhafaza ediliyordu: "bir nahiyede dahilinde bulunan erkek nüfustan her iki yüz kişi için bir ikinci seçmen seçilir. Bu miktardan fazlası için aşağıda yazılı şekilde muamele yapılır: Üçyüze kadar bir; üçyüzbirden beşyüze kadar iki; beşyüzbirden yediyüze kadar üç..... ikinci seçmen seçilir."

Bununla beraber 320 sayılı kanun seçmek için seçilmek için bir miktar vergi verir olmak şartını kaldırıyordu: "birinci ve ikinci seçmen veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak şart değildir" (maddede 4).

320 sayılı kanun Büyük Millet Meclisinin - üye miktarını her yirmibin erkek nüfus için bir tane olmak üzere tesbit eylemiştir. Bir seçim dairesinin erkek nüfusu yirmibinden aşağı olsa dahi her halde bir mebus seçmek hakkı olacaktır. Yirmibinden fazla olduğu takdirde otuzbine kadar bir; otuzbinbirden ellibine kadar iki; ellibinbirden yetmiş bine kadar

üç; yetmişbin birden doksan bine kadar dört mebus seçilecek ve bu miktardan ziyadesi bu nisbet üzere arttırılacaktır (Madde 1)

320 sayılı kanun 18 yaşını bitirmiş olan her erkeğe seçmek hakkını vermiştir. (Madde 2)

320 Sayılı kanunun 3 ncü maddesi seçmenleri adaylıklarını koymuş memurların tazyiklerinden korumağı istihdaf eyler: "Öğretmenler müstesna olmak üzere merkezden mensup bütün memurlar ile Müftüler, Yargıçlar ve Savcılar ve Belediye Başkanları ikinci seçmen seçimine başlamadan iki ay evvel istifa etmiş olmadıkça mahalli memuriyetlerinin dahil bulunduğu seçim dairesinden mebus seçilemeyecekleri gibi, ordu, kolordu, tümen kumandanları ile bütün askerlik daireleri reisleri, jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları dahi mevkii memuriyetlerinin dahil bulunduğu seçim dairesinde mebus seçilemezler. Aksi takdirde yapılan seçim muteber olmaz."

Anayasanın 5 nci maddesi "Büyük Millet Meclisinin intihabı iki sene bir kere icra olunur" diyor. Yalnız "yeni seçim yapılmasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caiz" olacağı da mezkûr maddede zikredilmiştir.

Balıkesir Mebusu Vehbi bey her mebusun iki sene zarfında kendisini seçmiş olanları ve milleti temsil edebilmek kudretini gayp eylemekte olduğunu iddia eyliyerek intihabın dört sene bir olması teklifini Enclîmen namına red eylemiştir. (1)

5 nci madde, Meclisin topdan yenileşmesi esasını da muhafaza eyliyordu. Mebusların tekrar mebus seçilmelerinin caiz olacağı da Maddede tasrih edilmiştir.

Nisabı müzakere kanunu meclisin müstemiren toplu bulunacağını tasrih ediyordu. Meclislerde iki sevi, yani filen toplandıkları günler ile kanunen toplanabilecekleri müddetleri birbirinden ayırmak lâzımdır. Meclisler senenin 365 gününün her gününde umumî hey'et hâlinde toplan-

(1) 85 sayılı Anayasanın yerine geçen 491 sayılı Anayasanın 13 ncü maddesi Büyük Millet Meclisinin intihabının dört sene bir kere yapılacağı esasını kabul etmiştir. Bu maddenin müzakeresi esnasında "Dört senenin 85 sayılı Anayasanın 5 nci maddesi dairesinde teşekkül etmiş ve iki sene için seçilmiş olan İkinci Büyük Millet Meclisine de gâmil olup olmayacağı hakkında açılan müzakereler neticesinde keyfiyet tayini esami ile reye konarak (daha henüz kabul edilmemiş olan mezkûr kanunun) mezkûr maddesi hükmünden işbu meclisin istisnası kabul edilmeyip dört senenin Meclisi hazıra da gâmil olacağına karar verildi." Karar No. 84. 26 Mart 1340 23 Nisan 1336 tarihinde toplanan Meclisin 11 Mayıs 1336 tarihinde Ramazanın gelmesi dolayısıyla mebusların seçim dairelerine giderek irşad vazifelerini yapmak üzere Meclisin Bayramın onuna kadar tatil edilmesi teklif olunması üzere mebuslar Meclisin dağılması fikrini şiddetle red eylemişlerdir.

mağa mecbur değillerdir, fakat kanunen toplanabilirler. Demek ki Meclisin müstemirren toplu bulunacağını bu manada anlamak lâzımdır. Büyük Millet Meclisi müddeti olan iki sene içinde istediği günlerde toplanabilir ister her gün ardı ardınca, fasıla vermeksizni toplanabilir; isterse toplanacağı günleri bizzat kendi tayin eder; müstemirren toplu bulunmak bu manayı ifade eder.

Milletin müstemirren devam eden (kesilmeden devam eden) varlığı onun hakiki mümessili olan meclisinin de müstemirren toplu bulunmasını icap ettirir. Ancak Hükümetin davet eylediği zamanlarda toplanabilen Meclislere müstemirren toplantı hâlinde bulunan Meclis denemez; bunlar Aralık'da toplanan meclislerdir.

İcra Vekilleri Hey'etinin intihap tarzına dair olan 3 No. lu kanuna Encümen bir beşinci madde eklemek istemişti:

"Meclisin toplanmadığı zamanda Vekiller arasında istifa eden olursa sonradan meclisin tasdikine iktiran etmek üzere mezkûr işleri Büyük Millet Meclisi Reisi, azasından tensip edeceği zata kendi mes'uliyeti altında geçici olarak tevdi eder." Bunun üzerine Süleyman Sırrı (Yozgad) söz alarak demiştir ki: "beşinci maddede Meclisin toplanmadığı zamanda" deniyor. Bu toplanmadığı zaman ne zamandır; sonra geçen gün hiyaneti vataniye kanununun 8 nci maddesi müzakere edilir iken bendeniz bir takrir vermiş idim. O maddeyi okuyorum; Büyük Millet Meclisince tasdik edildikten sonra mahallinde infaz olunur. Cümlesinden sonra Meclisin toplanmadığı zamanlarda İcra Vekillerince tasdik edilir; Fıkrasının ilâyesini istirham etmiştim. O vakit Sayın Hey'etiniz Meclisi heran in'ikad halinde; kat'iyyen in'ikad eylemediği zaman yoktur diye tesbit etmişlerdi. Şimdi in'ikad etmediği zamanlarda tabiri kullanılıyor ki ne zaman in'ikad etmiş olacaktır ne vakit olmayacaktır bunun tasrihi lâzımdır."

Refik Şevket (Saruhan); Hakkı Hami (Sinop); Şeyh Servet (Bursa); Mazhar (Aydın) müşterek imza ile verdikleri bir takirde: "Büyük Millet Meclisi maksadını elde etmedikçe toplanmasını tatil etmemek vazife icabından bulunduğundan beşinci maddenin madde olarak zikri Meclisin in'ikadındaki ruh ve maksada aykırı olmakla tayyım teklif" eylediler(1).

"Büyük Millet Meclisi azasının herbiri kendini seçen Vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir."

Mebus seçilmiş olan kimse ile onu mebus seçenler arasındaki rabita, Anayasanın 5 nci maddesinin son fıkrasında ifade edilmiştir:

Madde mebusluğu vekâlet olmak üzere taysif ve tarif eylemiştir. Mebusun hukukî vaziyeti iki esash noktâi nazara vücud vermiştir.

Bu iki noktai nazarın telifi de üçüncü bir noktai nazarı meydana getirmiştir.

a) Birinci noktai nazar Medeni Kanundan alınmıştır. Bir hukuki muameleyi bizzat yapamıyan kimse o muameleyi kendi (o kimse) namına yapacak ve kendisini (o kimseyi) temsil edecek bir vekil tayin eder. Meclisimizde de mebusluğu mecellenin vekâleti hususiye ve vekâleti ammesiyile izah eden bulunmuştur. Fakat Medeni Kanuna göre vekâlette vekil müekkilinin iradesiyle bağlıdır, ve her zaman müekkil tarafından azledilebilir. Medeni Kanunun vekâleti Anayasa sahasına geçirilince mebus seçmenin vekili kılınmış olur. Binaenaleyh mebus müekkil olan seçmenin iradesi dahilinde hareket eylemeğe mecbur kalır; vermiş olduğu tâlimattan dışarı çıkamaz. Mebus aldığı ve kesin emir mahiyetinde olan talimat ile bağlı kalır; hem de seçmenlerinin itimadını gaybedince azledilebilir.

Mebusların Medeni Kanun hükümlerine göre vekil oldukları nazariyesi ilhamını, hakimiyetin vatandaşlar arasında adam başına paylaşılmış olduğu düşüncesinden alır. Seçim ile her vatandaş haiz olduğu hakimiyet parçasını vekiline devretmiş olur. Bu görüş; hakimiyetin teker teker vatandaşlarda olmayıp onların hey'eti mecmuasının ifadesi olan ve Tüzelkişi bulunan millette olduğu nazariyesini kabul etmiş olan amme hukumuzla kabili telif değildir.

Şebinkarahisar livasından Büyük Meclisine seçilen azaların seçim mazbatalarında görülmüş olan ve nazarı dikkati celbedici bulunan bazı tabirler ve kayıtlar mebusun talimat dairesinde vazife görmesi esasına bir misal teşkil edebilir: "hey'eti temsiliyenin telgrafnamesi üzerine Ankara'da toplanacağı bildirilen fevkalâde meclise katılmak üzere livamızdan seçilmeleri ve gönderilmeleri bildirilen azaların padişah hazretlerinin mukaddes haklarından olan mebuslar meclisinin çağrılması kabilinden olmamak ve o yolda toplanacak mebus selâhiyetini haiz bulunmamak ve halife olan padişaha sadık kalmak ve ancak Devlet ve Millet'in menfaatlerine ait müzakerelere katılmak şartile bahsedilen telgrafnamedeki izahlar dairesinde ikinci seçmenlerle beraber Idare Meclisi ve Belediye ve Müdafaa-i hukuk heyetlerinin iştirakiyle yapılan seçim neticesinde merkez ve mülhakata ait oylar tasnif edilerek yukarıdaki isimleri lizasında derç edilmiş olduğu üzere Karahisar'lı kadı zade Süruri efendi 147... oy almışlardır. Binaenaleyh oyların çoğunluğu ile (filâncaların) livamız namına mezkûr azalığa seçilmiş olduklarını bildiren işbu mazbata yedi nüsha olarak tanzim kılındı. 29.Mart.336."

Mazbatadaki kayıtlara vakı itiraz üzerine İkinci Reis. - Şimdi Mutasarrıfın söylediklerini bırakalım. Şu mazbataları okunan ve Encümen-ce mebuslukları tasdik edilen zatların mebusluklarını kabul eder misinizi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın (eller kalkar) kayıtsız ve şartsız kabul sesleri.....

İkinci Reis: - Kayıtsız ve şartsız olarak kabul edildi.

Memduh (Şebinkarahisar). - "Onbeş günde güç hal ile mazbatalar geldi. Okuduk ki bir takım kayıtlar ve şartlar var. Malûmuâliniz bu gibi kayıtlar ve şartlar koymak meclisi esasen teşkil eden Makama aittir." Mamafih kayıd ve şartı ihtiva eden mazbata yalnız Şebinkarahisar'dan verilmiş mazbatalara münhasır kalmayordu. Meselâ Urfa mebuslarının mazbatalarında da "yüksek hilâfet makamına ve Osmanlı idaresi şekline sadakat göstermek şartıyla jandarma taburu kumandanı Ali Saip beyin yetmişbeş..... ile çoğunluk kazanmış oldukları cihetle seçimleri icra kılınmış olduğunu bildiren işbu mazbata üç nüsha olarak tanzim kılındı. 4/Nisan/336." diye yazılmıştı.

Bu mazbata okunurken de kabul edenler arasında kayıtsız ve şartsız olmak üzere diyenler olduğu gibi mazbatadaki kayıtlar okunurken "tabif" demiş olanlar da çıkmıştır.

Mebusların seçmenleri tarafından azledilebilmeleri talimat ile mukayyed olarak seçmek usulüne bağlıdır. Anayasa'nın müzakeresi esnasında Encümen Reisi Balıkesir mebusu Vehbi "vazifelerini görmeyen mebusların cezalandırılmalarının yolu yoktur. Bir mebus hakkında seçmenlerinin itimadları silindikten sonra o mebusun, kendisini beraberce çağışmaları itibariyle iyice tanınmaları iktiza eden diğer mebusların inziamını muvaffakiyetle geri çağırılmasının kabul edilmesini" teklif eylemiş ise de bu teklif red olunmuştur. Vehbi beyin tavrı: "Büyük Millet Meclisince vazifelerini yapmadıkları görülenlerin geri alınması için Vilâyet Meclisleri, mürettep azalarının üçde ikisi çoğunluğuyla ve mucip sebepleri gösterilmek şartıyla Büyük Millet Meclisinden isteyebilirler. Büyük Millet Meclisi mürettep azasının üçde iki çoğunluğuyla isteğin kabulüne karar verilebilir."

b) İkinci noktaî nazar organ (uzuv) nazariyesidir. Mebuslar seçmenlerin vekilleri değillerdir. Devletin organlarıdır. Çünkü egemenlik yalnız Devlete aittir. Seçmenlerin rolli organları tayinden ibarettir. Mebuslar tamamiyle seçmenlerden mustakildir ve seçmenlere hesap vermeğe mecbur değillerdir.

c) Fransız buluşu olan ve her iki noktaî nazarın üstaca yapılmış bir telifi bulunan üçüncü noktaî nazar, mebusluk "temsili bir vekâlettir" mebuslar Devletin organları değildirlir. Seçmenlerin mümessilleridir.

Seçmenler mebuslar vasıtasıyla idarei hükümet eylerler. Demekki üçüncü noktai nazar esas itibariyle vekâlet sahasında yer alır. Yalnız her mebusu her seçmenin şahsı vekili olarak kabul etmez. Mebusu, bütün millet tarafından kollektif bir tarzda verilmiş bir vekâletle vekil kılınmış olarak kabul eder. Her mebusu millet mümessiliğinin, bir parçası olarak kabul eder. Böylece mebus kendi seçmenlerini temsil etmez. Bütün milleti temsil eder. Anayasamız, bu üçüncü noktai nazarı kabul eyler.

Bu üçüncü noktai nazarin pratik kıymeti bir taraftan mebusların seçmenleri temsil etmesi gibi demokratik prensibi muhafaza etmekte diğer taraftan vekâlet telakkisinin kötü neticelerini bertaraf eylemekte olmasındır. Nazari kıymeti de hakimiyeti milliye düşüncesiyle kabili telif olmasındadır. Eğer hakimiyet teker teker vatandaşlarda olmayıp milletin bütünlüğünde ve tüzelkişiliğinde ise vekil etmek yetkisi de teker teker vatandaşlarda olmayıp millette bulunmasıdır.

Mebusların tekrar seçilip seçilememeleri mes'elesi; mebusluk müddetinin uzunluğu mes'elesine bağlanabilecek mes'elelerdendir. Anayasamızın, 5 nci maddesinde "intihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup" dedikten sonra hemen "fakat tekrar intihap olunmak caizdir." demiş olması da bu iddiayı teyid eyler. Mebusluğu sona ermiş bir mebusun tekrar intihap olunmamasını isteyen bir içtihad vardır. Bu görüş ve inanca göre mebusluğun bir meslek haline gelmesinin önlenmesi lâzamdır. Bir de bir mebusun tekrar intihap edilmek arzusu ve endişesi mebusluğunun son senelerini daima ifsad eder. Aynı adamların daima mebus olmaları onları vazifelerinde gevşetir. Bütün bu mahzurların hepsinin gerçek olduğu memleketimizde esefle müşahede edilmıştır. Fakat bu mahzurların memleketimizde bir hakikat olmasına rağmen bazı mebusların tekrar seçilmelerinin sağlayacakları menfaatler karşısında önemi gaybeder. Çünkü mebusların yeniden seçilmeleri caiz olmadığı takdirde hükümette kötü bir inkita husule getirir, hükümete geçecekleri tecrübe iktisabından mahrum bırakır ve tam yetişdikleri hem de ne güçlülükle yetişdikleri bir zamanda yerlerini mübtedilere bırakmağa mecbur bırakır.

VII

Vazifelerin yasama ile yürütme arasında taksimi

Karar vermek erki ile yürütme, danışma ve denetleme erkleri.:

Karar vermek ve yürütmek erklerinin her ikisi de mecliste birleşmişdi...

Karar vermek erki yürütmek erkine üstün bir erktir. Karar vermek asıldır, diğerleri feridir.

Verilen kararlar ya umumidir ya hususidir. Umumi kararlar umumi ve müşterek karakterleri ile tayin edilmiş kimselere tatbik edilir. Hususî kararlar ise ismiyle tayin edilmiş bir veya birkaç kişiye tatbik olunur.

Bir kanun umumi olarak alınmış bir karardır. Bir meclisin tayini hususî olarak alınmış bir karardır. Büyük Millet Meclisinin toplanmasına değin ayrı ayrı Makamlar elinde bulunmuş olan karar vermek erki ile yürütmek erkinin mecliste toplanması meclis ile İcra Vekillerinin sahalalarını tayin ve tefrikde epiyce güçlükler çıkartıyordu.

Danışma erki Danıştayın yokluğu karşısında Meclis İdarî encümenlerine tanınmış bir erk oldu: "her vekil üstüne aldığı işlerin yapılmasında mensup olduğu Encümenin istişari reyini alabilir." (3 sayılı kanun madde: 3). Karar vermek ve verilen kararı yürütmek tek bir Makama verilebilir. Fakat karar vermek, yürütmek ve hem de danışmak tek bir Makamda toplanamaz. Çünkü karar veren ve yürüten kendi kendisiyle danışamaz. Onun için danışma erkini Meclis üstüne almayı Mütahasıs Encümenlere bırakmıştı; meselâ Adalet Bakanı Adalet Encümeni ile danışacaktı.

"3 ncü madde zaten Her vekilin içerden ve dışardan istişare etmek hakkı tabii surette bulunduğundan 3 üncü madde lâgydır. Binaenaleyh madde şeklinde tesbitine lüzum yoktur." diyip çıkartılmasını teklif eyliyenlerin, istişare erkinin ayrı bir erk olduğunu o dakikada hatırlamamış olmaları gerektir. Bu mucip sebeble Danıştay da ilga edilebilir.

Danışma erkinin şumul ve te'sisi alınacak mütalâaların talep üzerine verilmesi veya talep olmaksızın da verilmesi; yahut ihtiyari veya mecburî olarak alınmâasına göre değişir.

Yozgad mebusu Süleyman Sırrı'nın maddenin "her vekil deruhde ettiği mühim işlerin yapılmasında mensup olduğu Encümenin reyini almağa mecburdur" şekline ifragını isteyen teklifi de red edilmiştir.

Danışma; karar alınmadan evvel yapılacak şeydir. Karardan sonra yapılacak şey denetlemedir. Denetleme yapılan işlerin ya kanuna uygun olup olmadığını veya münasip olup olmadığını takdir eder. Kanun ve nizamlara uygun olarak yapılmış bir şey münasip olmayabilir; yani ahvâl ve şerait yapılmış olmasını mazur kılmaz. Demek ki münasebeti denetleyen işin sadece ahvale, şeraite ve zamana uyup uymadığını araştırır. Bu itibarla kanuna uygunluğu denetleme den daha geniş ve daha müessirdir.

Meclisin yaşama görevini tayin etmek pek kolaydır. Bununla beraber yasama görevi ile karar vermek görevi mutlaka birbirinin eşi olmaz.

İcra görevini tasrih etmek ise pek güçtür. Esas itibariyle ve umumiyetle yürütme Devletin kanun dairesinde işlemlerini temin eder. Devleti kanun dairesinde işletmek demek kanundaki esasları (prensipleri) tatbik ederek işletmek demektir. Bunun için yani kanunda münderiç umumî hükümleri şu veya bu belirli kişiye tatbik eylemek ve bunun için de o belirli kişi hakkında hukukî tasarruflarda bulunmak lâzım gelir; meselâ memur tayin edilecektir; bunun için memuru tayine imkân veren umumî hükümleri sarahatlendirerek ve tamamlayarak tatbik edecektir. İcra tayin edeceği kimse hakkında ismiyle bildirilen ve belirtilen bir hukukî tasarrufda bulunacaktır. İzin vermekler, sözleşmelerde bulunmaklar da böyledir. Bundan başka İcra fiili tasarruflarda da bulunacaktır; meselâ ölüm cezasına mahkûm edilmiş bir kimseyi asacaktır; asdırtacaktır. Demek ki mutlak surette icra, anayasanın yürütme dediği erkin mutlaka tam intibakı değildir. Yürütme erki biraz daha geniştir.

Bir çingene yalnız asar ve icrası bu dar sahada kalır. Yürütme erki ise bir erktir ve bu itibarla bazı imtiyazı haizdir. Esas itibarile dahilî politika hakkında ve diplomatik mütalâalarda karar vermek yetkisini haizdir. Yürütme erki hükümete ait bir görevdir; bu da onu yasama erkine karşı dahi teşebbüs serbestisine yani inisiyatif almak serbestisine malik kılar.

Meclis prensip itibariyle padişaha ait olan hakların hepsinin kendisine ait bulunduğunu iddia eyledi.

Osmanlı Kanunu Esasisinin 7 nci maddesi padişahın haklarını şöyle sayar: “vekillerin azilleri ve naspları; rütbe, mansup tevcihi; nişan itası; para basması; cuma namazında okunan hutbelerde padişahın isminin zikredilmesi; ecnebi Devletlerle muahede akdi; harp ve sulh ilânı; kara ve deniz kuvvetlerinin kumandası; askerî hareketler icrası; şer’î ve kanunî hükümlerin icrası ve idare dairelerinin muamekelerine taallük eden Nizamnamelemin tanzimi; kanunî cezaların hafifletilmesi veya afvî; Ayan ve Mebusan Meclislerinin toplanması veya tatili; ve iktiza ederse mebuslar Meclisi azasının yeniden seçilmek şartıyla Meclisin feshi padişahın mukaddes olan hakları cümlesindedir.” demek ki padişah:

- 1 — Vekilleri nasbediyordu ve azl eyliyordu.
- 2 — Ecnebi Devletlerle muahede akd edebiliyor; harp ve sulh ilân eyleyebiliyor. Bunları yapmağa diplomatik faaliyet yetkisi denir.
- 3 — Kara ve deniz kuvvetlerine kumanda ediyordu.
- 4 — Nizamname yapmak yetkisi kendisinde idi.
- 5 — Meclis üzerinde a) inzibati kudreti; b) çalışmasına iştirak kudretini; c) denetleme yetkisini haiz bulunuyordu:

a) Meclisi çağırarak veya dağıtmak suretiyle bir inzibati kudreti haiz bulunuyordu.

b) Kanunu esasının 53 ncü maddesi gereğince "vekillerde yeniden kanun tanzimini veya mevcut kanunlardan birinin değiştirilmesini isteyebilmelerinden" padişah veya onun nazırları yasama işine filen katılmak kudret ve yetkisini haizdir. Mebusların selâhiyetleri ise kayıdı idi. Başbakanlık olan sadaret vasıtasıyla padişahdan sorulacak idi, irada çıkar ise lâyhalarının tanzimi Danıştay'a havale edilecekti.

c) Danıştay'da hazırlanacak lâyhaların mecliste kabul edildikten sonra yürürlüğe girebilmeleri için 59 ncu madde mucibince mutlaka irade çikmalıdır ki bu da meclisin padişah tarafından denetlenmesi demektir.

Meclis padişahın haiz olduğu selâhiyetlerden birincisi olan vekilleri kendi seçmek yetkisini aldı. "Genelkurmay Başkanını icra vekilleri hey'eti arasına almakla emir ve kumandayı da kendi eline almış oldu. Zaten kuvvetlerin birleşmesi vekillerin meclis azaları arasından seçilmelerini iktiza ettirir.

Diplomatik faaliyet hakkında Dışişleri Bakanı ile burada izahı uzun sürecek ihtilâflara girdi.

İdam kararlarının, tasdika iktiran etmedikçe infaz edilmesini istemeyen meclis namına Hüseyin Avni "Meclisin padişahın haklarını kendi manevî şahsiyetinde teecessüm ettirdiğine karar vermiş olduğunu" söyledi. Hüseyin Avni: "meclis yeniden bir hak istemiyor; hakkını kullanıyor. Bu hakkını meclis vekiller hey'etine bırakmamıştır. Meclisin kendi tabii haklarıdır. Padişah sorumsuz idi. Biz mes'ulüz. Biz vekillerimize değil vekillerimiz bize tâbidir. İlânı harp edildi sorulmadı. Tekâlifî harbiye almdı haberimiz olmadı.

Sulh olurken de pek sonra haber alırız. Padişahın haklarından olan hususları vekiller hey'eti malûmatımız olmadan yapamaz."

Muş mebusu Mehmed Said idam kararlarının meclisten tasdikini teklif eylemişti. 25 Aralık 336 tarihli mezkûr teklif hakkında lâyha encümeni yazdığı mazbatada "cinayet mahkemelerinden (ağır ceza mahkemelerinden) verilen idam kararları yargıtay'ca tetkik olunduktan sonra padişaha yapılacak arz üzere çıkacak irade mucibince infazı mutlaka lâzım olmasına ve halihazır dolayısıyla irade istihsaline imkân olmayan şu zamanda yüksek meclisin tasdik ve iradesi padişahın iradesi yerine geçtiğinden hiyaneti vataniye kanuniyle de meclis bu hakkını tayid eylemiş bulunmasına binaen bütün mahkemelerden ve hususiyle Divanı Harplerden verilecek idam hükümlerinin bundan böyle Büyük Millet Meclisince tetkik ve tasdik olunduktan sonra infazı Adalet ve hakkaniyete muvafık

olacağı cihetle Encümence kabule şayan görülen mezkûr teklifin müstacelen müzakeresi...." demişti.

Encümen Reisi Bahkesir mebusu Vehbi ayrıca da Meclise: "Osman beyin (topal Osman) İlgin da yalnız ufak bir kazada 391 kişi asmış olduğundan mes'ulsünüz; her biriniz mes'ulsünüz." demişti. Erzurum mebusu Salih de "bunun bir askerî hareket üzerine yapıldığını bize kesin olarak temin eylemişlerdi. Bu Meclis namına yapılmamıştır.." mukabelesinde bulundu. Hüseyin Avni de: "şu halde Millet kuzu gibi kesilsin" dedi. Süleyman Sırrı (Yozgad) - "biz hem icrai hem teşriî bir meclisiz. İcrai vazifemizden haberimiz olmuyor bunu vekiller namımıza yaptıkları halde malûmat vermeyorlar. Padişahın iradesine iktiran etmesi lâzımgelen muameleler her halde meclisin iradesine iktiran eyler..."

Konya mebusu Musa Kâzım: "İdam hükümlerinin meclisce tasdik edilmeden infaz edilmemesi hususunda çıkartılması lâzım olan kanunun bir dakika bile geçiktirilmesi caiz olamayacağını" söyledi.

Atatürk'ün Meclisin açılışında söylemiş olduğu nutkun Meclisce ittifakla kabul edilmiş olması padişahın selâhiyetlerinin Vekiller Hey'etine verildiğini tazammun eder. Eğer Vekiller Hey'etinden bu selahiyet geri alınmak isteniyorsa o başka iş olur. Geri alınmak istenmiyorsa caridir demek olur; şeklinde Vekiller Hey'etinin selâhiyetini müdafaa eden de bulunmuştur.

Anayasa'nın müzakeresi esnasında Şebinkarahisar mebusları olan Mustafa ve Mes'ud beyler "Kanunu Esasi vesair mevcut kanunlar ahkâmınca padişahın iradesine muhtaç olan maddelerin kâffesi Büyük Millet Meclisinin tasdikiyle infaz olunur" şeklinde bir teklifte bulundular.

Celâlettin Arif bu teklife karşı- "yalnız Meclisin bir kararını hatırlatmağa müsaade ediniz Yargıtay kanunu huzurunuzda geldiği zaman Yargıtay Başkanı ve üyeleri padişahın iradesiyle intihap ve tayin olunduğu halde yüksek Meclisiniz o zaman hükümetin teklif eylediği esası kabul etmişti ve onları Vekiller Hey'etine bırakmıştı. Bunu hatırlatmak isterim" dedi.

Atatürk, müzakereye müdahale ederek; dediler ki: "ben de hükümet namına bir şey anlamak isteyorum. İfasi iradei seniyyeye taallük eden her şey yüksek meclise gelecektir buyuruluyor. Bir defa bugünkü vaziyetimize göre hangi hususların iradei seniyyeye iktiran etmesi lâzım gelecektir ve hangisi gelmiyecektir? bu malûm değildir. İkincisi bugün ameliyatı ve icraiyatı mes'ul zatlar yapmaktadır. Meselâ Kaymakam tayini gibi mutasarrıf tayini gibi, Elçi tayini gibi vesaire. Eğer bunları Vekillerden hemen alıyorsanız evvelâ Vekiller Hey'etinin noktai nazarını dinlemek faydalı olacağı itikadındayım. Çünkü bu kayıd ve şartlarla ihtimal

ki ben de dahil olduğum halde Vekiller Hey'eti vazifesine devam edemez; Bu kayıd ve şartlar altında mes'uliyet deruhde edemez. Belki yüksek hey'etiniz arasında meselâ Hüseyin Avni bey arkadaşınız vardır ki bu kayıdlar ve şartlar ile hükümeti deruhde etmeğe cesaretyap olabilir."

Bütün münakaşalardan anlaşıldığı üzere Meclis sevki tabii ile mese-lâ tayin gibi tek bir şahsa taallük edecek hukukî muamelelerin yapılma-sının icrada olması esasını iltizam eylemektedir.

Encümen reisi Bahkesir mebusu Vehbi .- "Bugün yüksek meclisiniz saltanat ve hilâfetin haiz olduğu hakların kâffesini ya doğrudan doğru-ya ya vasıtalı olarak icra ve infaz etmektedir. Bu hususda hiçbir şüphe yoktur. Bu hukukdan zerre kadar terk edilmesini ne Encümeniniz ne yük-sek meclisiniz arzu edecek değildir; Vekiller Hey'eti de bunu arzu edecek değildir. Yalnız bu tarzda 7 nci maddeyi kabul etmek işinin bir çıkmaz yola gitmesi sonucuna varacaktır. Bilfarz bir Kaymakam tayini için bu-rada müzakere cereyan edecektir. (hayır sedaları)... müsaade buyurun efendim bendeniz tabbikattan bahsediyorum; bir memurun muhakeme altına alınması için iradei seniye istihsal edilecek, bunların burada müza-keresi cereyan edecektir. Bu gibi teferruattan olan işler; icraya müteal-liklidir. Ve adeta iradei seniyeye iktiranı merasimden ibarettir. Bunların buradan geçmesi meclisimizin yüksekliği itibariyle caiz olmayacak dere-cede vaktimizi alacaktır. Yüksek meclis bütün selâhiyetleri eskisi gibi nefsinde toplayacaktır; yalnız bunlardan dilediklerini vekiller hey'etine terk edecektir. Buna da 7 nci maddeye "hey'eti vekilenin vazife ve mes'u-liyeti hususi kanun ile tayin edilir" tarzında bir fıkra ilâvesiyle imkân bulunur.

Bahkesir mebusunun vekillerin vazife ve mes'uliyetlerine ait yapıl-masını Anayasaya derç ettirdiği fıkra Anayasadan Anayasaya intikal eylediği halde halâ yapılamamıştır. Vehbi bey ise knunun bir hafta on gün de yapılabileceğini söylüyordu.

85 sayılı anayasanın 7 nci maddesi meclisin selâhiyetlerini şöyle say-maktadır:

a — Ahkâmı şer'iyenin tenfizi (din ile Devletin birliği esasının ifade-sidir).

b — Umum Kanunların vaz'ı, tadili ve feshi (yasama vazifesini zi-kirden daha fazla bir kıymet arz eder; meselâ Osmanlı Kanunu Esasisi yerine yeni bir Anayasa koyabilmek yetkisini de meclise verir.)

c — Muahede ve sulh akdi, vatan müdafaası ilâmı (diplomatik faaliyet). (1)

gibi esaslı haklar Büyük Millet Meclisine aittir.

Büyük Millet Meclisi yasama erkini şu cümle ile sınırlandırıyor.

- a) Kanun ve
- b) Nizamlar

Tanziminde halkın muamelelerine en yumuşak (erfak) ve zamanın ihtiyaçlarına en uygun (evfak) olan fıkıh ve kanun hükümleri ile adap ve muamelât esası ittihaz olunur." Bu vazifelerden anlaşılacağı üzere lâ-yıklık, ahkâmı şer'iyenin tenfizini Devletin vazifesi olmaktan çıkarmakla ve kanun tanziminde fıkıh hükümlerini nazara almak mecburiyetini kaldırmakla elde edilecekti. Şeriat hükümlerini icra ettirmek vazifesini üstüne alan Devlet, meselâ Ceza Kanununa alenen oruç yiyenleri cezalandıracak maddeler koymağa mecburdur. Nitekim ki Osmanlı Devletinde alenen oruç yemek suç idi Müslümanlar ramazanda öğleyin lokantaya girip açıktan açığa yemek yiyemezlerdi.

Erzincan mebusu Osman Fevzi: - yapılacak kanun maddelerinin her ne olursa olsun şeriate uygun düşürülmesini istiyordu.

Encümen namına Vehbi bey (Balıkesir): - kanunların şeriat hükümlerine uydurulması keyfiyeti esasen mevcuttur. Bu mecburiyet burada zikredilse de edilmese de vardır. Çünkü kanunu esasinin maddesi mevcut duruyor. Sonra da kanunlar burada tanzim edilecektir. Kanunlar buradan geçerken içlerinde şeriate aykırı bir cihet var ise kalkar söylersiniz. Bu sözünüze muarize eden çıkarsa o zaman ta'ebinizin kanunu esaside münderiç olduğunu ileri sürersiniz."

Meclisin selâhiyetleri arasına icraya ait olmak üzere diplomatik faaliyet ile nizamname yapmak yetkisi girmişti. Fakat bu iki mühim yetki dışında olmak üzere İcra Vekilleri hey'etine ait olacak yetkiler ile meclise ait olacak icraf yetkiler teker teker sayılmıyordu. Bu cihetin, ilerde hususî bir kanun ile tanzimi düşünüldü; ve 7 nci maddeye şu son cümle eklendi: "Vekiller Hey'etinin vazife ve mes'uliyeti hususî kanun ile tayin edilir." Yapılacak hususî kanunda açıkça vekillere verilmemiş olan yetkiler meclisde kalmış olacaktı.

Hüseyin Avni bey (Erzurum): - Büyük Millet Meclisi kayıtsız ve şartsız olarak memleketin mukadderatına vazîliyedir. Bunun icrasına bir takım vekiller tayin eder. Bu sebepten vazifeleri takyid edilecek

(1) Burada Harp ilâmı tabiri vatan müdafaası ilâmı şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü halkçılık programında taarruz harbi inkâr edilmiş vatan müdafaası esası kabul olunmuştu.

olan vekillerdir. Yoksa meclis değildir. Meclisin selâhiyetini bu 7 nci madde ile takyid etmiş oluyorsunuz. Bu kayıtlar dışında olan şeylerde hükümete selâhiyet vermiş oluyorsunuz. Tabii hukukumuzun icrası için vekillere vereceğimiz selâhiyeti tesbit edin.”

Hüseyin Avni beye; Mustafa Kemal Paşa aşağıda yazılı cevabı verdi: - “efendim; Hüseyin Avni beyin beyanlarına göre 7 nci madde yüksek meclisinizin hukuk ve selâhiyetini tahdid ediyor. Hüseyin Avni beyin beyanlarına göre buna da esasen lüzum yoktur; Çünkü birinci maddede yüksek meclisin selâhiyeti geniş bir surette işaret edilmiştir. Bendenize kalırsa her iki nokta nazarda isabet yoktur:

a) Bir defa birinci maddede vukubulan ifadenin manası Hakimiyyetin kayıdsız ve şartsız millete ait olduğuna dairdir. (1) Fakat ondan sonra da halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine dayanan bir idare usulünün takip edileceği söyleniyor. Binaenaleyh halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil deruhde etmesinde gayet şümullü bir mana vardır. Bunların herbirini ayrı ayrı tayin ve tahdid etmek lâzımgelir. Bu tayin ve tahdide başladığımız zaman bunun meydana yüksek meclisinizdir. Onun için meclisiâlinizin dahi selâhiyeti gayet açık bir surette bütün milletçe bilinmek lâzımdır.

Yoksa mutlak surette ve kayıdsız ve şartsız gelmesi ile başlayan cümle meclisin selâhiyetini ifadeye kâfi değildir.

b) Bir de yüksek meclisinizce kabul edilmiş bir esas vardır ki o da mevcut kanunların yerine yenisi konulmadıkça diğerleri yürürlükte kalır. Binaenaleyh ötedenberi mevcut olan ve yürürlükte bulunan kanunu esasi maddelerinden herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça veyahut hey’eti umumiyesinin yerine yeni bir kanunu esasi kitabı konmadıkça hükümleri bakidir. O halde birinci maddenin varlığı ile iktifa edersek 7 nci maddede yüksek meclisinizin selâhiyetini tahdid eden hususların hiçbir vâki olmaz. Bunun vaki olmayacağını anlamak için 7 nci maddede yüksek meclisinizin bu madde muhteviyatına göre mübrem kanunların konmasına selâhiyetlidir. Halbuki mevcut olan kanunu esasiye göre meclisin kanunu esasiyi tamamen değiştirmeye bilmem ki selâhiyeti var mıdır? vâkıa mebuslar meclisinin, kanunu esasi maddeleri-

Şabinkarahisar mebusu Mes’ud bey hakimiyetin kayıdsız ve şartsız millete ait olduğu prensibine dayanarak referandum esasının kabulünü yani millete hem kanun teklifi ve hem kanun tasdiki hakkının verilmesini istemiştir. Kanunların tatbikine geçilmeden evvel milletin oyuna arz edilmek suretiyle millete kanunun tasdiki hakkının verilmesini istemiştir. Yahya Galip bey (Ankara) “Millet hakim değil, vekilleri hakimdir.” demiştir.

ni üçde iki çoğunlukla karar vermesi şartıyla değiştirmeye selâhiyeti olduğuna dair bir işaret vardır. Fakat tamamen kanunu esasiyi kökünden yıkarak yerine diğer bir kanun esasi koymağa selâhiyeti var mıdır? Halbuki yüksek meclisiniz bir meclis, mücçsisan selâhiyetini haizdir. Mevcud kanunu esasiyi kaldırır yerine yenisini koyabilir. Binaenaleyh bunu ifade etmez ise henüz maddelerinin bir çoğu yürürlükte olan kanunu esasiye göre kanunu esasiyi değiştirmeye cesaret bulamaz; ve bu da sandığı gibi yüksek meclisinizin selâhiyetini tahdid etmiyor; bunun aksine olarak genişletiyor. Yüksek meclisinizin aynı zamanda bir de meclis mücçsisan mahiyetinde dahi olduğunu tamamen isbat ediyor.

c) Ondan sonra muahede ve sulh akdi vatan müdafaası ilânı yani ilâm harp gibi selâhiyetlerin mevcut olan kanunu esasiye göre kime ait olduğu malûmu âlinizdir. O kanuna göre kime ait ise bu madde o aidiyeti izah eder. Halbuki sanıyorum ki milletin hakiki vekillerinden mürekkep olan yüksek meclisiniz artık bu selâhiyetleri bir şahsa bırakmak istemiyor kendi yapmak ve tamamen üzerine almak istiyor, binaenaleyh bunu ifade etmek lâzımdır. (Alkışlar.....)

Avni bey diyorlar ki, bunların lüzumu yoktur. Avni beyin lâzım gördüğü vekillerin vazifelerinin tayin ve tahdidî mes'elesi ise o çok basit teferruattan ibarettir; onu istediğiniz gibi yapabilirsiniz; hattâ talimatla bile yapabilirsiniz. Bunun için böyle esasi kanunlarda maddeler koymağa bence lüzum bile yoktur. O her zaman elinizdedir. Fakat yüksek hey'etinizin hakiki mahiyetini ve geniş selâhiyetini tayin edecek esasları korsanız diğerlerini her zaman yapmak elimizde olur. Bendenizce bu madde tabiatıyla lâzımdır.

Vekiller Hey'etinin vazifelerini açıklayacak şeyleri afelede tâlimat menzilesinde yapabilirsiniz."

VIII

Meclis İcra Kuvveti İkinci Reisi C. Arif'in teklifi üzerine 25 Nisan'da 6 No. lu karar ile heyeti icraivesini teşkil için 15 zattan mürekkep olarak teşkil ettiği encümenin İcra Vekillerinin seçilme tarzlarına dair hazırlanmış olduğu Kanun lâyhasının müzakeresine 1 Mayıs'da başladı. Encümen Reisi C. Arif Kanununun hazırlanmasında Meclise verilmiş olan tahrirlerin nazara alınmış olduğunu bildirdi:

1 — "En birinci tahrir Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ilk celsemizde okunan hemen ittifakla kabul edilmiş tahrirdir. O tahrir tabidir ki bizim tayin edeceğimiz esasların en önemli temellerini koymuş olduğu için o tahriri tabiatile nazarı itibara aldık. Çünkü gine arz ediyö-

rum ki Yüksek Meclisinizce ittifakla kabul edilmişti. a) Bu tahrir mucibince yüksek meclisinizin reisi hem yasama ve hem yürütme ile meşgul olarak heyetin reisi oluyor. (b) Diğer taraftan yine aynı tahrirde icra için seçilecek vekillerin de yüksek meclis tarafından seçilmesi esası konmuştu. Bu tahrir demek ki bize lâzım gelen yolu gösteriyordu. Yüksek Meclisinizin oybirliğine itaat eylemek teşkil ettiğimiz encümen için de esaslı bir vazife idi."

2 — "Yüksek Meclisiniz bize diğer bir irşatta dahi bulunmuştu. O da Sayın arkadaşları ihtisasına göre çeşitli encümenlere ayırmak meselesidir. On encümen teşkil etmişti. demek ki on idare işi kabul edilmiş bulunuyor. Bunlar da bildiğimiz gibi 1 — Şeriye ve Evkaf; 2 — Sıhhiye ve içtimai yardım; 3 — İktisat (Ticaret, Tarım, Orman ve Maden); 4 — Maarif (Millî Eğitim); 5 — Adalet ve Dinî mezhepler; 6 — Maliye; Gümrük ve Tapu; 7 — Nafia; 8 — İçişleri (Emniyet Umumiye, Posta ve Telgraf); 9 — Millî Savunma; 10 — Dış işleridir. Bir de Yüksek Meclisinizin ilk celselerinde arkadaşlarımızdan (Edirne mebusu) İsmet beyefendi (İnönü) Genel Kurmay Başkanlığına seçilmişti.

3 — Vekâletnamenin (Bakanlara Meclisin İcra hususunda Vekâlet vermelerinin) kullanılıp kullanılmaması ayrıca bahis konusu oldu. Onun için yine birinci tahrirde Mustafa Kemal paşa hazretlerinin Yüksek Meclisinizde okuyup ve yüksek meclisiniz tarafından kabul olunan tahririnde Vekâlet meselesi kabul edilmişti. Bizim tahririmize de muvafık geldi. Onun için Vekâlet meselesini kabul ettik."

4 — Yalnız Sayın arkadaşlardan bazı zatlar bir takım esaslar ileri sürmüşlerdi ve demişlerdi ki her encümenin reisi o daireyi çevirecek bir vekil olsun ve orada alınacak kararları encümen azalarile danışarak alsun. Bu tahriri de uzun uzadıya müzakere ve münakaşa ettik. İşin içinde bir mes'uliyet meselesi mevcud olduğu için o tahriri o sebepten kabul edemedik ve kabul etmekte bizim için imkânsızdı. Çünkü bir mesele çıktığı zaman da onun mes'uliyetine katlanacak ve o mes'uliyetin kendisine yükliyeceği yükten çekinmeyecek bir zata ihtiyaç görülüyor. Eğer kararlar encümen tarafından alınacak olursa o mes'uliyeti kim yüklenecek,, encümen mi? Encümen Üyelerin Umumi Heyetten arzu ve hevesleriyle ayrılmış bir takım zatlardır. Bu zatlara biz ne gibi bir mesuliyet yükliyebiliriz ve bunların mes'uliyeti yok değildir vardır. Fakat bu mes'uliyet gayet uzakta bulunan mes'uliyettir. Yani, Yüksek Meclisiniz için tayin olunacak devre bittikten sonra milletin o zatı yeniden seçmemesi onların mes'uliyetini mucip olur. Halbuki, bu gayet uzun ve neticede insanı mes'uliyetin gayet ağır olan yükü altında ezici bir şey değildir. Halbuki İcra Vekili olmak üzere seçeceğiniz zat doğrudan doğruya o mes'uliyetin altı-

na giriyor. Bu zatın o Makamdan ademi itimat vererek düşürülmesini bu mes'uliyetin ilk basamağı sayıyoruz.

İkinci basamak, şayet yapmış olduğu hata veya irtikâp eylemiş olduğu -cürüm- diyelim memlekete zararlı sonuçlar verecek bir şey ise onun için tabiidir ki Yüksek Meclisinin "Yüce Divan" haline çevrilmesi ve lüzumunda böylelerini muhakeme edebilmek ve cezalandırabilmektir.

Böyle bir mes'uliyeti ancak bir şahsın uhdesine tahmil edebiliriz. Fakat bir encümen azasının hepsinin üzerine aynı surette mes'uliyet yüklemek gayet güçtür; olamaz.

— "Bazı önemli meseleler vardır. O önemli meselelerde vekil olan zat irşat edilmesini istiyebilir. Onun için encümene müracaat eder ve encümenden daimî surette kendisine verilecek olan irşatları dinler. Encümen tarafından yapılan irşatlar dairesinde hareket edip etmemekte serbest bırakılması mes'uliyetin kendisinde olduğunu meydana çıkartır.

5 — Yüksek Meclisiniz tarafından seçilmiş zatlar arasında belli ahenk tamamen kurulamaz ve bazı noktalarda bazı uyuşmazlıklar çıkar. Bu çıkabilecek uyuşmazlıkları çözecek mesaf gene Yüksek Meclisindir. Her iki tarafı dinler, dinledikten sonra şu tarafın hakkı var yahut da bu tarafına hakkı yok der. Bunu dedikten sonra hakkı sabit olan yahut isabetsizliği sabit olan zat da mevkiini muhafaza eder yahut kendi görüş ve inancında ısrar edecek olursa istafa eder çekilir. Yerine de bir diğerini seçersiniz. (1).

B. M. M. nin idare eylediği Devlet, dünya çerçevesi, kadrosu içinde belirli bir yeri olan Devlettir. Binaenaleyh ortada Türk devletinden başka devletler de vardır; Ve Türk Devleti onlardan bir çoğunun silâhlı baskısı altında bulunuyordu. Bu baskı ve bu baskıya karşı girişmiş olduğu aksülâmel yeni Türk Devletinin teşekkülü ve tertiplenmesi üzerinde tesirini gösteriyordu; onun hayat şartını tayin ediyordu; vaziyetini dikte eyliyordu. Ona bir vazife ve gaye yüklüyordu: "Vatanın istihlâs ve istiklâlini temin etmek." bu da pek geniş olan umumi hizmetler arasında memleketin müdafaasının sevk ve idaresine birinci plânda bir yer verdi-

(NOT) (1) — "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin intihap suretine dair Kanun (No. 3 - 2 Mayıs 1336).

1 — Şer'îye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, İktisat, Maarif, Adalet ve Mezhepler, Maliye Gümrük ve Tapu, Nafia, İçişleri, Millî Savunma, Hariciye ve Genel Kurma y Başkanlık işlerini görmek üzere B. M. M. nin onbir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.

2 — İcra Vekilleri B. M. M. nin ekseriyeti mutlakası ile aralarından seçilir.

3 — Her Vekil üzerine aldığı işlerin icrasında mensup olduğu encümenin rey-i istiğarisini alabilir.

4 — İcra vekilleri arasında çıkacak ihtilâfları B. M. M. i çözer.

riyordu; dış münasebetlerin sevk ve idaresi ile memleketin müdafaasının sevk ve idaresini birbirinden ayrılmaz bir hale getiriyordu. Nasıl ki savaş bitince Dışişleri, Genelkurmay Başkanlığını yapmış ve cepheye kumanda etmiş zatın eline verilmek suretiyle savaşın amacının Siyaseten temini de ona bırakılmış olacaktı. (2)

Türkiye B. M. M. memleketi siyasi ve askerî baskıları altında tutan Devletlere karşı otoritesi altında topladığı ve birleştirdiği milletin müdafaasını ve onu iç ve dış münasebetlerinde temsil eylemeği nefsinde topluyordu. Türkiye işgal altında gayip olmuş benliğini ancak işgali geri püskürtmekle tekrar bulabilecekti. Türkiye döğüşerek istiklâline kavuşacaktı ve yeni Türk Devleti Baş Kumandanlık meydan muharebesinden doğacaktı. Müdafaa zarureti; savaşın her hal ve vaziyetin üstünde bir hal ve vaziyet göstermesi B. M. M. nin otoritesinin şartlarını değiştirecek kuvvetlendirecek ve teksif eyleyecekti. Müdafaa parçalanmıyacak ve o müdafaayı bizzat Meclis eline alacaktı. Baş Kumandan daima hükümdar olan kimse idi; savaşı bilfiil idare eden Kumandan ise Baş kumandan vekili idi. Halbuki millet ve memleketin mukadderatını eline almış olan Meclis Başkumandanlığı da eline almış ve Genelkurmay Başkanını heyeti icraiyesi arasına sokmuştu. Her tarafta: Her hudutta kendiliğinden vücuda gelmiş olan muhtar Savunma Kuvvetlerinin, Millî Savunma sahası dışında hareket eylememeleri için Devletin içine sokulması esas vekiller kurulunda kararlaştırıldı ve onlar orduya alındı. "Kuvayi Milliye'nin (Millî Kuvvetlerin) Millî Savunma teşkilâtına bağlanması suretile birleştirilmesi hakkında Kararname: Kuvayi Milliye'nin umumiyetle Millî Savunma teşkilâtına bağlanması suretiyle birleştirilmesi ve buna göre tanzim edilecek bütçenin tertibi derdest olduğundan bunun neticesinde işe ve infakın kâmilen emvali umumiyeden temin edilmesine karar verilmiştir. Bu kararın icrasına Millî Savunma ve Maliye Vekilleri memurdur." İmzalar: B. M. M. Reisi ve Vekiller.

Hulûsi (Karahisar). — C. Arif Kanun lâyhasını okurken orada Genelkurmayın da heyeti icraiye arasına girmiş olduğunu gördük ve bunu heyeti icraiye arasına kabul ettiğimizi imâ eder bazı mütalâalar ilâve ettiler. Delil olarak geçenlerde Mustafa Kemal paşa hazretlerinin Genel Kurmay Başkanlığı için teklif eylediği zatın kabul edildiğini ileri sürdüler. Genel Kurmay Başkanının da heyeti icraiye içine alınması ne gibi bir mütalâaya dayanmaktadır? Kara ve Deniz Kuvvetlerini içine alan Millî Savunmayı teşkil ettikten sonra o nasıl müstakilen hareket edebil-

(2) Hem Meclisin hem icra vekilleri heyetinin başkanı olan Atatürk Genel Kurmay başkanını da risayeti altına almış ve bütün kuvvetlerin, mercii olmuştur.

sin. Memleketin müdafaası içinde ve bunun lâzım kıldığı icraatta Genelkurmay Başkanının müstakilen hareket etmesi mi isteniyor? Bu taktirde Millî Savunma vekili olacak zat yalnız iase ve menzil işleri yahut giydirme ve kuşatma işleri ile mi meşgul olacaktır?"

Refik Şevket: "Genelkurmay işinin heyeti icraiye giren bir zatın uhdei istiklâlinde bulunması her halde mevcut taamüle ve hususile Millî Savunma için bir vekil var iken aynı hedefe, aynı maksada hizmet edecek diğer bir zatın heyet arasına konulması teşkilâtı esasıyeye muvafık değildir."

Mustafa Kemal paşa: —"Genel Kurmay Başkanlığı makamı ile Millî Savunma Vekâleti hakkında bir kaç söz söyleyeceğim. Burada Millî Savunma doğrudan doğruya Harbiye nezareti karşılığı kullanılmış bir tabirdir. Bildiğimiz gibi Harbiye nezaretinin meşgul olduğu vazifeler ordunun iasesi, giydirilmesi ve kuşatılması gibi hususlardır. Vazifeleri arasına emir ve kumanda girmez. Bizim memleketimizde öteden beri Harbiye Nazırları harp hareketlerini ve kumandayı dahi uhdesinde bulundurmaktan zevk alırlardı. (1) Onun için memleketimizde müstakil Genelkurmay Başkanlığı yoktur. Doğrudan doğruya Harbiye Nazırının arzusu içinde hareket eden bir Genelkurmay Başkanı vardı. Tabii Harbiye Nezaretine, Harbiye Nazırına bağlı olan bir Genelkurmay başkanının mes'uliyeti de Harbiye Nazırı olan zata münhasırdır. Bazan bu iki makam bir şahısta birleşmiştir. Enver paşa da olduğu gibi. Fakat kaide olarak hiçbir vakit harbiye işlerle Genelkurmayı birleştirmek doğru değildir. ve garp memleketlerinde ve her yerde daima Genelkurmay Başkanlığı müstakil bırakılmıştır. Çünkü Genelkurmay Başkanlığının vazifesi ordunun teşkilini, tensikini fenni olarak düşünmek ve memleketin müdafaa çarelerini nazarı dikkate almak ve bunlarla uğraşmaktır. Harbiye Nezareti işlerle kendi vazifeleri arasında gayet büyük bir fark vardır.

Harbiye Nezareti Genel Kurmay Başkanlığının tensip ettiği yahut onun plânına göre teskil ve tevsik edilen bir orduyu iase eder, giydirir ve saire... Fakat Genelkurmay başkanı nasıl harp edecek, vatani nasıl müdafaa edecek ve nasıl hazırlanmak lâzım geldiğini düşünür ve onunla uğraşır ve böyle bir Genelkurmay başkanı doğrudan doğruya İmparatora, Padişaha bağlı olur. Bizim ise bugün memleket idaresi için koyduğu

Not (1) Harbiye nazırlarına "Serasker" denirdi ki lâtincesi imperator'dur. Bu itibarla Sultan Süleymanın birinci veziri İbrahim paşanın "Cihan seraskeri" unvanını taşımış olması pek manalıdır. Viyanayı fethetmek suretiyle Türk hududunu Manş sahillerine kadar götürebilse idi bu unvana hakkile nail olurdu.

Başkumandanlara da "Serdar" denirdi ki serasker ile aynı manada kullanılır ve "Askerin Şefi" olan zata denirdi.

muz ve cümlelerimizde kabul edilmiş esaslarda bu gibi şeyler yoktur. Yalnız B. M. M. vardır. Bu itibarla Genelkurmay Başkanlığı bağımsızdır ve bütün ef'al ve harekattan millet meclisine karşı mes'uldür. Zaten bir mes'ul Genelkurmay Başkanı Yüksek Heyetiniz tarafından seçilmiş idi. Yalnız bir nokta hatıra gelebilir ki Genelkurmay Başkanı sırf askerî hususlarla meşgul olur ve böyle bir zatın siyaset meselelerine karışmış olması kendisinin kabine ile beraber icabında düşmesini icap eder. Onun için Genelkurmay başkanı daima tarafsız kalmalı ve sırf tensikat ile askerî teşkilât ile ve memleket müdafaasıyla meşgul bulunmalıdır. Fakat her halde askerî teşkilât vatanımızın müdafaası çareleri ve çeşitli cephelerde yapılacak askerî hareketler iç ve dış siyaset ile yakından ilgili bulunuyor. Bu meselelerde Genelkurmay Başkanının mütalâası bulunmak ve diğer mes'uliyeti haiz olan zatların nokta-i nazarına yakından vakıf olmak için onlarla bir arada çalışmak için Genelkurmay başkanının rey ve mütlâası bulunmak üzere diğer mes'uliyeti haiz zatlar gibi icra vekilleri arasında hizmet görmesi arz ve teklif edilmişti.

Şu mütalâalarım ile şunu arz etmek istiyorum ki Millî Savunmayı üstüne alacak zat emir ve kumandayı üstüne almış olmayacağı içindir ki Genelkurmay Başkanının diğerleri arasında bulunarak bu suretle emir ve kumandanın gine yüksek heyetiniz üzerinde kalması daha muvafıktır; yani şu B. M. M. nin elinde durması daha muvafıktır. İşte emir ve kumanda B. M. M. nin elinde bulununca buna müteallik olan vazifeleri yapmak için emir ve kumandayı üstüne alması lâzım gelir; emir ve kumanda B. M. M. nin elinde bulunmak suretile vazife yapar. Binaenaleyh, ikisini bir zatın üzerinde toplamak doğru değildir; vazifeleri başka başkadır; bu zat da müstakildir ve yüksek heyetinize karşı mes'uldür. B. M. M. ne karşı mes'ul bir genel kurmay başkanı vazife görür ve siyasete düşmesi meselesi de önemi haiz değildir. Çünkü diğer vekillerin ayrı ayrı yüksek heyetiniz tarafından seçilmesi teklif edilmiştir. Diğer icra vekillerinin vazifeleri ile vazifesi yakından ilgili bulunan ve siyasete diğer vekiller gibi umumî heyet tarafından tayin edilmiş olmasına binaen diğerlerinin düşmeleri için nazarı dikkate alınacak sebeplerin bunun dahi üzerinde bulunmasında hiçbir zarar yoktur; bilâkis daha kuvvetli olur."

II — Vekillerin seçilmesi meselesi de, yani Kanununun ikinci maddesinde epey tartışmalara vesile oldu.

İcra ile yasamanın birleşmiş olması İcra Vekillerinin mebuslardan seçilmesini icap ettiriyordu.

Hamdullah Suphi Tanrıöver vekillerin, seçilmelerinin, onların teşkil edecekleri kurula başkanlık edecek olan ve meclisin ezici bir çoğunlukla

riyasetine getirmiş bulunduğu Mustafa Kemal paşaya bırakılmasını ve "icra vekillerini reisin intihap etmesine yetki verilmesini" teklif ediyordu.

Bursa milletvekili Meclis Reisinin vekilleri, üstlerine alacakları idare kısmına ait encümenlerin gösterecekleri namzetlerden seçmesini teklif eyledi.

Çorum Ferit, bu teklifleri telif edeceğini beyan ile "Meclis Reisi olan zat her vekâlet için üçer namzet göstereceği ve üç namzetten birisini yüksek heyetiniz seçsin. Bu suretle hem meclisin kendi icraya ait vazifesi için vekil kılacağı zatı doğrudan doğruya seçmek suretile vekil edilmesi temin edildiği gibi icranın reisi de kendileriyle fikir ahengi halinde bulunabileceği ve mutabık kalabileceği arkadaşları seçebilmesi temin olunur."

Tunalı Hilmi (Bolu) kabine sistemini müdafaa eyledi; meclis reisinin kabinesini teşkil etmesini ve meclisin de tıpkı hükümdar gibi kabineyi red veya tasdik eylemesini teklif etti: "İcra Vekilleri B. M. M. i reisi tarafından intihap ve meclisce tasdik olunur." ibaresini havi bir takrir sundu.

Hamdullah Suphi teklifini tadil eyleyerek dedi ki: "Meclis, zamanın olaganüstü nezaketini düşünerek iş başına geçireceği zatların doğrudan doğruya millet meclisinin intihabından çıkmış olmasını tercih ediyor. O halde bir taraftan millet meclisinin bu endişesini tatmin etmek diğer taraftan riyasete seçtiğimiz zata büyük emniyetimizi göstermek için alınabilecek bir tedbir vardır. O nedir? İcra Vekilleri heyeti için millet meclisi beş zatı namzet gösterir, reis aralarından intihap eder. Bu zatlar hem meclis tarafından itimadı haizdir hem reisimizin itimadını kazanır. Bu suretle millet meclisinin endişesi tatmin edilmiş reis kafi derecede gençlik bulmuş olur: "İcra Vekilleri Millet Meclisi tarafından namzet gösterilen beşer zat arasından reisin intihabile taayyün eder."

Tâki efendi (Sivas), bütün teklifleri bir araya getirerek 1) her encümenenden müteaddit adaylar gösterilmesini; 2) meclisce o zatlar arasından üçte iki çoğunlukla seçim yapılmasını; 3) seçilenlerin reis tarafından tasdik edilerek vekâletlerinin tamamlanmasını, 4) Reis meclisce seçilmiş olanları tasdik etmezse meclisin yeniden seçim yapmasını, teklif eyledi. Bu teklif gürültülerle karşılandı.

Ali Şükrü (Trabzon) Encümenlerin namzet göstermesi aleyhinde bulunarak Reis olan zatın arkadaşlarını ya doğrudan doğruya seçmesini ve meclis umumî heyetinin de bunu tasdik eylemesini yahud reisin meclisce namzet göstermesini teklif eyledi ve bu teklifte gürültülerle karşı-

landı: "Reisi İcra Vekâletlerinden her biri için üçer namzet gösterir ve meclis üçte iki çoğunlukla bu üç adaydan birini seçer."

Bütün münakaşalar İcra heyetinin düşünce itibarile mütesanit olabilmelerini temin eylesini istihraftan ziyade Atatürkün şahsen İcra Vekilleri üstünde bir nufuza malik olmasını önlemek istiyor gibi gözüküyor.

Encümen namına söz alan Yunus Nadi: "Encümen bu meselede meclisin icraî ve teşriî mahiyetini haiz olmasına ve iki vazifenin mecliste toplanmasına dayandıktan sonra mantıken başka bir hareket tarzı bula-mamıştır. Onun için encümen "vekillerin B. M. M. nin salt çoğunluğu ile intihap olunması hususundaki "teklifinde ısrar ediyor. Yani heyeti umumiye tarafından intihabı terviç ediyor." Meclis ikinci maddeyi 1 Mayıs 1336 Cumartesi günü encümenin isteği dairesinde kabul eyledi. Fakat altı ay sonra (4. Kasım 1336) Tokat mebusu Nazım beyin 4 Eylül 1920 meclis umumî heyetince 98 oyla İçişleri vekilliğine seçilmesi üzerine (Nutuk cild II sahife - 49) madde değiştirildi. Ve "İcra vekilleri B. M. M. i Reisinin meclis azalarından göstereceği namzetler arasından salt çoğunlukla intihap olunur" şeklini aldı. (Kanun No. 47). Namzet göstermek usulu kuvvetlerin birleştirilmiş olmasına asla aykırı bir usul değildir. Bu usulün tatbik tarzına aid misal:

"B. M. M. M. i yüksek reisliğine".

"Erzurum mebusu C. Arif beyin istifası vaki olmakla boşanan Adalet Vekâletine seçilmek üzere tertip olunan namzet listesi hurufu hece sırasile aşağıda arz olunur:

MUSTAFA KEMAL

Zekâi bey Adana. Osman Nuri bey Bursa. Ata bey Niğde. Yusuf Kemal bey (Tengirşenk) Kastamonu.

III — Üçüncü maddenin müzakeresi, encümenler hükümeti düşüncesinin tazelenmesine vesile oldu: Süleyman Sırrı Yozgat - "Her vekil üstüne aldığı önemli işlerin ifasında mensup olduğu encümenin reyini almağa mecbur" tutulmasını istedi. Çorum mebusu Sıddık - aynı teklifi yaptı. Sivas mebusu Taki: "her vekilin üstüne aldığı işleri mensup olduğu encümenin çoğunluğunun reyini ile idare eylesini" istedi.

Fakat meclis encümenin teklifini kabul eyledi.

IV. — Vekiller arasında çıkacak ihtilâfın çözüm tarzı hakkında yapılan müzakereler gine kabine sistemine görenekle bağlı olanlar ile olmayanlar arasında istifadeli tartışmalara yol açtı. Hamdullah Suphi, aralarında uyumsuzluk çıkmış vekillerin meclis önünde çekişmelerini "işin tutar yeri kalmadığının" delili olarak görüyor ve ihtilâfları vekillerin başı olacak zatın hal etmesini istiyor. Tunalı Hilmi ihtilâfın, Riyaset Di-

vanı ile encümen reislerinden mürekkep bir heyetin muvaffak olamaması halinde B. M. M. çözmelerini teklif eyliyordu. Burada da encümenin teklifi kabul olundu.

5.1.1338 tarihinde icra vekilleri, aralarında çıkacak uyuşmazlıkların (ihtilâfların) çözümleri hakkında bir kararname çıkartmışlardır ki ileride bahsedeceğim Nafiz (Canik): - "Hükümet yeni kurulduğundan dolayı henüz kendisine - muayyen bir şekil verememiştir. İdare tarzımız muayyen değildir. Bu kararsızlık içinde nazara şayan olan bir nokta daha vardır ki, o da yüksek meclisin icra vekillerine ait olan vazifeler ile kendisini ilgilendiren vazifelerin neden ibaret olduğunun henüz tayin edilmemiş olmasıdır. İcra vekilleri zaman zaman meclis huzurunda hükümetin tamamen meclisten ibaret bulunduğu ve kendilerinin de meclis namına icraya vekil olduklarını burada söylemektedirler. Bunu tekrar etmekle beraber eski sistemdeki meşrutiyet hükümetinin kabinesine, kanun esasi mucibince verilmiş vazifelerin zerresinden sarfınazar etmemişlerdir, yâni bu vazifelerin topunu kendilerine mal etmişler ve buna sıkı sıkı yapışmışlardır. Sonra onlara; meclisin icraya ait vazifelerine dair kabul ettiğimiz bir kanuna göre bütün icraya ait muameleler meclise aittir denildiği zaman "Sizin vekilleriniziz" diyerek mukabele ediyorlar, ve o vazifelere de el uzatıyorlar. Şu halde meclisimiz İstanbul'daki yasama kuvvetinin aynından başka hiçbir şekil ve mahiyeti haiz değildir. Davul bizim boynumuzda, çomak onların elinde olmasın. (bravo sedaları... alkışlar). Eğer icra mecliste ise o vakit vekillerimiz bu mecliste alınan kararları ancak yerine getirmeye, infaza memurdurlar; bu meclis dışında hiçbir şeye karar veremezler. Halbuki idam ve rütbe tevcihi gibi hususlar padişahın iradesiyle infaz edildiği halde vekillerimiz bize danışmadan, bize arz etmeden bunların hepsini yapıyorlar. Şu meclise yasama işinden başka hangi bir mes'ele tevdi edilmiştir."

Saruhan mebusu Refik Şevket'de 13 Mayıs 1336 tarihinde meclise şöyle bir takrir vermişti: "Meclisimiz millet ve padişah kuvvetini nefsinde topladığı için padişahın iradesine bağlı olan her hususu ifa etmesi iktiza ederken mülki, adli askerî azil ve tayinlerden haberdar olamamakta ve bu gibi tayin olunanlar da memuriyet kuvvetlerini tamamen elde edememektedir.

İcra vekilleri tarafından seçilen ve tayinleri iradeye bağlı bulunan zâtların şahısları hakkında müzakere edilmemek ve bu tayin ve intihabın hilafı kanun olmasından dolayı netice olarak hasıl olacak mes'uliyet icra heyetine ait olmak üzere bundan böyle bu gibi azil ve tayinlerde büyük Millet Meclisi kararının esas ittihazını teklif eylerim).

Meclis Reislîği:

85 sayılı kanun meclisin tanzimi ile meşgul olmaz. Yalnız reisinin müddetini 9 ncu maddesinde ve icra kuvvetini zikr eyledikten sonra tayin eder.

"Büyük Millet Meclisi Heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reisidir."

Bu cihet Osmanlı kanunu esasından yalnız bir cihetten ayrılıyordu. Osmanlı kanun esasında meclisin reisini seçmek hakkı kayıtlıdır. Meclis padişaha ancak üç namzet arzedebilir ve padişah da o üç namzetten dilediği birini mebuslar meclis reislîğine tayin eder; reis vekilleri hakkında da muamele aynıdır.

Osmanlı kanunu esasında dahi meclis reisi bir intihap devresi zarfında meclisin reisi idi.

85 sayılı anayasa meclis reisini meclis namına imza koymağa ve vekiller heyetinin kararlarını tasdiğe selâhiyetli kılıyor. Vekiller heyetinin reisi tabiisi olarak bırakıyordu. Fakat onu vekiller heyetinin fiilen başkanı olmaktan çıkartıyordu. 85 sayılı anayasa lahiyasını hazırlayan encümen bu hususta şu izahatı vermiştir: "Ancak encümen Büyük Millet Meclisi Reisini icra vekilleri reisi olmaktan ayırmak istemiştir. Çünkü şimdiye kadar vaki tatbikatta bunun mahzurları görülmüştür. Bunun için Büyük Millet Meclisi reisiyle vekiller heyeti reisi başka başka kimseler olacaktır ve böylece de icra vekillerinin meclis karşısında ki, mesuliyeti daha iyi tesbit edilmiş olacaktır." Balıkesir mebusu Basri'de: - Meclis reisi tufeyli bir reis olduğu için sonradan (yâni başbakanın sonra) yazılmıştır demek suretiyle meclisin bir kısmının bu husustaki temayülünü ihsas etmiştir. Buna rağmen bu farkın ameli neticesi: icra vekilleri heyeti kararlarında Atatürk'ün imzası, başta ve Başbakanın imza koyacağı yerde atılmış bulunur iken bundan böyle devlet reisinin imzasını attığı yerde: Vekillerin imzalarından sonra ve altlarına atılacaktır. Çünkü anayasa "Büyük Millet Meclisi Reisini" bu sıfatla meclis namına imza koymağa ve vekiller heyeti kararlarını tasdiğe selâhiyetli kılıyordu" (Madde 9).

IX**İcra Vekilleri**

a) 85 sayılı anayasa 8 nci maddesinde vekillerin meclis reisinin göstereceği namzetler arasından seçilmesi usulünü tesis eden 47 sayılı kanun ile 2. nci maddesi değiştirilmiş olan 3 No. lu kanunu muhafaza ey-

liyordu: "Büyük Millet Meclisi, Hükümetinin inkisam eylediği daireleri, kanununa göre (yani 3 No. lu kanuna göre) seçtiği vekiller vasıtasıyla idare eder." (1)

Bu maddenin müzakeresi tekrar eski davayı alevlendirdi. Canik mebusu Nafiz "Büyük Millet Meclisi, Hükümetinin inkisam eylediği daireleri kendi seçtiği encümenler vasıtasıyla idare eder" şeklinde bir takrir verdi. Takririni "Aksi takdirde Meclisin İcraî kudreti de haiz olduğunu iddia eylemek söz ile tasdik fakat fiilen inkâr olur."

Nafiz bey takririni "Encümen Reislerinin vekil olmaları lâzımdır" sözleriyle müdafaa eyledi.

b) İcra vekillerinin sureti intihabına dair olan üç numaralı kanun ile bunun ikinci maddesini değiştiren 47 sayılı kanunu aynen 8 nci maddesinde ipka eden 85 sayılı anayasa yalnız mezkûr kanunlara iki yenilik ekliyordu:

1) — 8 nci maddenin son fıkrasında "Meclis icraya ait hususlar için vekillere veçhe tayin eder, ve hacet görürse bunları değiştirir." cümlesini ekledi.

Sonraları Nafia Vekâletine gelmiş olan Amasya mebusu kurmay albay Ömer Lütfi encümenenden "veçhe tayin eder" sözünün manasını sordu. Encümen reisi Balıkesir mebusu Vehbi ibarenin "istikamet tayin eder" manasına geldiğini söyledi. Ömer Lütfi "onun biliyorum; hatta veçhe kelimesinin fransızcası da "direktif" dir. Benim anlamak istediğim veçhenin nasıl tevcih edileceğidir;" mukabelesinde bulundu.

Vehbi: - "Meselâ bir Konya isyanı vukua gelir. Muhterem heyetimiz bunun te'dip tarzını taviye ve söndürülmesine ait bir veçhe, bir istikamet verebilecektir. Ait olduğu encümen de verilen istikamete riayet edilip edilmediğini takip edecektir."

Canik mebusu Nafiz: - "Büyük işlerde vekil birşey yapmadan evvel meclisten gelip veçhe isteyecek mi?"

Şükrü (Afyon): - "Kanun vekillerin ait oldukları encümenlerin mütalaasını alabileceğini söyler. Fakat Allaha hamdolsun ki, biz şimdiye kadar bir vekilin böyle bir rey almaya ihtiyaç duyduğunu görmedik. Fa-

(1) Tunah Hilmi Bey vekiller heyetine "Türkiye Divanı" adını verdirmek istiyor, ve bunun için de maddenin şu tarzda değiştirilmesini istiyordu: "Hükümet subeleri Büyük Millet Meclisi tarafından (Türkiye Divanı) nı teşkil etmek üzere intihap edilen vekiller vasıtasıyla idare olunur."

Hilmi Bey "Divan" kelimesinin tarihi bir kelime olduğunu da söylüyordu. Hilmi bey bir de Ata sözü söyledi: "Adamı divana çekerler". Nafiz bey Ata sözünde geçen divan kelimesinin mahkeme manasına geldiğini söyledi.

kat encümenler böyle ihtiyaçlar duymuşlar ve vekilleri çağırılmışlar ise de vekillerden "şimdi işim var" sözünden başka birşey işitmemiştir

Vehbi (Balıkesir): - "Onların tayini elinizde; onların yine soruya çekilmesi elinizde; binaenaleyh artık sızlanmaya lüzum yok."

2) — 85 sayılı anayasa meclis reisini vekiller heyeti başkanlığından çekmiş ve yerine bir başvekillik ihdas eylemiştir. Kanun başvekilliden vekillerden bahseyliyen 8 inci maddesinde bahsetmeyip meclis başkanlığından bahsedilen 9 ncu maddesinde bahseyler.

"İcra vekilleri heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi reisi vekiller heyetinin de reisi tabifisidir." Bu cümlede meclis reisinin tâbii başkanlığı yukarıda Balıkesir mebusu Basri beyin arzedilen tarizine maruz kalmıştır.

Vekillerin tesanüdü prensibi ile çarpışan muhtariyeti nazariyesi burada tekrar galebe çalmıştır. Tesanüt prensibi vekillerin başvekil tarafından seçilmesini icabettirir; muhtariyet prensibi bunun tersi olarak başvekilli, tıpkı meclis reisi gibi arkadaşlarına seçtirir.

85 sayılı kanun meclis tarafından 20 Ocak 1337 de kabul edildikten iki gün sonra vekiller toplanarak içlerinden millî müdafaa vekili Fevzi paşayı (Mareşalı) icra vekilleri heyeti başkanlığına seçtiler ve keyfiyeti bir tezkere ile meclise bildirdiler.

Bu usul çok devam edemedi; meclisin kuvvetli bir kısmı seçecekleri vekilleri, Meclis reisinin göstereceği namzetler arasından seçmeye mecbur bırakılmalarını istemiyordu. Meclis bu takyidi "Reşid bulunduğu inkârı gibi" telâkki ediyordu. Meclis bu hissiyatını 85 sayılı kanunun idareye ait kısmı müzakere edilir iken tekrar ifade eyledi. Bursa mebusu operatör Emin beyin nahiye müdürlerinin nahiye meclisleri tarafından gösterilecek 3 namzet arasından vali tarafından seçilip tayin edilmelidir. Yolunda vaki teklifine karşı Malatya mebusu Fevzi efendi: - "Efendiler; bu mesele bizim de başımızdan geçti. Vekiller heyetinin riyaset tarafından gösterilecek namzetler arasından seçileceği söylendiği zaman canımız sıkıldı; hala da müteessiriz." Mukabelesinde bulundu. Binaenaleyh bu cereyan 3 ve 47 sayılı kanunları ortadan kaldıracaktı. 8 Temmuz 1338 tarihli ve 244 sayılı kanun bu değiştirmeyi yaptı. 244 sayılı kanunun müzakeresi esnasında Hüseyin Avni "meclis namzet kaydı ile takyit edilmeyi kabul edemez. Büyük Millet Meclisi vekilleriyle işitsari bir mahiyette dansır.... Belki iki üç defa seçim yapılmak zarureti oldu. Fakat teşettüt olmadı. Vekiller aralarındaki tesanüdü meclis vasıtasıyla yapmak zaruretindedirler; Meclisten veçhe almak suretiyle o tesanüdü vücade getirmek zaruretindedirler; Aldıkları veçheyi de yerine getirmek mecburiyetindedirler."

Afyon mebusu Mehmet Şükrü de "Teşettüt namzet gösterilmeye başlanınca çıktı müstenkiflerin sayısı seçime katılmış olanların sayısının yarısını geçmiştir." dedi.

Ziya Hürşit (Lazistan) bazı vekiller, müstenkiflerin çokluğundan çok zayıf rey almış, ve bu aldıkları reye güvenemiyerek ayrıca, kabine usulü gibi itimat reyi almaya mecbur kalmış olduklarını hatırlattı. Mustafa Kemal paşanın bile encümeni mahsusum vekillerin vazife ve mesuliyetine dair getirmiş olduğu madde münasebetiyle "siz vekillerinizin, doğrudan doğruya sizden veçhe alarak hareket edeceklerinden onların arasında tesanüde lüzum yoktur. Tesanüdü meclis kendi arasında bulmalıdır" demiş olduğunu bildirdi.

244 sayılı kanun fazla olarak 85 sayılı anayasanın başbakana ait olan ve 9. ncu maddesinde yer almış bulunan hükmünü dahi değiştirdi:

Madde 1 : - "İcra vekilleri reisile icra vekilleri Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oy ile ve salt çoğunluk ile meclis üyeleri arasından ayrı ayrı seçilirler." artık Başvekili vekiller seçemeyecek, onu da meclis seçecekti.

Madde 2: - "İcra vekilleri reisi icra vekilleri arasından seçildiği takdirde haiz olduğu vekâleti dahi meclis kararıyla muhafaza etmesi caizdir."

244 sayılı kanunun çıkmasını müteakip Fevzi paşa Başvekillikten çekiliyor ve yerine Hüseyin Rauf bey Başvekil seçiliyordu.

Bu kanunun çıkartılması sebebini anlamak için Atatürk'ün nutkundan şu parçayı okumak kâfidir:

"Muhalif grup, bundan sonra taarruza geçti. Rauf beyi İcra vekilleri Heyeti Riyasetine geçirmeğe teşebbüs etti. Bunda muvaffak ta oldu. Muhaliflerin içlerinde saklı olanı anlıyordum. Bununla beraber Rauf beyi yanıma davet ettim. Meclis ekseriyetinin kendisini İcra vekilleri Reisi intihap etmeğe mütemayil olduğunu bunun bence de münasip görüldüğünü söyledim. Rauf bey müteredditbir vaziyet gösterdi. Heyeti vekile Riyasetinin bir vazifesi yoktur dedi. Rauf bey demek istiyordu ki, Büyük Millet Meclisinin Reisi, Vekiller Heyetinin de Reisi tabîsidir. Heyeti Vekile Kararları, onun tarafından tasdik edilmedikçe mer'î olmaz. Buna nazaran, İcra vekilleri Reisinin bir salâhiyeti ve serbestisi yoktur. Filhakika, Teşkilâtı esasiye kanunu mucibince öyle idi. Bununla beraber, netice itibarile İcra vekilleri Riyasetini kabul etti. Rauf bey 12.7.1922 tarihinde (12.7.1338) yâni 244 sayılı kanunun kabulünden 4 gün sonrasından 4.8.1923 tarihine kadar yâni 384 sayılı (ve 14 Nisan 1339) kararın kabulünden on gün evvelisine kadar bu vazifede kaldı" (No. II Sah. 167).

Hülâsa meclis ikinci grubu ile Atatürk arasında geçen bu duelloda ikinci grub hem siyasetten ve hem hukukan haksız idi. İkinci grup meclis rejsini İcra Vekilleri heyeti riyasetinden ayırmakla istemediği parlamenter rejime kaymış oluyordu. Her ne hal ise İcra vekillerinin vaziyeti mecliste bir türlü istikrara vurdurulamıyordu. Mecliste, harbin, bütün kuvvetlerin bir elde toplanmasını icap ettirdiğini o elin de Mustafa Kemal'in eli olması lâzım geleceğini anlamak istemiyen bir zümre vardı. 23 Nisan 1920 de Büyük Millet Meclisini açmış olan ve ertesi gün de "bütün maddî ve manevî mesuliyeti heyeti temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 Mart 1920 tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı vazife yapmayı fevkâlade bir vazife bilmıştır. Bu mesuliyet çok ağırdır. Bunun altında bu dakikadan itibaren - teklif ediyorum - derhal memleketin mukadderatını üstüne alınız. Bundan kaçmaya lüzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki, koca mes'uliyeti içinizde 3-5 kişiye yükletmekle iktifa edemeyiz. Bütün bu Meclis, bütün manasiyle mes'ul olmak lâzım gelir. Millet bizi ancak bunun için gönderdi. Yoksa bizi buraya, Milleti beş kişinin eline bırakalım diye göndermemiştir" gibi âsil sözler söylemiş ve en büyük endişesinin meşruiyet endişesi olduğunu tebarüz ettirmiş bir zât ile "noktaf nazar ve faaliyette itilâf ve müşareket aramamak" hata idi. Vekiller heyeti içinde vekiller gibi mes'ul olmayı kabul etmiş bir zâtı heyeti vekile Başkanlığından çıkartmak hata idi. Bereket versin ki, bu hatalar korkunç neticeler vermedi. Celâlettin Arif beyin 85 sayılı anayasanın kabul edilmiş olmasından ötürü ve kabul edilmesi tarzı dolayısıyla vaki istifası üzerine Balıkesir mebusu Vehbi bey tarafından söylenmiş olan şu sözün bütün müzakerelere gizli rehberlik etmiş bulunması korkulabilecek meş'um neticeleri önlemiş olsa gerektir: "Heyeti Vekile bizim Kabinemiz değildir, ben vekiller Heyetini bizden sayıyorum. Çünkü her birini heyeti umumiyemiz ayrı ayrı seçmiştir. Bundan dolayı heyeti Vekile Meclis demek Meclis Heyeti Vekile demektir". Meclis Mustafa Kemal demekdi. Mustafa Kemal Meclis demekdi. Fakat Mustafa Kemal'i kendisine reis seçmek olgunluğunu göstermiş olan Meclis yalnız bir telâkkiyle vekil seçebilmekte âciz olabileceğini kabul edemiyor ve asla kuvvetlerin birleşmesi usulüne aykırı düşmeyen namzet gösterilmesi esasına isyan eyliyordu. Buna bir de fikir oyunu katılıyordu. "Meclis namzetleri seçmez ise hâkimiyet meclisin ekseriyetinde mi olacak yoksa namzetleri seçen ekaliyette mi olacak?" Reisin namzet göstermesi usulu (manda; manda; sesleriyle) karşılanmıştır.

Anayasa mes'elelerinde büyük bir ihtisas ve kudret gösteren Afyon

mebusu Şükrü de "burada ayrıca icra vekilleri Hükümeti yoktur; Millet Meclisi Hükümeti vardır" düsturu ile ruhi haleti belirtmiş oluyordu. Yine Afyon mebusu Şükrü bey Meclis ile İcra Vekilleri arasındaki ihtilaf sebeplerini anlatmak üzere: "Öyle haller oluyor ki, Hükümet sür'at noktasından, icra noktasından bir şeyi derhal yapıyor. Halbuki meclis o işde bir şeyin yapılmasından evvel kendi mütalâasının alınmış olması icabedeceğini mütalâa eyliyor. İşte Meclis ile İcra Vekillerinin samimiyetini bozan sebepler vücuda geliyor." demişti. Halbuki harp harbtir. düşmanın merhametsizce indirdiği darbedelere merhametsizce ve derhal mukabele etmek lâzımdır. Galebe ettiği takdirde vatana merhamet etmiyecek olan düşmana karşı süratle alınan tedbirlerin evvela mecliste konuşulması lâzım geleceğini Şükrü bey nasıl ileri attı? Yenmek veya ölmek şıkları arasında kalmış İcra Vekilleri Heyeti; düşmanı kendi mesuliyeti ve hayatı pahasına yenmeğe ve bunun için süratle ve ahenkle hareket eylemeğe mecbur idi.

Anayasa encümeni Vekillerin Meclis Umumî Heyeti tarafından doğrudan doğruya ve teker teker seçilmesi yerine Vekilleri gösterilecek namzetler içinden seçilmesinde daha büyük isabet bulunacağı kanaatinde olduğunu saklamadı. Fakat, namzetlerin Büyük Millet Meclisi Reisi tarafından gösterilmesi yerine daha geniş bir Heyet tarafından meselâ Meclis Reisleriyle Devlet teşkilâtına karşılık teşkil eden encümenlerin reisleri ve İcra Vekilleri Reisinden mürekkep bir heyet tarafından gösterilmesini tavsiye eyledi. Ve:

"Vekiller Heyeti Reisinin dahi namzet ayıracak müzakerelere katılması, beraberce çalışabileceği namzetler hakkında mütalâasını beyan etmesi aynı zamanda İcra heyetinin tam bir tesanüt altında teşekkülünü intaç edebilecek hallerden olmakla namzet göstermekle vazifeli heyette âza sıfatıyla bulunması muvafıktır "mütalâasında bulundu". Vekil namzeti göstermekle mükellef heyete bütün İcra Vekillerinin dahi katılması, Başkanlığı altında toplanacakları Reisin seçilmesinden evvel mütalâa ve noktâi nazarlarını beyan etmeleri istifadeyi mucip olacağı gibi tesanüt işinin dahi aralarında sağlanmasını istilzâm edeceğinde muvafık görülmüştür." Bu teklifler Meclisce reddedilmiştir. "İcra Vekilleri Reisi namzeti hal ve vaziyete göre İcra Vekilleri arasından gösterilmiş olabileceği gibi doğrudan doğruya Meclis âzasından dahi olabilecekti".

Teker teker seçilen vekillerden herbiri kendisine ait işlerde muhtar bulunmasından ve meclis huzurunda yalnız kendi işlerinden sorumlu olmasından bir vekilin düşmesi diğerlerinin de düşmesini icap ettirmez. Binaenaleyh, her vekil, diğer bir vekilin hatasına bağlı olmayan istikba-

line emnyetle bakabilir. Ve uzun vadeli işlere metodlu bir surette girişebilir.

Her vekilin kendi işinden dolayı yalnız millete, yani onun vekillerinden mürekkep olan meclise karşı sorumlu olunca, icra vekilleri heyetinin Reisinin (bugünkü deyim ile Başbakanın) rolü icra vekilleri heyetine Başkanlık etmekten ve resmî vaziyetlerde icra Vekillerini temsil etmekten ibaret kalacağı aşikârdır. Arkadaşları tarafından seçilmeyip Meclis tarafından seçilmiş bulunsa dahi yine de aşağı yukarı bugünkü meclis Başkanına benzer. 244 sayılı kanunun 2 nci maddesi mucibince icra vekilleri arasından seçilmiş olan Başkan haiz olduğu vekâleti de üzerinde muhafaza edebileceğinden muhafaza ettiği vekâlet işlerinden dolayı düşmesi halinde yani Reis olduğundan dolayı düşmemesi halinde diğer vekillerin de düşmesi icap etmez.

Nasıl ki meclisin her üyesi diğer üyelerden müstakil bir rey sahibi olabilir ve meclisin reyi üyeler tarafından münferit olarak verilecek reylerin muhassalasından çıkarılır ise vekiller heyetinin reyi de vekillerin reylerinin muhassalasından çıkacak ve böylece sevk ve idare birliği doğacaktır. Vekillerin meclis çoğunluğuna mensup olacakları bedihi olmakla icra vekilleri heyetinin sevk ve idaresi meclisin arzusuna daha ziyade uygun olacaktır; icra vekilleri gerçekten meclisin iradesinin tenfiz memuru olacaktır.

Böyle bir vaziyette Vekiller Heyetinin toplanmasındaki mâna ne olur? Mecliste geçen münakaşalardan çıkartılabilecek neticeye göre her vekil teker teker seçilmiş olduğundan ve yalnız Meclis önünde doğrudan doğruya ve şahsen mes'ul bulunmalarından Vekiller Heyeti Toplantısına ancak diğer Vekil arkadaşlarını kendi vekâletlerine ait işler hakkında, kendisini takyid etmemek şartıyla malûmat vermek ve Vekiller Heyetinin umumî idaresi hakkında yine kendisini takyid etmemek şartıyla fikrini bildirmek için gelmiş olabilir. Hülâsa her vekilin, belki pek az hususlar istisna edilmek şartıyla, yalnız istişarî reyi olacaktır. Harp ilâni ve sulh akdi ellerinde olmadığında nTürkiye mukadderatı üzerinde vazîliyet olamayacaklardı.

Vekiller arasında tesanüdün mevcut olması lüzumu Meclis tarafından inkâr edilmiş olsa dahi bir hakikat olarak kendini hissettirmekte devam etmiş ve bu cihet Meclise gidilmeksizin vekiller arasında br kararname ile pek basit bir şekilde halledilmiştir. 5 Ocak 1338 tarihini taşıyan bu kararname 3 maddeden mürekkep idi ve en mühim maddesi 2 nci maddesi idi:

1) — Bir iş hakkında karar almakta ihtilâf çıkınca muhalif olan vekiller diledikleri takdirde ihtilafın mevcut kanun mucibince halli için Meclise sevkini isteyebilirler. Bu takdirde muhalefet sebeplerini imzaları altında yazarlar. İhtilaf konusu olan iş Meclisten kesin karar alınıncaya kadar icra olunmaz.

2) — İhtilafı işin Meclis tarafından halledilmesi istenmez ise azınlık çoğunluğun kararına uyarak o kararı imzalar.

3) — Meclisten geçmesi zarurî olan hususlarda azınlık muhalefet sebeplerini zikretmekte serbesttir.